

September 2019, Oss 75 Jaar Bevrijding

**75 JAAR
VRJHEID**

Leo van den Bergh zittend op een stapel 155 mm granaten.
Foto: Stadsarchief Oss

September 2019, Oss 75 Jaar Bevrijding

Oss, 01-09-2019

Copyright

Arno van Orsouw

2019, Oss 75 Jaar Bevrijding, uitgave april 2022.

© 2019, Arno van Orsouw

Onderzoek naar aanleiding van stadswandelingen rond 75 jaar bevrijding in het centrum van Oss.

Deze wandelingen zijn ontwikkeld door Arno van Orsouw op verzoek van Stadsarchief Oss.

Raadhuislaan 10, 5341 GM Oss

T 0412 842010

E-mailadres: informatie@stadsarchiefoss.nl

ISBN: XX XXX XXXX X

NUR: 689

Alle rechten voorbehouden. Behoudens door de wet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever die daartoe door de auteur met uitsluiting van ieder ander is gemachtigd.

Voorwoord

Bevrijding.

Je kunt van allerlei zaken worden bevrijd, meestal zal het een opluchting zijn. Worden bevrijd van een oorlog is van een andere orde van grootte. Het betekende, in het geval van de Tweede Wereldoorlog, dat de Ossenaren ruim vier jaar onder de Duitse bezetter hebben moeten leven. Het betekende ook dat er mannen en vrouwen zijn die zich voor de bevrijding hebben ingespannen. Geallieerde krijgsmachten, verzetsmensen en andere groepen; het was niet zonder risico en ze konden er hun leven bij laten.

Tijdens de bevrijding van Oss, op 19 september 1944, werd de sergeant L.W.M. Brown van de Grenadier Guards door een Duitse schutter dodelijk getroffen. In Nederland zijn door de oorlog ± 250.000¹ mensen overleden. De bevrijding van Nederland (september 1944 tot en met mei 1945) kostte 50.000 geallieerde militairen het leven. Het totaal aantal doden van de Tweede Wereldoorlog (1939 - 1945) bedroeg naar schatting 55 miljoen, waarvan de helft burgers.

Daarom mogen en moeten we heel dankbaar voor 'onze' bevrijders zijn. Het is niet zomaar iets dat een vreemde de strijd met de vijand aangaat om jou te bevrijden. Laten wij onze bevrijders en de inspanning die zij hebben geleverd niet vergeten en hen 75 jaar later de aandacht geven die ze verdienen.

Ik heb voor mijn onderzoek veel verschillende bronnen geraadpleegd en mensen gesproken.

Speciaal wil ik nog even bij de Osse fotograaf Leo van den Bergh stilstaan. Hij heeft met gevaar voor eigen leven de oorlogsvoorbereidingen, gevechten en bevrijding op de foto vastgelegd. Fotograferen stond voor de Duitsers gelijk aan spionage en meestal werd je ter plekke neergeschoten. Dankzij hem hebben we heel veel relevante informatie over de bevrijding van Oss, prachtig op beeld vastgelegd. Zijn foto's zijn in die tijd de hele wereld overgegaan.

Dank ook aan de werkgroep Projectgroep Luchtoorlog Oost-Brabant (PLOB). Deze houdt domicilie in de traditiekamer 'De Typhoon'² op de vliegbasis Volkel. Een bezoek aan de traditiekamer is zeker aan te raden. Voorjaar 2019 was ik in de Typhoon, ik had een paar vragen over een gecrashte C-47. Ruud Wildekamp (eindredacteur) vroeg aan me: "Wat wil je ermee?" Mijn antwoord: "Nou ik wil in september een stadswandeling houden". Ik kreeg toestemming op de voorwaarde dat ik de bron erbij zou vermelden. Ruud is op 18 augustus 2019 plotseling overleden: Bij deze wil ik, zij het postuum, Ruud voor zijn inzet en hulp bedanken.

Er is nog meer geraadpleegd, de dagboeken die door Ossenaren in die tijd zijn geschreven, diverse naslagwerken en archiefstukken. De achterneef van Mia Scholten van den Bergh, John van den Bergh, heeft ook toestemming gegeven om hun verhaal te gebruiken. Er was e-mail contact met Hans den Brok, schrijver van het boek Wings of Freedom. Ook Ton Verberne heeft bijgedragen met informatie over het verzet in Oss en de KP Nuland (Knokploeg). Verder de getuigenverklaringen van Ria van Eertwegh en Cor Ottens.

Last but not least hebben de medewerkers van het Stadsarchief in Oss, "heb je even een minuutje" hun bijdrage geleverd. Dat alles is het volgende verhaal geworden; dit is mijn onderzoek. Dit is de basis om half september, als de bevrijding 75 jaar geleden is, een nieuwe themastadswandeling door het centrum van Oss te kunnen lopen.

Oss, 21 augustus 2019
Arno van Orsouw
Kapitein BD

¹ https://www.verzetsmuseum.org/jongeren/inval/doden_wo2

² <http://www.traditiekamertyphoon.nl/new-page.html>

Abstract

De geallieerden wilden begin september 1944 de Tweede Wereldoorlog bekorten. Een tangbeweging uitvoeren via de route Luik, Eindhoven, Nijmegen, Veghel, Arnhem en vandaar naar Nunspeet. Hierdoor zou een groot gedeelte van de Nederlandse bezetters klem komen te zitten.

Ondertussen pleegden verschillende mensen en groepen in en om Oss verzet tegen de bezetter. Het verzet gebeurde op allerlei manieren.

Het geallieerde plan voorzag verder in een aanval vanuit het Oosten van Nederland. Het doel was om het industriële hart van Duitsland te veroveren. De Siegfried linie 'Westwall' konden ze, hij lag aan de rechterzijde van de geplande route, hierdoor links laten liggen. De bevrijding van Oss stond niet in het plan, maar door toeval is Oss wel bevrijdt. Helaas kwam Oss hierdoor aan de frontlinie te liggen. Dat hebben ze in Oss op 25 september 1944 helaas geweten.

Daar stond tegenover dat door de vroege bevrijding de Ossenaren niet met de 'Hongerwinter' te maken hadden. Na 25 september 1944 heeft Oss en het Maasland nog een behoorlijke tijd last gehad van door de bezetter uitgevoerde beschietingen. Ze schoten van over de Maas met de bedoeling om de fabrieken te raken. Ook de afgevuurde V.1's leverden de nodige stress op, er zijn er vlakbij en rond Oss genoeg neergevallen. In Lith leverde zo'n inslag grote chaos veel schade en gewonden op. Vijf mei 1945 was de oorlog officieel voorbij en konden de bewoners van Oss en het Maasland hun normale leven weer oppakken.

Inhoudsopgave:

Inhoud

Voorwoord.....	3
Abstract.....	4
Inhoudsopgave:	5
Inleiding.....	7
Interbellum	9
De regering.....	10
De affaire Oss	11
Conferentie van München.....	12
Mobilisatie	12
De inval in Nederland.....	13
Oss bezet	16
Osse burgemeesters	16
Het leven in Oss.....	17
De bedrijven in Oss.....	20
Bergoss in de oorlog	20
Tapijtfabriek Desseaux (DESSO).....	23
Organon in de oorlog	24
Organon onder Duits beheer.....	26
Organon, het lot van de Joodse werknemers	27
Koekfabriek “De Ster” Firma Ploegmakers	28
De Ster tijdens de Tweede Wereldoorlog.....	29
Philips vestiging Oss	29
Philips 10 mei 1940.....	30
Philips en het drank misbruik	32
1942 Titus Brandsma	33
Het St. Anna ziekenhuis.....	34
Het verzet in Oss en omgeving.....	35
Het verzet in Oss inleiding	35
Vrouwen in het verzet.....	35
Een overweging	37
Het verzet bij Bergoss	37
Het verzet bij Organon.....	37
De aandelen van Organon	38
Springstoffabriek	39
C. Fontein Molenstraat 56.....	40
KP Nuland.....	42
KP Herpen	42
De moord op Hermanus Apeldoorn	43
J. Pulles waarnemend burgemeester	43
Verzet artsen ziekenhuis	44

Mia Scholten van den Bergh.....	44
Duitsers en de vleesfabrieken.....	46
Eindelijk, de bevrijding.....	48
September 1944 Market Garden	48
Zondag 17-09-1944 D-day.....	49
D-day, zondag 17 september.....	49
De zusters van Liefde	49
Pater Simplicius	49
Vliegtuigen boven Oss.....	49
De Sirene.....	51
Maandag 18-09-1944 D plus 1	52
Crashes in de buurt van Oss	52
Hans den Brok	53
Dinsdag 19-09-1944 D plus 2.....	55
Een wakkere politieagent.....	55
De strijd om de vrijheid.....	56
Cor Otten in de Klaphekkenstraat.....	56
Maria (Ria) van Eertwegh	57
Bergoss Eindelijk vrijheid.....	57
L/Sgt. Lionel (Len) William Mons Brown, Grenadier Guards, HQSqdn, GAD.....	58
De Nederlandse vlag wappert op het Gemeentehuis.....	59
De Bourbon terug in Oss	60
Woensdag 20 september 1944 en verder	62
Bernardus Welting en de brief van Jan Pulles.....	62
Verraad per post.....	63
Zaterdag 23 september	66
De Sirene verschijnt openlijk	66
Maandag 25 september hevige gevechten aan de Hescheweg.....	66
Woensdag 27 september 1944.....	68
Grote voorraden in Oss	68
Food Dump in Oss.....	69
De vleesmagazijnen van Alphons Snoek.....	69
Hen Bollen.....	69
Donderdag 5 Oktober 1944 De Sirene Oss	70
Overlijden Mejuffrouw B. Bierman.	70
Voetballen in Oss.....	71
Enthousiaste gastvrijheid in Oss	72
Vergeltungswaffe V1.....	72
Conclusie	73
Literatuurlijst:.....	74
Tips:	77

Inleiding

Het verhaal begint tijdens het interbellum; een periode waarin iedereen blij was dat de Grote oorlog (Eerste Wereldoorlog) was beëindigd. De tijd die volgde was er een van wederopbouw en vooruitgang. Helaas kwam de economie onder druk te staan en ten gevolge hiervan veranderden van de meeste regeringen de prioriteiten. De gedachte was dat er toch geen oorlog meer zou komen. Er was een antimilitaristische beweging 'Gebroken Geweertje' van dienstweigeraars en gewetensbezwaarden die hierop ook van invloed waren.

Hierna kwam de crisis en ging het bergafwaarts, Oss kreeg zijn bende, Duitsland Adolf Hitler en de Nederlandse regering de 'Affaire Oss'. Het Nederlandse leger was uitgedund en de wederopbouw en modernisering kwam te laat. Ondanks grote inzet van de militairen konden ze niet genoeg weerstand tegen de Duitsers bieden. De bezetter had van zijn tekortkomingen uit de Grote Oorlog geleerd en had in 'no time' een groot gedeelte van Europa bezet.

De Nederlandse bezetting volgde en daarmee het langzaam maar zeker het uitzuigen van de economie. Alles van waarde ging naar Duitsland en de Nederlandse bedrijven moesten er maar het beste van maken. Het verhaal over Bergoss en de manier waarop het daar is gegaan dwingt voor het personeel van toen respect af.

Het verzet tegen de bezetter groeide en dat verzet werd er op allerlei manieren gepleegd. Tot ambtelijke ongehoorzaamheid en het strikt opvolgen van procedures. Voorbeelden hiervan: het distributiekantoor, het laten wegllopen van halfproducten bij Organon. Ook geweld werd niet geschuwd, dat ondervond zelfs de NSB-burgemeester Hermanus van Apeldoorn.

Toen was er operatie Market Garden. Oss lag niet op de route maar het verhaal van marechaussee J. Maertens was overtuigend genoeg. De Guards Armoured Division hadden 'even' de gelegenheid om met een kleine gevechtseenheid naar Oss te gaan. De krijgsgevangenen waar het omging zijn nooit aangetroffen. Maar Oss was bevrijd, op 19 september 1944. Zij het voor een dag, want de bezetter was de volgende ochtend alweer terug. Ze werden er met vereende krachten door de knokploeg weer uitgewerkt. De magazijnen met hun gigantische voedselvoorraden waren nu voor beide partijen interessant. Dat weten we dankzij Alphons Snoek en zijn precieze manier van werken.

De 25-ste september deden de Duitse bezetters nog een tegenaanval waren echter genoeg versterkingen waaronder de KP Nuland in Oss. De tegenaanval is, zij het met grote verliezen aan beide zijden en aanzienlijke materiële schade, afgeslagen. Van hier af ging het beter in Oss ware het niet dat de Duitsers van over de Maas op Oss schoten. Hun doel was waarschijnlijk het vernietigen van de voorraadmagazijnen. Het is ze niet gelukt, maar voor de Ossenaren waren het angstige tijden. Uiteindelijk krijgen de 11Th Hussars de opdracht om Oss te bewaken. Dat is ze goed afgegaan, ook het voetballen met de bevolking en zoals je in hun dagboek kunt lezen het douchen met warm water.

Ze hadden ook een officers dance met de "Burgomaster of OSS (M. de Bombac)". Enkel de in

overvloed overvliegende V.1's waren op een zeker moment nog echt een bedreiging. Oss is redelijk goed uit de oorlog te voorschijn gekomen, en op dit moment (2019) gaat het goed met de stad en gemeente Oss.

Met betrekking tot de dagboeken en andere lectuur. De letterlijk overgenomen tekst, in cursief, heb ik niet veranderd of aan de huidige spelling aangepast. Het had geen enkele toegevoegde waarde gehad, bovendien blijven de fragmenten hierdoor authentiek. Met betrekking tot sommige data die in de teksten van de dagboeken worden genoemd: ze zijn verschoven, of bij een gebeurtenis staat een verkeerde datum. Maar na onderzoek komt toch de juiste datum bovendrijven. De dagboekverhalen geven een duidelijk beeld van wat de Ossenaar in die dagen beleefde. Ik heb de verhalen die ik heb gebruikt, wel in de juiste tijdlijn gezet.

Dit is niet op een zichzelf staand verhaal, het is mijn achtergrondonderzoek voor mijn wandeling door het centrum van Oss voor 75 jaar bevrijding, die ik op verzoek van het Stadsarchief Oss heb ontwikkeld. Ik wil dit graag met belangstellenden delen. Ook al ga je niet de Market Garden-route in de stad wandelen, dan geeft dit stuk een redelijk inzicht van wat er zich in de tijd voor en na de oorlog in Oss allemaal afspeelde. Het is niet compleet en niet in detail, daar zijn al die andere boeken al voor geschreven. Zie hiervoor de literatuurlijst.

Arno van Orsouw
Kapitein BD
Amateur historicus
Stadsgids Oss

Interbellum

Nederland is een onmilitaristisch land, de krijgsmacht wordt op zijn allerbest als noodzakelijk kwaad beschouwd. Dat was toen en is nu nog steeds het geval. Hoewel antimilitarisme door de politici als utopisch en gevaarlijk wordt afgewezen. Johan de Wit melde eens: *“want den aerdt van de Hollanders is soodaenich, dat als haer de noodt ende de periculen niet sear klaer voor oogen comen, zij geensins gedisponeert connen werden om naer behooren te vigileren voor haer eygen securiteyt”*³. Vrij vertaald: “we hebben als Nederlanders heel weinig tot niets voor onze veiligheid over”.

Na de Eerste Wereldoorlog dacht men dat zal ons niet meer overkomen. De economische groei ging tot de jaren '20 over heel de Wereld voorspoedig, totdat in 1923 in Duitsland hyperinflatie was.

Tijdens de recessie tussen 1920 en 1927 werd, door de prioriteiten anders te leggen, dan ook gekozen voor grote bezuinigingen vooral op defensie uitgaven. Dit werd echter niet zozeer als een probleem ervaren. De internationale politieke situatie was immers relatief rustig en er was dan ook geen enkele dreiging.

De Duitse economie werd gesaneerd. Zo schafte Gustav Stresemann op 26 september 1923 het 'passieve verzet' af. Hij en andere politici leidden Duitsland met een verstandige buitenlandse politiek in rustiger vaarwater. In november 1923, werd Duitsland opgeschrikt door de Bierkellerputsch in München, deze putsch mislukte. Hierdoor werd Adolf Hitler op slag een bekende naam in Duitsland. Zoals wel vaker liet Hitler zich hierbij inspireren door een ander, in dit geval Benito Mussolini. In München werd een staatsgreep om de Weimarregering omver te werpen gepleegd. De staatsgreep werd door een demonstratieve 'Mars op Berlijn' gevolgd. Hiervoor belandde Hitler in de gevangenis en hij stortte zich op het schrijven van Mein Kampf.

Eenmaal uit de gevangenis pakte hij het slimmer aan. De democratie werd het middel wat hij gebruikte om aan de macht te komen. Door uitgekookte propagandavoering en intimidatie van tegenstanders kwam de nationaalsocialistische partij in het Duitse parlement, de Rijksdag.

In Oss ging het vanaf 1929 al niet veel beter, de grootste werkgever Jurgens was naar Rotterdam vertrokken. Hierdoor verloren ongeveer 1300 mensen hun baan bij Jurgens. Dit had voor de Osse bevolking en de toeleveranciers van Jurgens grote gevolgen. Voor Oss brak de tweede criminaliteitsgolf aan. Splendor had het terrein van Jurgens overgenomen maar ging een dag later failliet en werd door Philips overgenomen. De armoede waaronder velen in het Maasland leden heeft zeker zijn steentje aan de criminaliteit in Oss en omgeving bijgedragen⁴. Oss maakte voor de oorlog naam als het Chicago aan de Maas.

Op 24 oktober 1929 stortte de aandelenmarkt over heel de wereld in en was de crisis compleet.

H.W. von der Dunk (1984 onder de rubriek *“Tussen Crisis en Oorlog”*⁵, Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30”) meldt: *“De jaren dertig zijn in de geschiedenis blijven hangen als het decennium van de kortzichtigheid. Verkeerde beslissingen, verzuimde kansen, illusionisme en defaitisme markeren de weg die naar de Tweede Wereldoorlog leidde”*.

³ J. Huizinga, *Een nieuw boek over Jan de Wit*, (verzamelde werken II, 75, Haarlem, 1948.

⁴ Nagel, W. *De criminaliteit van Oss*, Daamen's Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage, 1949. L. van Nie, *Recherche-Zedenpolitie*, Strengolt, Amsterdam, 1964, P406 – 407.

⁵ Dr. G. Teitler, *Tussen Crisis en Oorlog*, Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30, B.V. uitgeverij De Bataafse Leeuw Dieren, ISBN 90 6707 043 2, 1984, P5.

In Oss was het in de jaren dertig van de vorige eeuw kommer en kwel, veel mensen zaten bij 'de steun' er was armoede. Via de werkverschaffing konden Ossenaars aan het werk maar financieel leverde het niet veel op. Ondanks dat gingen ze liever naar de werkverschaffing dan naar de steun, want dat laatste werd als een schande gezien.

De werkverschaffing was omstreden, vooral in socialistische kringen werd de werkverschaffing als een vorm van uitbuiting beschouwd. Het werk was zwaar, werkweken van 50 uur, de omstandigheden erbarmelijk. Het loon was maar net genoeg om met een gezin rond te komen. In 1939 verdiende iemand in de werkverschaffing 14 tot 17,50 gulden per week, omgerekend⁶ naar 2016 tussen de fl. 325,89 € 147,88. In de nabijheid van de projecten liet de overheid zogenoemde 'werkkampen' bouwen, waar de tewerkgestelden woonden. Alleen op zaterdagavond en zondag konden zij thuis zijn. De meesten gebruikten een fiets om van en naar het werk te komen.

In een gesprek met mijn vader die wisselend aan de Maas en in de hei bij Nistelrode werkte: *"We werkten ons krom, aan de Maas in de klei was het altijd iets. De klei was te nat of te droog en met de hand (schep) nauwelijks te verwerken. De opzichter had er maling aan en je diende maar aan de kubieke meters te komen. Op de hei was het niet veel beter, graven naar zilverzand betekende dat je schep in een mum van tijd versleten (lees op) was. Moest je daar grind scheppen dan was het nog veel erger, het rolde voor het in de kar zat van je schep af. Was je fietsband stuk en moest er een nieuwe op dan was een groot gedeelte van je uitkering op. Maar je moest wel anders had je geen eten. Naar de steun voor een briefje en stempelen was geen optie".* Toch ontkwam ook mijn vader daar soms niet aan.

De regering

De toenmalige Nederlandse regering was het derde kabinet Colijn, ze hadden allerlei uitdagingen. De financieel-economische problemen bleven centraal staan. In 1936 besloot het kabinet alsnog tot devaluatie van de gulden. Het kabinet kreeg in toenemende mate te maken met de internationale spanningen. Spanningen, die door het optreden van de Nationaal Socialistische Partij (NSB), ook in Nederland land zijn weerslag kregen.

⁶De waarde van Gulden Euro, Internationaal Instituut Voor Sociale Geschiedenis, <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php>

De affaire Oss⁷

Oss ging in de jaren dertig geruime tijd gebukt onder excessieve criminaliteit. Door fors ingrijpen van de gemeentepolitie en een speciale marechausseebrigade was dit de kop ingedrukt. Omstreeks 1938 bracht het onderzoek van deze brigade enkele zedenschandalen in de 'betere' milieus aan het licht. Van een Joodse ondernemer die seksuele relaties met zijn vrouwelijk personeel had onderhouden. Van enkele priesters die of van omgang met een vrouw of homoseksuele relaties met jongens werden beticht. Er viel op die aantijgingen wel iets aan te merken. De omgang met een vrouw is priesters niet door de wet verboden en de homoseksuele relaties dateerden van jaren her.

De Katholieke minister van Justitie in het vierde kabinet-Colijn, mr. Goseling, oordeelde dat de brigade haar bevoegdheden te buiten was gegaan; de opsporingsbevoegdheid werd haar ontnomen. Dit gebeurde omdat de Bossche bisschop zich tot de Bossche procureur-generaal baron Speyart van Woerden wende. Van Woerden informeerde op zijn beurt de minister van Justitie Goseling (Rooms-katholieke Staats Partij). Deze liet zich voor het karretje van Van Woerden spannen.

Voor de NSB trachtte de affaire voor eigen gewin uit te buiten. De oppositie in de Tweede Kamer en de niet-katholieke pers beschuldigden mr. Goseling van een poging een vuile zaak in de doofpot te stoppen.

Ook vanwege het ontbreken van eenstemmigheid over de financiële politiek, bood het kabinet op 29 juni 1939 zijn ontslag aan. Het vierde kabinet-Colijn trad aan op 24 juni 1937 en werd 29 juni 1939 demissionair. Het vijfde kabinet-Colijn volgde op 25 juli 1939 het vierde kabinet-Colijn op.

Herbewapening, komt er een oorlog?

Er was in Europa zoveel vraag naar oorlogsmateriaal dat het moeilijk was om het te verwerven. De opbouw en modernisering van het Nederlands leger liep hierdoor vertraging op. Het meeste werd in Duitsland aangekocht, dat bleek later handig voor de bezetter, ze konden het weer zelf gebruiken.

Luchtbeschermings- en Luchtwachtdiensten⁸.

Op 11 februari 1929 kreeg de burgemeester van Oss een lijst met vragen over de stand van zaken rond de luchtbescherming. De vraag kwam van de Territoriaal bevelhebber van de provincie. Uit het antwoord kon worden opgemaakt dat men ooit aan luchtbescherming had gedacht. Het was er tot dan toe niet van gekomen om een eigen dienst op te richten. Op de 30-ste december van dat jaar was er in het provinciehuis een grote voorlichting. Ondanks de ontvangst van de brochure, 'Wenken voor de burgemeester betreffende luchtbescherming', liet Oss met de oprichting verstek gaan.

Eerst in 1936 werd door burgemeester Ploegmakers het initiatief genomen tot de oprichting van een plaatselijke afdeling van de Nederlandsche Vereeniging voor Luchtbescherming (NVL). Door een samenwerking tussen de brandweer en de EHBO-vereeniging, kwam een eerste organisatievorm van de grond. Dat jaar ook plaatste de raad het onderwerp luchtbescherming voor het eerst op de begroting. Op basis van de richtlijnen van de NVL kwam Oss tot de oprichting van een eigen Luchtbeschermingsdienst (LBD). Naast de brandweer en EHBO werden er ook gemeenteambtenaren voor deze taak aangewezen.

⁷ Jos Smeets, *De affaire Oss*, Van lokaal conflict tot nationale rel, De strijd tussen de Marechaussee de politie en het openbaar ministerie

⁸ Ruud Wildekamp e.a., Werkgroep Projectgroep Luchtoorlog Oost-Brabant (PLOB). Traditiekamer "De Typhoon" vliegbasis Volkel, Oss, P1, versie 2016

Conferentie van München

29 september 1938. Tijdens de Conferentie van München op 29 september 1938, kwamen Frankrijk, Engeland, Italië en Duitsland overeen dat Duitsland het Sudetenland mocht bezetten. Tevens garandeerden Engeland en Frankrijk de grenzen van de rest van Tsjecho-Slowakije. De conferentie van München in 1938 vormde het hoogtepunt van de Franse en Britse 'appeasementpolitiek'. Zonder slag of stoot werd een deel van de soevereine staat Tsjecho-Slowakije aan een agressief opererend Duitsland gegeven, onder de voorwaarde dat dit de laatste Duitse gebiedsuitbreiding zou zijn. De geallieerden hoopten zo de wereldvrede te bewaren.

Dichter bij huis. Op initiatief van burgemeester Caners van Ravenstein werd op 22 november 1938 een bijeenkomst gehouden waarvoor alle burgemeesters van de gemeenten in het Maasland waren uitgenodigd. Tijdens de vergadering werd besloten dat de gemeenten tot een zekere vorm van samenwerking zouden komen. Daarbij werd vooral gedacht aan de ondersteuning bij het oplossen van oprichtingsproblemen en het collectief aanschaffen van materialen.

Tot een verdere vorm van samenwerking kwam het tijdens de burgemeestersbijeenkomst op 22 augustus 1939 in het stadhuis van Oss. Daarbij gaf de heer A. van Batenburg⁹ uitleg over de regeling gemeenschappelijke luchtbescherming. Burgemeester Ploegmakers deelde daar mede dat hij door de Commissaris van de Koningin was belast met het organiseren van een LBD-kring in het Maasland. De kring diende ook de Gemeenten Alem, Berghem, Geffen, Heesch, Herpen, Lith, Megen, Nistelrode, Ravenstein, Reek en Schaijk te omvatten.

Mobilisatie

Op 01 november 1939, Nederland was al gemobiliseerd, werd voor de Gemeente Oss de bijzondere Staat van Beleg afgekondigd. Dit hield in dat het Militair Gezag, indien de situatie dit vereiste, het burgerlijk bestuur kon overnemen. De afkondiging gold voor alle gemeenten in het Maasland. Tot een daadwerkelijk uitoefening hiervan is het nooit gekomen.

Bij het ingaan van de mobilisatie 27 september 1938 van het Nederlandse leger werden ook in Oss in augustus 1939 militairen gelegerd. Aanvankelijk waren dit de transportcolonnes van de 3-de Compagnie van de Aan en Afvoer Troepen (3 CAAT) In eerste instantie werden zij ondergebracht in de plaatselijke BLO-school. Op 17 november dat jaar vertrok deze eenheid naar Heeswijk en Dinther. Hun plaats in de Osse gemeenschap werd ingenomen door troepen van het III-de Legerkorps (LK). Ook zij werden in eerste instantie ondergebracht in gevorderde scholen. Onder andere de Sint Gabriëlschool aan de Slachthuislaan en in gebouw F van de Philips-fabriek. Zowel voor Philips als voor de Osse gemeenschap leverde dit de nodige hinder op. Daar tegenover staat waar militairen zijn is reuring, dames werden verliefd en de overvloedige militaire 'hap' smaakte ook goed. Na enige tijd werden voor de militairen enkele barakken opgetrokken, waarmee de problemen grotendeels werden opgelost. De troepen die in en rond Oss waren gelegerd behoorden allen tot de VI-de Divisie. Als onderdeel van het III-de Legerkorps, de Staf, Ie en II-de Bataljons van 14 RI, en de I-de, II-de en III-de Bataljons van 7 RA. Volgens de gewijzigde plannen van de Generale Staf, die begin april 1940 afkwamen moest het volgende gebeuren. Het III-de LK diende zich na het uitbreken van de vijandelijkheden achter de Waal-Lingestelling te verplaatsen. Dit om daar het Zuidoostfront van de Vesting Holland te vormen.

⁹ Hoofd van de Rijksvoorlichtingsdienst bij het Ministerie van Binnenlandse zaken en Adjunct-inspecteur van de landelijke Luchtbescherming

Om een snelle verplaatsing te garanderen waren deze onderdelen in de directe omgeving van de doorgaande wegen, Oijen – Oss – Heesch, Nuland – Oss en Schaijk – Oss geplaatst. Tevens werd in Oss werden de staf van de 5e Compagnie Luchtdeel Mitrailleur (5-LuMitr), onder de Eerste Luitenant G.J. Kortebein en twee pelotons, het 3-de en het 4-de, geplaatst¹⁰. Hun taak bestond uit het beveiligen tegen aanvallen vanuit de lucht van de verplaatsing van het III-de LK en de overtocht over de Maas in het bijzonder. De compagniestaf werd ondergebracht in een woning aan de Eikenboomgaard. Het 3-de Peloton (3-5-LuMitr) werd ook in de stad geplaatst en de stukken kwamen in de nabijheid van het station. Het 4-5-LuMitr werd in de nabijheid van de staf aan de Eikenboomgaard gelegerd. Ten gevolge van de verhoogde dreiging werd begin mei 1940 het 1-ste Peloton naar Lith verplaatst om de, daar door de Genie geslagen, pontonbrug te beschermen. Het 2-de Peloton kreeg een zelfde taak bij de militaire schipbrug van het Wilt. Het 3-de en 4-de Peloton werden aan de Eikenboomgaard in reserve gehouden.

Al die soldaten hadden ook voor de Osse bevolking en de scholing hiervan consequenties. Doordat de scholen her en der vol met militairen zaten kwam er van het onderwijs niet zo veel terecht. Het basis onderwijs leed er zeker onder. Mijn broer toen zes jaar oud vertelde me wel eens: *“In het begin was het prachtig dat ik niet naar school hoefde. Maar dat bleek jaren na de oorlog een grote handicap zeker op het gebied van taal en rekenen”*. Tijdens de oorlog vorderde de bezetter gebouwen op en na de bevrijding deden de geallieerden dat ook.

De inval in Nederland

De luchtbeschermingsdienst Oss. Daar stonden de commandant en manschappen in de ochtend van de 10-de mei 1940 paraat. Ze zouden ruim 24 uur lang hun bevindingen doorgeven. De eerste melding werd pas om 05.37 uur van 10 mei gegeven. Voordien waren wel vliegtuigen binnen het gezichtsveld van de post langsgetrokken maar men was een uur lang verstoken van een (communicatie) verbinding.

Die ochtend van de 10-de mei schoten het 3-de en 4-de Peloton, die al ongeveer één jaar in de Eikenboomgaard lagen, met een 20 mm afweergeschut op de overtrekkende vliegtuigen. Sommige van de vliegtuigen doken omlaag, maar schoten niet terug. Een groot Duits vliegtuig werd geraakt en stortte tussen Teeffelen en Macharen neer.

¹⁰ Het 1e Peloton van deze 5e Compagnie beschermde in deze periode de Maasovergang bij Lith en het 2e Peloton stond in stelling bij de schipbrug bij Het Wild. NIMH, Archief KL, Doos 650 De terugtocht van III LK en de Lt.Div.

Eén van de vliegers werd daarbij gedood en een andere gewond. De overlevenden werden in het politiebureau opgesloten maar de volgende dag door hun eigen troepen bevrijd.

Die eerste melding betrof vijftien Duitse bommenwerpers die van oost naar west over de post trokken. Om 06.40 uur volgde een gelijkluidende melding en opnieuw een klacht dat men gedurende een uur geen verbinding had kunnen krijgen. Om 07.50 uur meldde Oss dat zich, op 500 meter, boven de post een luchtgevecht plaatsvond tussen twee jagers en een bommenwerper en dat strooibiljetten waren uitgeworpen. De volgende melding van post Oss was om 08.08 uur en betrof het neerstorten, tussen 06.15 en 06.45 uur, van twee onbekende vliegtuigen. Zeven minuten later meldde men opnieuw dat een vliegtuig ten noorden van de post was neergestort.

Om 09.24 volgde de melding van acht Duitse, driemotorige, toestellen die op 4000 m van oost naar west vlogen, twee minuten later gevolgd door ontelbare Duitse vliegtuigen. Om 09.55 wist de postcommandant te melden dat opnieuw een onbekend vliegtuig ten noorden van de post neerstortte. Twee parachutisten zouden het vliegtuig hebben verlaten. Twee minuten voordien had de luchtwachtpost van Ravenstein deze melding ook doorgegeven en drie parachutes geteld¹¹. Om kwart over tien die ochtend trokken drie Duitse bommenwerpers over Oss en een uur later volgde de melding van een Duitse bommenwerper die op de Nederlandse troepen schoot. Om 11.45 volgde opnieuw de melding, die ook door Ravenstein werd doorgegeven, dat ten noordoosten van de post een vliegtuig neerstortte waaruit drie parachutisten sprongen¹². De volgende melding, om 11.50, betrof een negental Duitse bommenwerpers die op een noordwestelijke koers overtrokken. Om 12.40 werden zes onbekende vliegtuigen gemeld die op 4000 meter richting noordoost trokken. Drie minuten later volgden nog eens zes onbekende toestellen in dezelfde richting.

Tussen 12.00 en 16.00 uur meldde Oss geen exacte aantallen meer maar noemde steeds talloze of meerdere vliegtuigen die in oostelijke richting overkwamen. Ook gedurende nacht van vrijdag op zaterdag bleef post Oss trouw haar meldingen doorgeven. Door het nachtelijke duister bleven ook nu de exacte aantallen achterwege. De voorlaatste melding, om 04.40 uur, betrof tien Duitse eendekkers die op 100 m hoogte van oost naar west trokken. Om 06.29 uur, van de 11de mei, werd de laatste melding gedaan en het vertrek van de post aangekondigd.

Verplaatsing

Om 07.00 uur in de morgen van die 10de mei 1940 werd het verplaatsingsbevel voor de troepen van het III-de Legerkorps uitgevaardigd. Via de militaire bruggen bij Oijen en Lith werd het Land van Maas en Waal bereikt om van daaruit naar Tiel te marcheren. Hoewel de verplaatsende troepen enkele malen werden aangevallen door mitrillerende vliegtuigen, bleef het aantal slachtoffers beperkt. Voorafgaande aan de verplaatsing van III-de Legerkorps hadden 3- en 4- 5-LuMitr al stellingen betrokken op de noordoever van de Maas bij Oijen. Daar versterkten zij 2-6-LuMitr die vanuit Beneden Leeuwen naar deze vitale brug was gedirigeerd. Vanuit die positie diende de plaatselijke militaire pontonbrug te worden beschermd.

¹¹ Deze vliegtuigen blijven onbekend. In aanmerking komen een He 111 van 2.*Aufklärungsgruppe der Oberbefehlshaber der Luftwaffe* die bij Rossum neerkwam en een Heinkel 111 waarvan alleen bekend raakte dat het toestel in de Betuwe verongelukte. Daar geen tijden van deze ongevallen bekend raakten is een vergelijk met de gedane meldingen nauwelijks mogelijk

¹² Dit vliegtuig blijft ook onbekend. In aanmerking komt een Ju 52/3m van 2./*KGzBV 12* die bij Leeuwen een noodlanding maakte. Van de veertien inzittenden overleed een man, de overigen raakten gewond. Deze Junkers werd door de bemanning zelf in brand gestoken en ging geheel verloren. Ook hiervan is de tijd nog onbekend

Op het einde van dezen eersten dag van den schandelijken aanval op ons vaderland is het mij een behoefte, mijn warmen dank en waardering uit te spreken voor hetgeen de luchtverdediging heden heeft verricht.

In mijn circulaire van 14 april j.l. ... heb ik U allen voorgehouden hoezeer een voortdurende paraatheid in het bijzonder voor de luchtverdediging noodig is, en het verheugt mij te kunnen getuigen, dat vandaag aan die eisch ten volle is voldaan. Veel is van u gevaagd, en smartelijke verliezen zijn geleden, maar de vijand heeft slagen ontvangen van een zoodanige kracht, als hij stellig niet had voorzien en thans kunnen wij vaststellen, dat zijn boos opzet althans voor vandaag is mislukt.

Dit was echter nog slechts het begin. Rekent er op, dat er nog veel van U zal worden gevraagd, zoodat een taaie volharding noodig zal zijn.

Evenwel kunnen wij er op rekenen, dat onze bondgenoten ons niet in de steek zullen laten.

HOUDT VOL, TOT HEIL VAN HET VADERLAND!!!
LEVE DE KONINGIN!!

De luitenant-generaal,
Commandant Luchtverdediging
P.W. Best

¹³ Brongers, E.H. *Inventarisatie uit diverse bronnen van in de meidagen van 1940 tijdens of door de strijd in Nederland neergeschoten of vernielde Duitse vliegtuigen.* <http://www.bhummel.dds.nl/index2.html>

Oss bezet¹⁴

Nadat de Duitse 254 *Infanterie Division* bij Mill was doorgebroken rukte haar eenheden op naar Nistelrode¹⁵. *Aufklärungs Abteilung 254* werd naar de Zuid-Willemsvaart tussen 's-Hertogenbosch en Veghel gestuurd om het tussenliggende gebied te verkennen. Een van deze verkenningseenheden vond bij Heeswijk een niet gesprongen brug en kon verder doorstoten richting Vught. Een tweede eenheid van *Aufklärungs Abteilung 254* werd naar Oss gezonden. Tussen zeven en acht uur in de ochtend van de 11de mei trokken deze de stad binnen. Daar diende de groep een kleine bezetting achter te laten en een verdere verkenning uit te voeren, via Geffen en Nuland, naar 's-Hertogenbosch. In het kielzog van deze verkenningseenheden rukte de SS *Standarte Deutschland* op en veroverde 's-Hertogenbosch.

Toch was de verovering van Oss en 's-Hertogenbosch niet meer dan de rechterflankdekking voor de doortocht van de 9-de *Panzer-Division* naar Moerdijk. De hoofdas van de opmars van de 9-de Pantserdivisie liep tussen Uden en Zeeland door naar de Zuid-Willemsvaart bij Veghel. Na een korte, maar hevige strijd bij Veghel, werd de opmars over Sint Oedenrode, Tilburg en Breda, voortgezet.

Oss in cijfers

Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog bestond de gemeente Oss enkel uit de stad Oss als woonkern. Het had een eigen industrie en er omheen lagen de gehuchten: Amsteleind; Heihoek; Horzak; Klein-Ussen; Schaijksveld; Elzeneind en Ruwaard. De totale oppervlakte was 2966 ha en per 01 januari 1940 bezat Oss 17.930 inwoners¹⁶. De industrie¹⁷ was deels gebaseerd op de vleesverwerking: een slachthuis; N.V. Gebroeders Hartog; Zwanenberg. Organon als chemische industrie en verder Philips, houtverwerkingsbedrijven en de Stoom Koekfabriek 'De Ster' van de gebroeders Ploegmakers. Bovendien niet te vergeten, Bergoss en DESSO. Desondanks was ongeveer 14% van de Osse beroepsbevolking werkeloos¹⁸.

Osse burgemeesters

Per die datum was J.F. Ploegmakers nog burgemeester van de gemeente. Hij overleed echter in januari 1941 en werd per 15 mei 1941 door burgemeester L.J.H.C.A. de Bourbon opgevolgd. De overleden burgemeester was een van de broers Ploegmakers van de Koekfabriek De Ster. Louis de Bourbon was een kleinzoon van Karel Naundorff, die beweerde Lodewijk XVII van Frankrijk te zijn en daarom aanspraak maakte op de troon. Het is tot dan niet bewezen (2019) dat dit niet juist is. Voordat De Bourbon burgemeester van Oss werd, was hij burgemeester van Escharen, dat ligt bij Grave.

Mr. L. de Bourbon

Mr. L. de Bourbon neemt wel een zeer bijzondere plaats in tussen de rij van burgemeesters van de stad Oss. Gedurende de eerste jaren van zijn ambt ontwikkelde De Bourbon, mede gevoed door

¹⁴ Werkgroep Projectgroep Luchtoorlog Oost-Brabant (PLOB). Traditiekamer "De Typhoon" vliegbasis Volkel, Oss, P5, versie 2016

¹⁵ Nierstrasz, V.E. *De verdediging van noord Limburg en Noord-Brabant*. 's Gravenhage, 1953: 392 en tekst bij bijlage kaart 12

¹⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek van den loop der bevolking 1939 – 1940*, 's-Gravenhage, 1943.

¹⁷ Paul Spanjaard, Anja van Esch, e.a., *Het Maasland in de oorlog*, Jan Cunen centrum Gemeente Oss, druk Witsiers Oss, 1985, ISBN 90 6763 010 1, P7 – 28

¹⁸ B. van Herpen - Ruys en P. van der Sluys, *Werk en werkloosheid in Oss 1918-1940*, niet gepubliceerde scriptie, Nijmegen (1980), p 135-146

een stroom van verordeningen en opdrachten, sterke anti-Duitse gevoelens. Uit protest tegen de registratie en razzia's van Joden en de aanwijzingen van Osse burgers voor werk in Duitsland, diende hij in maart 1943 zijn ontslag in en dook onder¹⁹. De Bourbon zond kopieën van zijn ontslagbrief naar alle Nederlandse burgemeesters.

Vanuit zijn onderduikadres nam hij de leiding van het verzet in het Maasland op zich. Hij werd in dit gebied commandant van de 'Ordedienst' en hoofdleider van enkele 'knokploegen' (KP). Op 17 maart 1943 werd hij bij verstek ter dood veroordeeld²⁰, het bevel zat erbij om hem bij zijn aanhouding onmiddellijk te executeren. Niet alle verzetsdaden kunnen De Bourbon worden aangerekend. Na de oorlog was er nogal onvrede over de eer en waardering die Mr. L. de Bourbon hiervoor kreeg. Dit valt verderop in het hoofdstuk over het verzet in Oss te lezen.

Hij werd op 23 juni 1943 opgevolgd door de pro-Duitse waarnemer J. Pulles. Jan Pulles collaboreerde met de bezetter maar bleef waarnemend burgemeester tot 17 maart 1944. Per die datum werd hij vervangen door de NSB'er Hermanus Apeldoorn, voorheen wethouder te Eindhoven. Ook hij voerde een sterk pro-Duits bewind. Op 10 augustus 1944 werd burgemeester Apeldoorn, door verzetsgroep 'Margriet' uit Den Bosch in Ravenstein geliquideerd. Na de dood van Hermanus Apeldoorn trad J. Pulles weer als waarnemend burgemeester aan.

Direct na de bevrijding van Oss dook burgemeester De Bourbon weer op en nam, zij het tijdelijk, het burgemeesterschap weer op zich. Zijn ambtstermijn was hierdoor in tweeën gesplitst. Hij weigerde een blijvende aanstelling, nadien wijdde hij zich aan het schrijven van gedichten.

Het leven in Oss

Tijdens de bezetting werden de Zwanenberg en Organon fabrieken gedwongen om hun productie voor te zetten. Beide bedrijven, van Joodse eigenaren, kregen een Duitse bewindvoerder of *Verwalter*. Bij Organon was dit Dr. Konrad Duden, bij Zwanenberg was dit een zekere Paul Horlborg. Vooral deze laatste had een slechte naam in Oss en ontsloeg al in een vroeg stadium alle werknemers van Joodse afkomst. Het was hun taak om de productie en de productiemiddelen, ten behoeve van de Duitse oorlogseconomie, zeker te stellen. Toen de Duitsers ook arbeidskrachten uit de Osse industrie vorderden ten behoeve van hun eigen fabrieken, bleken beide een geheel andere opvatting te hebben van hun taak.

Naast *Verwalters* in enkele takken van de Osse industrie werd in al mei 1940 in de stad een *Ortsamtverwalter* geplaatst om de directe belangen van de bezetter te behartigen. Dat was kapitein Frank. Deze leidde een onderafdeling, of *Nebenstelle*, van de *Ortskommandantur* te 's-Hertogenbosch. Naast de uitvoering van de taken van een *Ortskommandant* voerde deze *Ortsamtverwalter* ook opdrachten uit voor de *Wehrmacht-Kommandantur* in 's-Hertogenbosch. Voor het grootste deel had deze bemoeienis betrekking op de levering van de voeding- en conservenindustrie aan de Duitse *Wehrmachts* levensmiddelenmagazijnen.

Winston Churchill, minister van marine in het gereconstrueerde kabinet Chamberlain, hield op 20 januari 1940 een toespraak. Hij begon tijdens deze radiorede de successen te onderstrepen die Engeland en Frankrijk hadden behaald. Winston Churchill²¹, (radiorede van 20 januari 1940) meldt: *"if all these neutral nations I have mentioned, and some others I have not mentioned"* (de Verenigde

¹⁹ W.A.H. den Ridder, *Collaboratie of verzet?*, Oss 1995, uitgever den Ridder Oss, ISBN 9789090089423

²⁰ 24 december 1958, interview met Mr. L. de Bourbon in het Noordbrabants Dagblad, het huisgezin.

²¹ Randolph S. Churchill, *Into Battle*, Speeches by the Right Hon. Winston S. Churchill, C. H., M. P., uitgever Casell and Company, 1941, p. 160.

Staten), “were with one spontaneous impulse to do their duty in accordance with the Covenant of the League, and were to stand together with the British and French Empires against aggression and wrong? At present their plight is lamentable; and it will become much worse ... Each one hopes that if he feeds the crocodile enough, the crocodile will eat him last. All of them hope that the storm will pass before their turn comes to be devoured. But I fear, I fear greatly, the storm will not pass. It will rage and it will roar, ever more loudly, ever more widely. It will spread to the South; it will spread to the North”.

Kortom Winston waarschuwde dat de ‘crocodil’ in casu Nazi Duitsland iedereen op zou slokken. Bij Organon was men er zich ook van bewust dat er iets aan stond te komen. Omdat ze bekend waren met de tactiek van het Nederlandse leger, terugtrekken naar Vesting Holland, huurde men in Mijdrecht bedrijfsruimte. Het idee hierachter was dat men als het leger zich had teruggetrokken men daar de productie kon voortzetten.

De vleesverwerkende industrie en Philips werd niet alleen ingezet voor de uitvoer naar Duitsland. In opdracht van de *Wehrmachtsbefehlshaber in den bestetzten Niederlande* werden grote voorraden levens- en genotsmiddelen in de magazijnen, of *Verpflegungslager*, aangelegd. Daarnaast kwam een bakkerijeenheid, een *Heeresbäckerei*, in de koekfabriek De Ster. Oss werd daarmee voor de bezetter van groot belang. Voor het beheer en de uitgifte van deze voorraden waren *Verpflegungsausgabestellen* bij de magazijnen en de bakkerij ingericht. De sterkte bestond uit ongeveer 90 man, bakkers, slaggers en administratiepersoneel. Die waren bij het *Nachschub-Battailon 609*, onder leiding van *Oberleutnant*, later *Hauptmann* Frank ingedeeld. De staf van deze eenheid had zich in het nabije Heesch gevestigd. Voor de bewaking van de verschillende magazijnen werd de Duitse particuliere organisatie *Wachdienst Niedersachsen*²² ingezet.

Nadat de Eindhovense vestigingen van Philips enkele malen waren gebombardeerd ging de Duitse *Verwaltung* van het bedrijf ertoe over vitale productie afdelingen te spreiden of te verplaatsen. De, voor de Duitsers uiterst belangrijke, productie van radiobuizen werd voor een deel overgenomen door de vestiging in Oss. Maar ook de Willem II sigarenfabrieken in 's-Hertogenbosch en de Thermion lampenfabriek te Lent kreeg een deel van de productie van deze lampen toegewezen.

C. Fontein²³ Molenstraat 56

C. Fontein F. Fontein-Eldering (Ik men dat 't vort zat is) melden; “Als ik eind juli begin augustus 1940 in Oss met mijn praktijk start, heeft de stad nog geen echt ziekenhuis. In de Begijnenstraat is wel een zustersklooster. Aan de achterkant is het oudemannenhuis, aan de voorkant iets wat op het begin van een ziekenhuis lijkt Daar houden specialisten uit Den Bosch, Nuboer, Van Ginneken, Bour en Simon, op vrijdagmiddag spreekuur. Ze voeren er ook eenvoudige operaties uit met assistentie van de huisarts. Geleidelijk aan wordt het ziekenhuisje een echt ziekenhuis. Nog in de oorlog komen internist Vetter en chirurg Bauer naar Oss, een paar jaar later de vrouwenarts Le Loux. Dat is een kolossale verlichting van ons werk.

²² NIMH, Archief KL, Praagse Collectie 74051, Bewakingsopdracht *Ortskdtr.* 's-Hertogenbosch

²³ C. Fontein F. Fontein-Eldering, *Ik men dat 't vort zat is*, Herinneringen aan 40 jaar artspraktijk in Oss, uitgever C. Fontein, redactie Jos Neomagus, druk Wim Janssen, 1978, P1 - 14

We hebben in de beginperiode grote praktijken. Oss telt in 1940 zo'n achttienduizend inwoners. Na het onderduiken van de Joodse arts Danby, die waarneemster is voor dokter Frank, zijn we in het begin van de oorlog nog maar met vieren: de oude Verbeek, L. Stoltz, de jonge Wasmann, die juist zijn vader is opgevolgd, en ik, de nieuweling Fontein". [...]

"Vanuit Zundert breng ik een motorfietsje mee dat herhaaldelijk dienst weigert: vette bougies! Pietje Verbruggen is mijn steun en toeverlaat Hij beslaat in die tijd nog paarden in het steegje naast Cunen; hetzelfde straatje waar Desseaux in een gehuurd pakhuis zijn eerste kleden weeft. Op advies van Piet heb ik steeds bougies in mijn zak, die ik thuis eerst heb schoongemaakt. Onderweg kan ik zodoende snel wisselen. De vetgeslagen bougie gaat dan in de andere zak. Toch is het nog wel eens nodig om er naast te lopen om hem aan de praat te krijgen. "Doet ie het niet?" krijg ik dan te horen. "Nee, ik doe het voor mijn lol. Anders word ik te dik", is steevast mijn antwoord".

De bedrijven in Oss

Bergoss in de oorlog²⁴

Korte historie van Bergoss. De onderneming is in 1856 aan de Molenstraat als wattenfabriek opgestart. Het bedrijf werd door Daniël van den Bergh (1794 - 1866) en zijn neef Isaak van der Wielen opgericht. Na verloop van tijd wordt het bedrijf door Jacob Daniël van den Bergh (1846 - 1921) voortgezet. De firmanaam is dan 'Gebroeders van den Bergh' het wordt in mei 1875 naar de Walstraat verplaatst. In 1888 wordt het florerende bedrijf naar de Klaphekenstraat verplaatst. De fabriekshallen met de zaagtanddaken verreizen omstreeks 1900. De naam is dan 'Noord-Brabantsche Stoomkapokfabriek' te Oss. Buiten Oss bezitten ze nog andere bedrijven. In 1916 starten ze in Oss met de productie van tapijten. Op 01 januari 1921 ontstaat de N.V. Gebrs. Van den Bergh's Industrie en Handelsmaatschappij. Op 09 maart 1931 krijgt het bedrijf het predicaat 'Koninklijk' en ook Bergoss ontkomt niet aan de crisis. Het is tot aan het einde van haar bestaan altijd een familiebedrijf gebleven.

Dan komt de Tweede Wereldoorlog met directe gevolgen voor Bergoss²⁵. De handel met het buitenland moet worden stopgezet en vorderingen daar kunnen niet meer worden geïnd. Alle familieleden treden op 01 augustus 1940 en de laatste op 01 september 1940 af als leiders van het bedrijf. In hun plaats komen Henri E. P. van Dijk en Dirk Kalkman, als commissaris wordt Henri Coenrad Brinkman benoemd. Zij nemen ook de aandelen van de familie over het contract hiervoor is gedateerd met 15 – 16 juli 1940. Isaac van den Bergh treedt op 01 december 1940 terug als directeur en Jacob A. van den Bergh en Frederik C. blijven als werknemer tot 31 augustus 1941 aan. Op 01 september benoemen de bezettingsautoriteiten S. Scheibler tot 'Verwalter' van de N.V. Gebrs. Van den Bergh Koninklijke Fabrieken te Oss. De heren Van Dijk en Kalkman weten echter het bedrijf te behouden en voor overnames te behoeden.

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman (2019 Bergoss tijdens de bezetting 1940 – 1945, Verslag betreffende N.V. Gebr. Van den Bergh's Kon. Fabrieken te Oss) melden: *"Onze beschouwingen omvatten twee delen: ten eerste onze moeilijkheden met de Duitse autoriteiten, vooral aangaande de arisering, ten tweede de moeilijkheden die we te overwinnen hadden om de fabrieken in bedrijf te houden"*.

Er waren nogal wat uitdagingen²⁶ en dat is dan een understatement. De heren A.J. en F.C. van den Bergh liepen na overeenkomst nog steeds dagelijks op het terrein rond maar moesten zich na maart 1941 terugtrekken. Dit had met de vordering 12-3-'41, 48/1941, waarin bedrijven die na 09 mei 1940 van wijzigingen hadden ondergaan deze mede te delen. Er moest voor deze wijzigingen goedkeuring worden aangevraagd. Iedereen had wel door dat het in de toekomst alleen maar slechter zou gaan en er werd besloten om de tactiek van het 'rekken' toe te passen. Het systeem van rekken werd tot en met het einde van de oorlog met succes toegepast. In juni 1941 werd aan dit verzoek voldaan en het eerste gesprek vond op 04 augustus 1941 plaats. Hieraan namen de directie en Dr. Brinkman en Dr. Küssel van de Wirtschafsprüfstelle deel.

²⁴ Agnes Lewe, *Bergoss over de vloer*, Stadsarchief Oss, ISBN 978-90-8962-238-9, uitgever Iris Berghem, januari 2018.

²⁵ Agnes Lewe, *Bergoss tijdens de bezetting 1940 - 1944*, Verhalen uit het stadsarchief 8, Stadsarchief Oss, Uitgever Stadsarchief Oss, januari 2019.

²⁶ Voor details zie: Agnes Lewe, *Bergoss tijdens de bezetting 1940 - 1944*, Verhalen uit het stadsarchief 8, Stadsarchief Oss, Uitgever Stadsarchief Oss, januari 2019.

Op 28 augustus 1941 werd de heer Siegfried Scheibler uit Krefeld tot 'Treuhänder'²⁷ van het Osse bedrijf benoemd. Er werd protest ingediend want het bedrijf was, conform de ariseering, niet meer in Joodse handen. De heer Scheibler snapte wat er aan de hand was en verzocht uitdrukkelijk aan de directie om leiding te blijven geven.

De met de familie gesloten overeenkomst werd niet goedgekeurd en er moest een nieuwe komen. Zoals gewoonlijk verschenen er ook nog partijen die van gelegenheid tot zijn voordeel gebruik wilde maken. Deze kwamen zowel uit Duitsland evenals Nederland onder andere Den Haag. Besloten werd het contract aan te passen en het aan de Wirtschaftsprüfstelle voor te leggen. Rudolf Strasser uit Den Haag werd door list en bedrog ook op afstand gehouden. In 1943 had namens de Deutsche Revisions- und Treuhandgesellschaft het eerste accountantsonderzoek plaats en in november het tweede. In november vroeg het Wirtschaftsprüfstelle om de bevestiging dat: "dass an dem Unternehmen weder personell noch Kapitalmässig ein Jüdischer Einfluss oder Jüdische Beteiligung bestehen". Het jaar 1943 ging zonder dat er verder iets belangrijks in het Duitse verhaal gebeurde ten einde. Helaas was het nog steeds oorlog.

Begin 1944 kwam de bezetter weer in actie, een zekere dr. Hessmer werd naar het bedrijf gestuurd. Hij startte het onderzoek naar de waarde van het bedrijf vanaf 1940, hierop dienden de beide directeurs bezwaar in. Het argument: het bedrijf lag grotendeels stil en dat was niet de schuld van de Bergoss directie. Tot groot genoegen van Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman hield de Duitser voet bij stuk.

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman (2019 Bergoss tijdens de bezetting 1940 – 1945, Verslag betreffende N.V. Gebr. Van den Bergh's Kon. Fabrieken te Oss) melden: *"Op 24 Maart 1944 hadden wij met Hessmer een laatste bespreking. Hij deelde ons mede, dat hij de waarde van de aandelen berekend had op f 1.045,808,67 maar dat de uiteindelijke bepaling bij de Nagu²⁸ berustte. Op onze vraag, of men niet beter den prijs na beëindiging van den oorlog kon vaststellen, omdat men dan een beteren kijk op de toekomst had, antwoordde Hessmer: "dass könnte Ihnen so passen". Wij vroegen hem toen of hij dan niet in de eindoverwinning geloofde. "Ich wohl, aber Sie nicht" was zijn heftig antwoord". [...] "Op 5 Juli 1944 werden wij door de mededeeling van de Rüstungsinspektion plotseling verrast, dat ons bedrijf (ongevraagd) tot "S-Betrieb" (Sperrbetrieb) verklaard was. Dit hield in dat wij niemand van ons personeel behoeften af te staan voor werk in Deutschland of voor werk in Nederland ten behoeve van de Duitsers".*

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman maakten ook van de overgeorganiseerdheid van de Duitsers misbruik. Het ene kantoor wist vaak niet wat het andere deed en dat speelden ze handig uit. Uiteindelijk in augustus 1944 volgen beide directeurs het advies van ene heer Schultz op om voorlopig de ontwikkelingen af te wachten. En zoals dat in hun verslag staat waren ze dat zelf zeer zeker van plan te doen. Ze waren het er over eens dat door wachten alles te winnen was. Toen de termijn van de NAGU om was, waren de Duitsers al gevlucht en stond Oss op het punt om te worden bevrijd.

Bedrijf (Bergoss) 2

In het begin van de oorlog was er genoeg voorraad en het zag er tot op dat moment niet verontrustend uit. Maar naarmate de tijd vorderde kwam er toch een gebrek aan grondstoffen.

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman (2019 Bergoss tijdens de bezetting 1940 – 1945, Verslag

²⁷ Duitse zetbazen (bewindvoerders, curatoren) die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland en elders het bewind voerden over hetzij geroofde joodse ondernemingen, hetzij bedrijven die als belangrijk voor de oorlogsvoering waren erkend.

²⁸ Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen (NAGU).

betreffende N.V. Gebr. Van den Bergh's Kon. Fabrieken te Oss) melden: *"De spoorwegen en bruggen, die door oorlogs-handelingen beschadigd waren, werden met spoed hersteld, doch Oss was gedurende vele maanden geïsoleerd en het transport leverde in dien tijd schier onoverkomelijke moeilijkheden op. Eenige jaren later, toen de spoorwegen niet meer over voldoende materiaal beschikten, deden deze moeilijkheden zich wederom in hevige mate voelen .*

In 1940 reeds begon de stijgende vraag naar en het dalende aanbod van industriele producten zich af te tekenen. De concurrentiestrijd luwde en die collegialiteit nam toe, vooral omdat de wassende bedrijfsmoeilijkheden door alle fabrikanten in min of meer gelijke mate werden ondervonden. Deze zochten en vonden onderling steun in de bestaande verenigingen van industrieelen, die o.m. bij de aanvraag en de verdeling van de door de inmiddels opgerichte Rijksbureaux toegewezen grond- en vervangingsstoffen, belangrijk werk verrichtten". [...] "Zoo ooit, dan is in deze jaren gebleken, dat slechts door persoonlijk initiatief - hoezeer ook gebonden - wegen en middelen konden worden gevonden om de onderneming dezen tijd te doen overleven. De gedwongen betrekkingen van ons gecompliceerd bedrijf, dat immers uit meerdere uiteenlopende takken bestaat, met de Rijksbureaux en hun sectie's en met de bedrijfsorganisatie waren hierdoor wel zeer intensief. Zoo waren wij ingeschreven bij niet minder dan 12 Rijksbureaux en 14 sectie's en in de Hoofdgroep Industrie bij 4 bedrijfsgroepen, 7 vakgroepen en 7 ondervakgroepen! De correspondentie hiermede, de enquêtes, kennisgevingen en instructie's hadden soms het karakter van een lawine, doch werden steeds stipt door ons afgedaan".

Wonder boven wonder was er een stijgende vraag naar de producten en daar kon maar moeizaam aan worden voldaan. Het grootste probleem kwam toen ze door hun kolenvoorraad dreigden te gaan. Toewijzing van kolen kwam van het Rijkskolenbureau en dat was mondjesmaat. Op 01 september 1941 ging het mis toen de directeur van het Rijkstextielbureau J.A. Panhuizen vond dat Bergoss niet meer 'lebenswichtig' was. Door op een bepaald moment hout te gaan stoken was het probleem enigszins uit de lucht. Hout mocht namelijk wel vrijelijk worden verhandeld.

Ook aan grondstoffen kwam een gebrek er werd toen overgeschakeld op kunstzijde, papiergaren, papiertijk²⁹, kippenveren, vlasbaard³⁰, zeegras en later stro. Voor de filterwatten werd cotonine³¹ gebruikt. Het moge duidelijk zijn dat ook andere producenten met dezelfde problemen kampten. Omdat Bergoss veel verschillende producten maakte was dat voor de bezetter een ramp. De Duitsers wilden alles grondig vastleggen maar snapte niet dat een bedrijf als Bergoss zo chaotisch kon zijn. Dat was het allerm minst maar de verwarring werkte wel in hun voordeel voor het openhouden van de onderneming. Ze werden als lebenswichtig beschouwd!

Op een zeker moment, ergens in 1943, besloten de directieleden alle niet aangetekende brieven van instanties niet meer te openen. Ze verdwenen botweg in de prullenmand, ze waren nimmer bij Bergoss bezorgd, een creatief geval van burgerlijke ongehoorzaamheid.

Personeelsproblemen

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman (2019 Bergoss tijdens de bezetting 1940 – 1945, Verslag betreffende N.V. Gebr. Van den Bergh's Kon. Fabrieken te Oss) melden: *"In 1942 begon de uitkammings der bedrijven en de "wegsauckeling" der arbeiders. Onze werknemers zijn hier goed van af gekomen. Dank zij de aanwending van allerlei listigheden hebben wij slechts een klein percentage*

²⁹ Tijk is de stof die als een huid om de kern van een matras is aangebracht. De tijk bestaat uit een katoenen laag, een vlies dat zorgt dat de vulling niet naar buiten kan komen, en een katoenen doek ter afwerking.

³⁰ Alle dierlijke, plantaardige en kunstmatige vezels, cellulose, bestemd voor de kunstzijde-industrie, spinpapier en bewerkt bolraap of vlasbaard, alsmede alle hieruit vervaardigde garens

³¹ Cotonine (duitsch : Flockenbast) is de verzamelnaam voor kortvezelig („katoenachtig") materiaal, vervaardigd uit vlas of hennep, door deze grondstoffen door middel van één of andere speciale chemische behandeling min of meer volledig te laten uiteenvallen in elementair-vezels. Meestal vlasafval.

behoeven af te staan, waaronder in de eerste plaats de meeste der N.S.B.'ers en N.A.F.-leden, die ons personeel overigens weinig telde. Zij toch werden geacht sympathie te hebben voor de nieuwe orde”.

Niet iedereen bleek door de schaarste even betrouwbaar en ook onder het personeel zaten er rotte peren. Door personeel uit te lenen werden de vleesverwerkers en Philips draaiende gehouden. Deze bedrijven waren dan ook levenswichtig en ‘Kriegswichtig’. Beide directeurs loven het personeel dat betrouwbaar bleek.

Zelfs met het ontwikkelen van nieuwe productieprocessen en machines bleef men bij Bergoss doorgaan. Er werden dan ook octrooien aangevraagd maar even zo goed van hen gestolen. Rechtvaardigheid kon men vanuit Duitsland niet verwachten. Ook hier probeerde men middels rechtszaken en de hoop dat de oorlog een keer zou stoppen de boel te rekken. Door de slechte voeding ging het ziekteverzuim ook omhoog. Men probeerde dit bij Bergoss middels bijvoeding tegen te gaan. Het bracht wel extra kosten met zich mee.

Tapijtfabriek Desseaux³² (DESSO)

DESSO is de verwijzing naar Desseaux in Oss. In de zomer van 1936 werd op het Philipsterrein een gebouw aan de firma ‘Manufacture Mouscronnoise de tapis Moquettes’ verhuurd. Het was gebouw B, het gedeelte waar toen de metaalwaren was gevestigd. Dit Desseaux’ (DESSO) bedrijf bestond reeds in België en probeerde nu in Oss een nevenbedrijf te stichten. Oss, dat op industrieel gebied niet veel meer gewend was, ontving de Belgen met open armen. Wie weet, misschien kan er iets uit groeien, zo redeneerde men. En dat er iets uit gegroeid is dat weten we, DESSO is uit Oss verdwenen maar bestaat nog steeds.

Diverse mensen uit Oss konden er worden geplaatst en met het bedrijf ging goed, er zat leven in. Jammer dat de oorlog hier spelbreker werd en DESSO wegens gebrek aan grondstoffen stil kwam te liggen. Na de oorlog begon Desseaux weer te produceren.

in 1946 werd aan de Molenweg met Marshallhulp een nieuwe fabriek gebouwd. Toen het eerste gebouw van de toenmalige omvangrijke DESSO-fabriek klaar was, werd er direct naar toe verhuisd.

In 2003 sloot de Osse tapijtfabriek haar poorten. Hierbij verloren 70 mensen hun baan. De productie werd overgebracht naar de DESSO vestiging in Waasmunster. Oss bleef nog wel de uitvalsbasis voor de aanlegteams van de sportveldendivisie van DESSO. De kunstgrastapijten worden in Dendermonde geproduceerd. In de vestiging te Waalwijk worden tapijttegels geproduceerd.

In 2008 had DESSO³³ ongeveer 1000 medewerkers en fabrieken in Waalwijk, Oss en Sint-Gillis-bij-Dendermonde. Het huidige productassortiment bestaat uit tapijten, tapijttegels, kunstgrastegels, kunstgrasmatten en kunstgras.

³² J.J. Rikken, *Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss*, aangeboden aan Ir P. Ch. Kenninck de Achtste directeur. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Philips Oss. 1929 – 1969, P17 - 18

³³ Noot schrijver: In 2007 verkocht Armstrong het bedrijf aan NPM Capital NV, wat onderdeel is van SHV Holdings. Armstrong was in moeilijkheden gekomen door een asbestaffaire in de Verenigde Staten. Aldus kwam Desso in Nederlandse handen en Stef Kranendijk werd de bedrijfsleider.

Organon in de oorlog³⁴

Het is september 1939 en Polen is door de Duitsers en Russen veroverd, in Nederland stijgt de spanning snel.

Op 18 maart 1939 werd besloten om een commissie op te richten die het mobilisatiebureau zouden vormen. De commissie bestond uit de heren: Kober, Reppmann, Lens en Prinsen Geerligs. De locatie Mijdrecht is in mei 1940 in werking getreden. Er waren ook kostbare preparaten zoals Insuline en Menformon in de vorm van droge poeders in de kluis van de Amsterdamse Bank opgeslagen.

Saal van zwanenberg woonde toen in Den Haag hij was in 1932 benoemd tot directeur van de Varkenscentrale. Een door bij wet ingesteld lichaam dat tot doel had de in zeer zorgelijke toestand verkerende varkenshouders de noodzakelijke steun van de overheid te verlenen. Het mobilisatiebureau vond dat er schuilloopgraven moesten worden aangelegd. In geval van een luchtalarm moest iedereen die geen functie had zich ten spoedigste hierin begeven. Dat luchtalarm kwam van heel dichtbij. Want de postcommandant had met zijn groep een waarnemingspost ingericht op een van de hoogste gebouwen van de stad, de Organon fabriek. Op 28 augustus 1939 begon men met het graven van de schuilloopgraaf. Wie in het bezit van een schop was werd verzocht die naar Organon³⁵ mee te nemen.

Of de schuilloopgraaf door Organezen is gebruikt weet ik niet maar Marius Tausk (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978) meldt: *“Een paar jaar later stond ik naast onze Duitse waarnemende beheerder, Dr. Zastrow, even uit het raam te kijken, toen wij een Duitse soldaat uit de loopgraaf zagen opduiken gevolgd door een slonzige vrouw. Dit ontlokte de heer Zastrow de opmerking: “Jetzt weiss ich was “schuilen” bedeutet”.*

Eind 1939 was iedereen zeer bezorgd zeker om in geval van oorlog de productie veilig te stellen. Ook de buitenlandse vestigingen moesten door blijven draaien. Last but not least waren er zorgen om een ‘bepaalde’ groep werknemers die meer gevaar liepen dan anderen. Op 08 november begon het onderwater zetten van de Grebbelinie en op 09 november werden alle militaire verloven ingetrokken. Marius Tausk verhuist met zijn gezin op 22 november van Nijmegen naar Hotel van Alem en neemt daar zijn intrek.

Drie weken voor de Duitse inval in Polen keert de heer Gispen van zijn reis daar naar toe terug. Hij brengt een verslag uit over de toestand daar waarvan Marius Tausk diep onder de indruk is. Marius Tausk (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978) meldt: *“De bezoeker kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken, dat men thans in Polen te doen heeft met een volk, dat met een verbeterde kalmte zich voorbereidt op een oorlog. Het woord “oorlog” is er dan ook praktisch niet van de lucht. Wat er ook gezegd wordt, steeds hoort men het typische: “Wenn es keinen Krieg gibt”. Uiteraard wordt van de kant van de regering alles gedaan om het nationalisme te stimuleren; men waant zich, als men in Warschau is, in de één of andere Duitse stad, met dit verschil dat men geen “Heil!” hoort roepen. Alles is vlaggen, militaire muziekcorsen, beelden van Pilsudski en Smigly-Rydz in een woord opgezweept nationalisme, zoals wij dit uit de dictatoriale staten kennen”.*

Het ging daar dus niet goed. Hoe zou het Nederland vergaan onder de Duitse bezetter? Ondertussen weten we dat. Het was januari 1940 en vóór dat het kraakte, in Finland ging het er nog kouder aan toe. De Finnen boden sinds 30 november met een klein leger hardnekkig weerstand

³⁴ Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978 Dekker & Van de Vegt Nijmegen, ISBN 90 255 9901 X, Druk: Van Gorcum B.V. Assen, Hoofdstuk 40 tot en met 58

³⁵ Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978 Dekker & Van de Vegt Nijmegen, ISBN 90 255 9901 X, Druk: Van Gorcum B.V. Assen, P 170

tegen de Russen. In Oss bij Organon vroeg men zich af moet er geen productie in Engeland komen? Dat zou wel gaan maar tevens gedoe met patenten opleveren, maar die problemen waren wel te overkomen.

Organon 10 mei, het is oorlog

Marius Tausk (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978) meldt: *"Op Vrijdagmorgen om ongeveer 5 uur was er een ontstellend lawaai als van ratels en een klapperende machine ("from rattles and some sort of flapping machine"). Ik werd wakker en zag de hemel vol van tweemotorige bommenwerpers die in westelijke richting vlogen. Een uur lang waren er voortdurend zo'n 120 of 140 in het stuk van de hemel dat ik van mijn raam kon zien. Zij vlogen op een hoogte van ongeveer 2000 m en heel langzaam en één van hen werd omlaag gehaald door luchtafweergeschut, zoals dat op daken van gebouwen in Oss was geplaatst.*

Toen ik tegen 6 uur bij een radiotoestel kon komen hoorden wij met slechts enkele minuten tussenpauzen berichten, wat voor parachutisten geland waren en hoe snel ze opgeruimd werden. De dichtstbijzijnden waren bij Ravenstein, een plaats aan de Maas tussen Oss en Nijmegen.

Tegen 8 uur waren wij allen in het bedrijf bij elkaar, uitgezonderd degenen die in Nijmegen wonen, een open stad die onmiddellijk door de vernietiging van alle bruggen afgesneden was van de rest van het land. Onder hen waren Kober en Boerrigter. Niemand mocht de weg op, telefoon- en telegraafkantoren waren gesloten, maar met moeite konden wij door bemiddeling van het politiebureau (N.B. bedoeld was de marechausseekazerne, M.T.) nog telefonische verbindingen krijgen. Het leger beheerste alles en nam over wat het nuttig vond". Het Engelse bezoek wat bij Organon was kon naar IJmuiden worden gebracht en vertrok per boot naar huis. Verschillende belangrijke medewerkers waren afwezig. Prinsen Geerlig's was als reserveofficier onder de wapenen, De Fremery en Lens werkten als reserve-officieren in een laboratorium van de artillerie-inrichting te Delft en onderzochten gasbeschermende kleding op doorlaatbaarheid voor mosterdgas.

Men wilde de Mijdrecht ploeg zo snel mogelijk laten vertrekken. Er moesten zoveel als mogelijk fabricagevoorschriften indien nodig worden verbrand, in Londen lagen duplicaten. Omstreeks 14.00 uur vertrok de ploeg op een platte vrachtwagen naar Mijdrecht. De regering riep via de radio op om niet van huis te gaan om gaas te voorkomen. Ook Marius Tausk dacht aan vertrekken. [...]

Aan mijn aarzeling kwam op zaterdagmorgen heel vroeg een einde. Bij de Osse gemeentepolitie was een hoofdagent werkzaam, de heer A. Keultjes, die wij de laatste maanden wat beter hadden leren kennen omdat hij drie huizen bij ons vandaan woonde en een dochttertje van hem met het onze geregeld kwam spelen. Deze meneer Keultjes -die kennelijk evenals vele anderen aannam dat ik jood was -kwam op 11 mei zeer vroeg in de ochtend bij mij met een mededeling van de strekking: als u nog weg wilt moet u nu gaan; de Duitsers zijn al bij Grave over de Maas. In hoeverre dit bericht in feite juist was, doet hier niet ter zake. De wijze waarop ik het kreeg en het tijdstip hadden een soort schokwerking, die minstens evenveel bijdroeg tot mijn impulsieve besluit als mijn formele plicht mij naar de vesting Holland te begeven".

De fabricagevoorschriften en andere papieren waren niet verbrand. Reppmann had ze in kisten op een nog onbebouwd gedeelte van het fabrieksterrein 'de polder' laten begraven. Nog maanden later zat er zand in allerlei dossiers. De wijnen voor de fabricage van Orgatonicum had men in het riool laten lopen.

Saal van Zwanenberg was met zijn familie nog in leven en woonde nog in Den Haag. Hij had de diplomaat Dr. C.M. Gurmendéz uit Uruguay leren kennen en wist dat hij daar in geval van nood terecht kon. Dat gebeurde en Saal van Zwanenberg werd tot Consul van Uruguay benoemd. De

heer en mevrouw Zwanenberg kregen diplomatieke paspoorten. Het zat ze mee om het land uit te gaan, de politiek van Duitsland was om alle buitenlandse diplomaten zo snel mogelijk Nederland uit te werken. Op 16 juli vertrok Saal en zijn familie samen met ongeveer 150 personen richting Portugal om vandaar naar Uruguay te reizen.

Op 14 oktober werd voor de Nederlandse Consul-generaal in Londen een notariële akte verleden die een week daarvoor was goedgekeurd. Dat was door de minister van justitie P.S. Gerbrandy gedaan. N.V. Organon was vanaf nu gevestigd te Willemstad Curaçao. Directie in Nederland werd hiermee bevoegdheden van Organon bedrijven in het buitenland ontnomen.

Organon mei tot november

Churchill had net op 04 juni een heroïsche toespraak gehouden met daarin het overbekende stuk;

"[...] We shall fight on the beaches, we shall fight on the landing grounds, we shall fight in the fields and in the streets, we shall fight in the hills, we shall never surrender"³⁶ [...]".

Het gaf iedereen moed en hoop dat er voor hen ergens op de Wereld werd gestreden voor vrijheid. Bij Organon begon men last te krijgen van de bezetter. Op 27 juni was het zevende nummer van het 'Verordeningenblad voor het bezette Nederlandsche gebied' gepubliceerd. Inhoudende de 'Vordering van den Rijkscommissaris [...] betreffende de behandeling van vijandelijk vermogen'.

Bijvoorbeeld N.V. Zwanenberg's Fabrieken, de grootste aandeelhouder van Organon. Over dergelijke ondernemingen konden, aldus artikel 13 van de verordening; 'tot zekerstelling en instandhouding van het vermogen beheerders worden aangesteld'. Dit was de 'Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft'. Zo'n beheerder had de algehele leiding van de onderneming in handen en was alleen aan de genoemde Duitse commissaris-generaal verantwoording schuldig. Niemand kon er eind juni nog aan twifelen dat de benoeming van een Duitse beheerder aanstaande was.

Met ingang van 21 november 1940 aanvaardde Dr. Konrad Eduard Duden, medewerker van de Juridische Afdeling van Schering A.G. te Berlijn, de functie van beheerder, verwalter, van de N.V. Organon. Een onderneming die viel onder de definitie van vijandelijk vermogen. Deze functie heeft hij slechts tot 10 november 1941 bekleed. Toen zijn positie veranderde werd hij 'Treuhänder' een woord dat veel toelichting vereist. Niet voor een vijandelijke, maar voor een Joodse onderneming.

Organon onder Duits beheer

Op 22 april 1941 werd er bij Zwanenberg een verwalter later treuhänder aangesteld, het was Paul Horlborg. Hij liet aan de gevel van het kantoorgebouw een plaat aanbrengen met de tekst³⁷: "Juden und Judenknächten ist der Zutritt zur Fabrik verboten". Bij Organon hadden ze het dus slechter kunnen treffen.

Zelfs bij de firma Schering in Duitsland werd van alles geprobeerd om Professor Laqueur te laten emigreren. Het mocht niet baten, Laqueur bleef. Voor de onderneming was het niet slecht professor Laqueur behoefde zijn aandelen niet aan Zwanenberg, lees de bezetter, te verkopen.

Verkoop van Organon

³⁶ [...] Wij zullen op de stranden vechten, wij zullen op de vliegvelden vechten, wij zullen op de akkers en in de straten vechten, wij zullen in de heuvels vechten, wij zullen ons nooit overgeven [...]

³⁷ J. Presser, *Ondergang*, De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, 1ste deel, blz. 120-121, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1965.

Marius Tausk (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978) meldt: "Wij hebben al eerder opgemerkt, dat het woord "Treuhänder" er één is, dat nog veel toelichting vereist. (Van de Nederlandse term "bewindvoerder" kan dit eigenlijk niet gezegd worden .) Een "Treuhänder" is iemand aan wiens getrouwe handen iets is toevertrouwd. Uiteraard geschiedde dit toevertrouwen volgens de bedoelde verordening niet door de joodse eigenaar en het waren niet diens belangen die de Treuhänder met "de zorgvuldigheid van een goed bewindvoerder" diende te behartigen. Integendeel, de Treuhänder mocht alle handelingen verrichten die de bedrijfsvoering met zich brengt en hij mocht (derhalve?) ook de onderneming geheel of gedeeltelijk verkopen. De koopsom kreeg zeker niet de Joodse eigenaar.

Voor het op grote schaal verkopen, ariseren, van joodse ondernemingen hadden de Duitsers in Nederland een eigen vennootschap opgericht, de Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen (NAGU). Naast Dr. Duden, die op grond van de "ontjodingsverordening" reeds op 10 november 1941 als Treuhänder van Organon was benoemd, werd op 18 februari 1942 ook de NAGU als tweede, zogenaamde Veräusserungstreuhänder³⁸ aangesteld. Samen hadden zij nu de taak vast te stellen, hoe Organon het beste aan de enige gegadigde, Schering A.G., kon worden verkocht. Dat Dr. Duden geen groot probleem maakte van de vraag op welke stoel hij moest gaan zitten, die van Organon of die van Schering, lijkt mij wel zeker".

Door vooraf handelen waren er verscheidene aandelen van Zwanenberg nog steeds in het bezit van Saal van Zwanenberg. Het voorheen dochter van Organon zijnde bedrijf DEGEWOP kocht op 16 december 1942 Organon op. Dat fysiek niet alle aandelen aanwezig waren was voor de Duitse bezetter schijnbaar geen probleem.

Dr. Duden vertrok en benoemde op 15 mei 1943 de Scheringemployé Dr. Siegfried Zastrow als zijn plaatsvervanger. Het beheer van Organon werd, na de goedkeuring van de statutenwijziging door het Nederlandse ministerie van Justitie in Den Haag, pas op 23 januari 1944 opgeheven. Organon stond niet meer onder 'Duits beheer', maar was een dochtermaatschappij van de Scheringgroep in Berlijn geworden. De oorlog was toen al bijna vier jaar oud en er was bij Organon al van alles gebeurd.

Ondertussen draaiden de vestigingen van Organon in het buitenland: Amerika; Mexico; Brazilië; en Argentinië, gewoon door.

Organon, het lot van de Joodse werknemers

Het was september 1941 toen Dr. Duden een lijst naar Den Haag stuurde met daarop de namen van Joodse werknemers. Althans die als Joods beschouwd werden. Het waren er 23 en dat was ongeveer 6% van het personeel. Het was over het algemeen hoogopgeleid personeel doctoren en professoren. Uiteindelijk hebben tien (10) van hen de oorlog niet overleefd. Zestien van de 23 werden in november 1941 per december ontslagen. Op 13 november stuurde Duden een lijst, met daarop negen (9) namen die een uitzonderingspositie bekleden, naar de Sicherheitspolizei. Dit was ingeval van de arrestatie van 'grote aantallen Joden' om te voorkomen dat het werk en onderzoek bij Organon stil zou vallen. Marius Tausk pleit in zijn boek³⁹ voor Dr. Duden die zo schrijft hij gedaan heeft wat hij kon om de mensen te helpen.

Marius Tausk (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978)

³⁸ Veräusserung is wellicht het beste te vertalen door "vervreemding".

³⁹ Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978 Dekker & Van de Vegt Nijmegen, ISBN 90 255 9901 X, Druk: Van Gorcum B.V. Assen, P228 – 229.

meldt: *“Ongetwijfeld hebben verscheidene vrienden, kennissen en collega's zich destijds afgevraagd, of en waarom ik zelf niet op de lijsten van joodse employés voorkwam en enkelen zullen dit misschien nu nóg doen. De geschiedschrijver, die toen een niet onbelangrijke functie in het bedrijf had, behoort die vraag niet te ontwijk en. De vraag naar mijn afstamming was trouwens één van de eerste die Dr. Duden mij stelde toen hij het beheer over Organon aanvaardde. Ik antwoordde hem, dat ik op het gemeentehuis van Oss geregistreerd was als iemand met twee joodse grootouders en dus niet de onzalige J op mijn persoonsbewijs had. Op de verdere vraag, of ik desgevraagd alle benodigde papieren zou kunnen tonen, antwoordde ik, dat ik nog in afwachting was van het doopbewijs van één van mijn , ergens in Centraal-Europa geboren grootouders. Ik bedankte voor de door Dr. Duden aangeboden medewerking van Schering bij het opsporen van het nog ontbrekende papier”.*

Bij de buurman de Zwanenberg's Conservenfabrieken was het helaas anders gesteld. Treuhänder Paul Holborg melde al op 13 augustus 1941 aan de diverse instanties dat ze vanaf vandaag Joden vrij zijn.

Ook bij Organon⁴⁰ kreeg men tijdens de oorlog bijvoeding.

Koekfabriek “De Ster” Firma Ploegmakers

Met het uitbreken van de oorlog was Johannes Franciscus Ploegmakers nog burgemeester van de gemeente. Hij overleed echter in januari 1941 en werd per 15 mei 1941 door burgemeester L.J.H.C.A. de Bourbon opgevolgd.

De overleden burgemeester was een van de broers Ploegmakers van de Koekfabriek De Ster. Het is een oude Osse familie en daarvan komt al in 1625 een zekere Vreijnss, Gerits en Ploechmaeker voor.

In de negentiende eeuw woonde deze familie op het Amsteleind. De koekfabriek is in 1903 begonnen in Kerkstraat tegenover de Grote Kerk, naast de woning van Frans Jurgens, schuin tegenover de vroegere zaak van Wehberg. De gebroeders Henricus Petrus en Johannes Franciscus Ploegmakers starten de koekfabriek ‘De Ster’. Op 23 september 1911 wordt een bouwvergunning afgegeven voor de bouw van een koekbakkerij in de Monsterstraat 3. In 1913 is het bedrijf daar in gebruik genomen. Het is het voormalige pand van Arnold J. Jurgens (1858 – 1915), de straat heet dan nog vanwege het bemonsteren van paarden het ‘Paardenstraatje’. Het is het pand waarin ook dansschool van Cor van Rongen Sr. en Jr. was gevestigd. De fabriek stond achter dit pand.

In 1919 is de koekfabriek opnieuw verhuisd, nu naar de vrij gekomen fabriek van Meijer van Leeuwen aan de Molenstraat. Het was een margarinefabriek die de strijd met Jurgens niet meer aan kon. De koekfabriek, die een ster als beeldmerk gebruikte, introduceerde befaamde merken als: Vruchtenkoek; Gevulde Candijkoek; Non Plus Ultra (beter kan het niet); Honingontbijtkoek; De Ster en Brabants Roem. In 1925 lag de verkoopprijs van de koek tussen de 22 en 45 cent.

⁴⁰ Ernst Hoonakker, Farmakopij, 11 (1), P11 – 13, januari 1983, In: *Made in Oss, Verhalen van achter de blauwe wand*, Het kerstpakket P80, eindredactie Gé Ruigt, uitgever Memorylaneorganon, drukkerij Lai-graphics Oss, juni 2011.

De Ster tijdens de Tweede Wereldoorlog

Er kwam een bakkerijeenheid, een Heeresbäckerei, in de koekfabriek De Ster. Oss werd daarmee voor de bezetter van groot belang. Voor het beheer en de uitgifte van deze voorraden⁴¹ waren Verpflegungsausgabestellen bij de magazijnen en de bakkerij ingericht. De sterkte bestond uit ongeveer 90 man, bakkers, slagers en administratiepersoneel. Die waren bij het Nachschub-Battailon 609, onder leiding van Oberleutnant, later Hauptmann Frank ingedeeld.

In de jaren vijftig werd de fabriek gesloten, waarna het gebouw door de firma Mepro (winkelbetimmeringen) werd gekocht. In 1983 is dit karakteristieke fabrieksgebouw gesloopt. Er staat nu een appartementencomplex met daaronder een apotheek en de dokterspraktijk 'De Lievenkamp'.

Philips vestiging Oss

Vlak voor het aanbreken van de Tweede Wereldoorlog ging het met Philips Oss niet slecht. De regering had besloten weer in defensie te investeren er werden onder andere veel nieuwe kazernes gebouwd. U begrijpt het al de floodlights FLM en FLH kwamen uit Oss. Ook voor andere soortgelijke projecten werd er bij Philips verlichting aangeschaft. Hierdoor was er voor het aanwezige personeel behoorlijk wat werk.

Van 1937 tot en met 1938 kregen ze ook gezelschap van de firma Zwanenberg. Er werd door Zwanenberg ruimte gehuurd om 'crisisvlees' op te slaan. Door de crisistijd en de daarmee stagnerende export was Zwanenberg bezig met het slachten van overtollig rundvee.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss⁴²) meldt: *"Zodoende werd van regeringswege besloten een zeker percentage vee af te slachten en het vlees in te blikken ten behoeve van de werklozen. De mensen kregen de mogelijkheid om dit ingeblikte vlees tegen een lage prijs te kopen. De prijs voor één kg ingeblikt vlees was f 0,25. Het vlees was van goede kwaliteit, misschien niet zo perfect behandeld als normaal, maar het smaakte best. Vele werklozen, die van de steun rond moesten komen, konden dit kwartje vaak niet missen, zodoende ging het vlees ook wel eens in andere handen over. Veel animo was er echter niet voor, omdat de naam "crisisvlees" er zijn stempel "mindere kwaliteit" op had gedrukt. Maar voor die blikken die hier en daar de oorlog 1940/1945 mee ingegaan waren, betaalde men later vlot f 30, - per stuk".*

Met de mobilisatie in 1939 werden er ook gebouwen van Philips gevorderd en zo kwam het dat er militairen op het terrein vertoefden. Het fabrieksterrein was herschapen in een legerplaats. Het gebouw 'Celsior' van de Jurgens roomboterfabriek veranderde in een paardenstal. Maar ook elders waren er in Oss militairen ondergebracht, in scholen en bij particulieren. Het had ook zo zijn voordeel want waar militairen zijn is vertier en daar pikt Oss een graantje van mee.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *"Tekend voor die tijd was wel, dat er elke avond een rij mensen bij de poort stonden te wachten om het overschot aan eten van de gaarkeuken te halen. Soms ontaarde dit in hooglopende ruzies, wie het eerst aan de beurt was. Stipt op tijd werd door de schildwacht de poort geopend. Het was dan net of er een stormaanval plaats vond, zo renden de mensen naar binnen. Dit kon zo niet, dus werd er al gauw een eind aan gemaakt door de mensen in kleine groepjes binnen te laten. Voor Philips brachten de*

⁴¹ Noot schrijver; met magazijnen worden ook de magazijnen van Hartog, Zwanenberg en Philips bedoeld. Bij Philips lagen enorme hoeveelheden luxe artikelen opgeslagen.

⁴² J.J. Rikken, *Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss*, aangeboden aan Ir P. Ch. Kenninck de Achtste directeur. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Philips Oss. 1929 – 1969, P18 - 35

militairen geen problemen mee, zij het dan dat een paar meisjes hier hun levenspartner gevonden hebben. Het werk ging gewoon door”.

met de orderportefeuille ging het ook beter, zoals te lezen valt. Iedereen in Nederland wilde voor het echt mis ging orde op zaken hebben en Philips had daar baat bij.

Philips 10 mei 1940

Dat het mis was wist iedereen, mensen waren wel naar het bedrijf gekomen. De militairen waren in lange rijen bezig te vertrekken en lieten nogal wat spullen achter. Zoals de Heer (Jan) Rikken vertelt sprak de directeur de Heer Zwegers hen toe. Lang van te voren had men het salaris van de werknemers al gereed gemaakt en nu het zover was kreeg iedereen twee weken loon mee. De fabriek was tot nader order gesloten en gelukkig werd niemand ontslagen.

Na enkele weken kwam de productie weer op gang. Ook de dames konden weer aan de slag en voorlopig waren er genoeg onderdelen in voorraad. Verder was men zo creatief dat er voor uitdagingen oplossingen werden bedacht. In Oss had men nog geen last van de bezetter maar in Eindhoven begon het al aardig een ‘Weermachtbedrijf’ te worden. Zoals de Heer Rikken schrijft er viel nogal eens voor Oss een ‘kluifje’ af. Er werden radiobuizen gemaakt voor Duitse onderzeeboten, in Oss kwamen er ‘voetjes’ onder met rubberringen. Het uit en inpakken was meer werk als het daadwerkelijke proces.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *“Bij dergelijk werk kwamen de Duitsers controle uitoefenen. Eens heb ik een gesprek afgeluisterd van 2 officieren. Één van hen kon maar niet begrijpen, dat er voor dat kleine beetje werk zo’n lange weg gevolgd moest worden, van Eindhoven naar Oss en weer terug. Maar de andere wist hem te overtuigen dat Oss in dit soort werk gespecialiseerd was. Wij moesten stiekem lachen, Die heren hadden zeker nog nooit gehoord van een “Langzaam - aan - actie””.*

Op 06 december 1942 wordt Philips Eindhoven gebombardeerd, hierdoor gaat Philips de productie spreiden en Oss was een uitgelezen plek om dat te doen. Er stonden weer gebouwen leeg, de firma’s Klip en Zwanenberg waren vertrokken.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *“Er werden mensen aangenomen om de wagons te lossen en alles in de magazijnen op te bergen. De meisjes kregen veel werk met het strijken van tekeningen en stuklijsten, die uit de archieven gered waren, maar waterschade hadden opgelopen. Inmiddels kwam de voedselschaarste om de hoek kijken. Op enkele bedrijven werd ’s middags warm eten verstrekt, hoofdzakelijk in die bedrijven, welke voor de weermacht van belang waren. Philips Oss hoorde thans ook bij de groep die er enigszins voor in aanmerking kwam. Wij kregen het eten van Zwanenberg en wij noemden het in navolging van Eindhoven “Philipprak”. Eerst werd het eten op de afdeling genuttigd, maar al gauw bleek dat er behoefte bestond aan een kantine. Het eerder omschreven Celsior-gebouw was nog steeds intact. De muren die er omheen stonden waren reeds lang gesloopt, want in de mobilisatie had dit gebouw dienst gedaan voor het Nederlandse leger als paardenstal. Nu werd het verbouwd en omgetoverd in een mooie kantine. Een hele aanwinst voor het personeel, dat nu beschikte over een eigen verblijfslokaal. De meeste mensen bleven in verband met het verstrekken van warm eten ’s middags over. In dit gebouw was het ook, dat de Hr. van Heukelom gehuldigd werd in verband met zijn 25-jarig dienstjubileum. Vanzelf sprekend was het voltallige personeel hierbij aanwezig”.*

De productie van buizen werd naar Oss overgeplaatst, de armaturen moesten er voor wijken. De zogenaamde insmeltovens werden geplaatst en leidingen aangelegd. Na korte tijd draaide de radiobuizenafdeling. Philips Oss viel nu compleet onder de Weermacht. Dat had voor- en nadelen.

De voordelen waren dat er behoorlijk wat mensen bij Philips aan het werk waren. Maar zo blijkt uit het verhaal er waren ook mensen die zich op deze manier onttrokken aan de 'Arbeitseinsatz'.

De Arbeitseinsatz (Arbeidsinzet) was de Duitse naam voor dwangarbeid. Deze historische term heeft met name betrekking op de periode van het Derde Rijk onder de nazi's, van 1933-1945. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland voerden de Duitsers, vanaf mei 1943, ook in ons land officieel de Arbeitseinsatz in.

Of hij saboteerde of niet, wie eenmaal bij Philips binnen was kon zich als vrij man bewegen. Hij had een pas en kon gaan en staan waar hij wilde. Maar helaas kwamen er ook N.S.B. -ers die gevrijwaard wilden worden van arbeid in Duitsland.

Mijn vader⁴³ heeft dat lot ook ondergaan en heeft het er gelukkig levend vanaf gebracht. Hij was in Oberhausen tewerkgesteld bij een grafietfabriek die dat product voor de staalindustrie leverde. De geallieerden vonden dat maar niets en bombardeerden met regelmaat Oberhausen. Ten nadele van mijn vader. Buitenlanders zoals hij mochten niet in de schuilkelders enkel, bij hoge uitzondering, als er nog plaats over was. Hij heeft hierdoor zéér angstige momenten meegemaakt.

Er kwamen ook portiers in uniform over van de bewakingsdienst in Eindhoven. Er werd een brandwacht opgericht, deze ploeg bestond uit ongeveer 10 mensen. Er werden in alle gebouwen ter bestrijding van brand ook zandzakken en emmers geplaatst. Volgens de overleving is er nooit brand geweest.

De Duitsers vorderden weer meer ruimte, deze keer voor levensmiddelen voor de Weermacht.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *"De Duitsers kwamen ruimte vorderen voor levensmiddelen, enz., ten behoeve van de weermacht. De parterre van gebouw F en de gebouwen welke de firma Klip in beheer had gehad werden ervoor gevorderd. Spoedig waren deze gebouwen volgestouwd met allerlei artikelen, zoals vlees in blik, meel, drank, rookwaren, enz. Streng bewaakt door de "schutzwache" dit waren militairen afgekeurd voor het front maar wel geschikt voor bewakingsdienst waren deze gebouwen ontoegankelijk voor onbevoegden. De mensen die er werkten, voor het laden, lossen en toezicht, waren N.S.B. -ers. Wij mochten wel eens naar het laden en lossen kijken, maar aan de heerlijkheden komen was er niet bij. Wij huisden er met onze armaturenafdeling op de eerste etage vlak boven en werden dagelijks met die heerlijke spullen geconfronteerd".*

De productie van armaturen draaide zo goed als het ging, zeker met het oog op de toekomst, door. Want dat er ooit een einde aan de oorlog zou komen daar twijfelde niemand aan. Er zou dan een nieuwe armaturenfabriek worden opgericht. Er werden ook diverse proefproducten voor de toekomstige buislampverlichting gemaakt. De nieuw aangestelde chef, de Heer Lonkhuyzen, had geen gemakkelijke taak. Hij moest met vriend en vijand schipperen om alles gaande te houden. Maar zoals valt te lezen stond het personeel als een man achter hem!

Op 'Dolle dinsdag', 5 september 1944, had de 'verwaltung' van het Philips-concern het hoofdkantoor in Eindhoven verlaten en was naar Oss getrokken⁴⁴. Daar werd opdracht gegeven tot de roof van de productieapparatuur uit de Osse vestiging. Het eigen Philips-personeel werd gedwongen, onder leiding van een groep van ongeveer twintig militaire technici, hieraan mee te werken en de apparatuur in enkele gereedstaande treinwagons te laden. Nog voordat de trein was geladen vertrokken de verwalters met medeneming van een grote lading levensmiddelen uit het

⁴³ Noot: Gesprek met F.A. van Orsouw te Oss.

⁴⁴ NIOD, Archief illegaliteit, dossier 190a, Groep Albrecht, map 13E

magazijn, richting Duitsland. Tot een afvoer van de apparatuur naar Duitsland is het nooit gekomen.

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *“De Royal Air Force (RAF). had er blijkbaar lucht van gekregen, wat de Philipsmensen niet was gelukt, zouden zij wel even klaren. Zij waren present toen er `s avonds een trein uit Oss vertrok met materialen en persen. Het waren 3 jagers. Eerst vloegen zij een paar keer over de trein heen, de machinist stopte, de mensen vluchtten er allemaal uit. Dit gebeurde tussen Oss en Berghem. Ook Philipsmensen zaten in die bewuste trein en konden het later in geuren en kleuren vertellen. spoedig kwamen de jagers terug en schoten de locomotief en de trein vleugellam. Daar stond de trein, alles blokkerend en is daar blijven staan tot na de bevrijding”.*

Philips en het drank misbruik⁴⁵

J.J. Rikken (Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss) meldt: *“Eén gebeurtenis uit die woelige dagen is de moeite waard om vermeld te worden. Reeds lang hadden wij Philipsmensen met argusogen het lossen en laden van die heerlijke spullen gadegeslagen, zonder ook maar één maal de kans te krijgen er iets van te bemachtigen. Waar de flessenkorven met drank stonden, waren wij via omwegen al achter gekomen. Het ging er nog maar om, de goede kans waar te nemen. Door de gebeurtenissen van de laatste dagen was de activiteit van de “schutzwacht” wat verslapt. Op een namiddag, toen zij zich aan de voorkant ophielden, de oorlogskansen werden daar druk besproken, was het voor ons: “Nu of nooit”! Via de smederij kon men met een ladder op het dak van de gebouwen komen waar de flessen stonden.*

Enkele pannen waren er spoedig afgenomen, een touw met een haak was reeds lang klaar. Een paar mannen stonden op de uitkijk, een paar op het dak en in een ommezien van tijd was er een fles beneden. Een kanjer van 25 liter! Het gat dichtmaken, ladder weg en fles verbergen was het werk van enkele minuten. Wij verspreidden ons of er niets gebeurd was. Een tijdje later kwam de hoofdportier met een bezorgd gezicht. Er was een man aan de poort die verklaarde, dat hij van buitenaf had gezien dat iemand een fles door het dak uit het magazijn had gehaald. Die man wilde chantage plegen, hij moest er ook wat van hebben, anders ging hij het bij de Duitsers melden. Wij hielden ons van den domme en wisten van de prins geen kwaad. Hij zou zich wel vergist hebben en probeerde dit maar, zo was ons betoog. De portier wist de man inderdaad te overtuigen, dat er niets aan de hand was en hij droop af. Dit gevaar was geweken, maar het was nu wel uitkijken geblazen.

Toen de rust was weergekeerd, kon er aan gedacht worden om de buit te verdelen. Lege flessen hadden wij spoedig. Ieder kreeg een fles vol, de rest werd weer verstopt. Maar het ging met ons net eender als met Noë uit de bijbel met zijn wijn. Het spul dat wij bemachtigd hadden was ontzettend sterk. Niets meer gewend, waren er al gauw een paar bij die van de sokken gingen. Geen nood, die legden wij ergens op een rustig plaatsje, om hun roes uit te slapen. Erger was, dat één man het van die drank in zijn hoofd kreeg, hij raasde en tierde, “hij zou die rotmoffen wel eens op hun nummer zetten, om al dat goede spul bij ons weg te halen”. Goede raad was duur, dit moest voor iedere prijs voorkomen worden. Het lukte dan ook, na veel moeite, de man in bedwang te houden en hem enigszins te kalmeren. Hij moest zo gauw mogelijk weg. Door de poort kon niet. Dan maar achter de smederij over de muur. Hij was het er mee eens dat hem iemand op de fiets naar huis zou brengen. Fiets over de muur, man over de muur, zo en dat was dat. Zonder ongelukken zijn ze thuisgekomen. Het was een spannende middag”.

⁴⁵ J.J. Rikken, *Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss*, aangeboden aan Ir P. Ch. Kenninck de Achtste directeur. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Philips Oss. 1929 – 1969, P29 - 31

En zo ging langzaam maar zeker ook de oorlog aan Philips Oss voorbij. Het relaas bij Philips op de 19-de september is verderop te lezen.

1942 Titus Brandsma⁴⁶

Titus Brandsma heeft veel voor Oss betekend. Mede door zijn toedoen is er qua onderwijs en sociaal leven wat op touw gezet, ook de bibliotheek kwam mede door Titus tot stand. Titus zat vanaf 04 mei 1919 in de redactie van de krant, 'De Stad Oss, nieuwsblad voor Oss en omstreken'. Hij weigerde om advertenties en dergelijke van de bezetter te plaatsen, ook spoorde hij de andere katholieke dagbladen hiertoe aan. Als voorzitter van de Bond van Besturen van Katholieke scholen heeft hij een duidelijk antwoord op het decreet van de bezetter alle Joodse kinderen toegang tot het onderwijs te ontfangen. Namens de bisschoppen deelt hij mee; "dat de kerk geen onderscheid van geslacht, ras of volk zal maken". Dat vond de bezetter niet zo jofel en de gevolgen bleven dan ook niet uit.

Op zondag 4 mei 1919 verschijnt 'De Stad Oss, nieuwsblad voor Oss en omstreken' onder Titus leiding in een nieuw gewaad. In zijn eerste hoofdartikel brengt Titus het blad sterk onder de aandacht: *"Wie echter zal in den tegenwoordig en tijd een flink blad niet op prijs stellen? Wie ziet niet in, hoe noodig het is in dezen tijd, de Pers en niet het minst de plaatselijke Pers sterk te maken?"* De hele maand lang wordt De Stad Oss gratis verspreid. Acht pagina's, tweemaal in de week. Veel van de artikelen over belangrijke sociale en politieke onderwerpen zijn van Titus hand.

Het is niet de enige Osse activiteit waarin Titus van zich doet spreken. Hij ontpopt zich als een stuwende plannenmaker, een doe- mens die grote invloed heeft gehad op het maatschappelijk leven in Oss. Het is de burger en de burgerij als collectief waarvoor Titus zich in en na zijn Osse periode zo sterk inzet.

Titus Brandsma Lyceum (TBL)

Van villa Josina tot Titus Brandsma Lyceum (TBL). Al voor de Eerste Wereldoorlog waren er plannen om een Hogere Burger School (HBS) op te richten in Oss. De bisschop van Den Bosch gaf er in oktober 1913 toestemming voor. Het duurt tot 1923, mede door Titus losgepeuterde rijkssubsidie, dat de HBS er feitelijk komt.

Aan de nalatenschap wordt één nadrukkelijke voorwaarde verbonden: villa Josina moest bestemd worden tot schoolgebouw maar is al snel te klein. Tussen eind 1926 en april 1928 wordt het huidige markante gebouw aan de Molenstraat 30, naast de villa gezet. De school wordt in 1948 naar Titus Brandsma vernoemd.

Titus weet een ander ideaal in 1921, een bibliotheek annex leeszaal, tot uitvoering te brengen. In eerste instantie in een zaaltje aan de Heuvel en later in Villa Josina. Goede lectuur onder de mensen brengen en het katholieke volksdeel ontwikkelen daar ging het Titus om. In 1924 wordt hij benoemd tot bibliothecaris en censor, wat hij vier jaar lang zal blijven. Kort na de oprichting werden er maandelijks al 1000 boeken ter lezing gevraagd.

Titus werd al voor 1940 door de Duitsers⁴⁷, omdat hij kritisch tegen het bewind was, in de gaten

⁴⁶ Rotary Club Oss-Maasland, *Fundamenten*, historische krachtenvelden in de stad Oss, Pre-press Drukkerij Buuts Nistelrode, Druk Kampert Drukwerk Oss, 2008, www.rotary-oss-maasland.nl

⁴⁷ L. (Lou) de Jong, *Het Koninkrijk Der Nederlanden In De Tweede Wereldoorlog*, 1939 – 1945, Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, Amsterdam, uitgever Staatsdrukkerij 's-Gravenhage, 1969 – 1994, Deel 05, Band 2, P747 – 759.

gehouden. Medio 1936 is hij enige tijd lid van het 'Comité van Waakzaamheid tegen het nationaalsocialisme'. Hij stak zijn mening tijdens zijn filosofiecolleges niet onder stoelen of banken. Titus doorzag al vroeg waar het met de Nationaal Socialisten naar toe zou gaan. Na zijn 14-de bezoek aan een dagbladredactie, wordt Titus op 19 januari 1942 in het klooster Doddendaal te Nijmegen gearresteerd.

Hij wordt naar cel 577 in het 'Oranje Hotel' te Scheveningen overgebracht. Zijn verblijf heeft een positieve kant, hij komt er tot rust en schrijft er zijn celmemoires 'Mijn cel' en 'Dagorde van een gevangene'. Na zes weken wordt hij naar Amersfoort en het Polizeiliches Durchgangslager overgebracht. Hij is steun en toeverlaat voor medegevangenen. Van hieruit gaat hij naar de strafgevangenis in Kleef en daarna naar Konzentrationslager Dachau. Zijn zwakke gezondheid is niet bestand tegen de ontberingen van het kampeven. De Joden hadden het er al héél slecht maar katholieke priesters nog veel slechter. Op 26 juli 1942 om 14.00 uur beëindigt een dodelijke injectie het leven van Titus Brandsma.

In 1960 verrijst het monument bij het TBL en in 1982 krijgt hij postuum het Verzetsheldenkruis. Titus Brandsma is door paus Johannes Paulus II, op 03 november 1985 zalig verklaart. Op 06 november 2015 wordt Titus Brandsma 73 jaar na zijn overlijden ereburger van Oss.

Voor het standbeeld van de pater, in de tuin aan de Molenstraat van het TBL, staat een stalen zuiltje. Een zuiltje in de vorm van een lessenaar met daarop de oorkonde en de penning. In de Titus Brandsma zaal in het gemeentehuis hangt een aandenken.

Het St. Anna ziekenhuis

De zusters van Liefde schrijven in hun kroniek⁴⁸ dat ons land door de bezetter wordt overrompeld. De zusters geven aan evacués hulp en volgens hen is er verder in Oss geen schade. De bezetter heeft wel tijdelijk de St. Jozefschool in beslag genomen. Het ziekenhuis breidt langzaam maar zeker uit afdelingen komen erbij en het kerkhof is groter geworden. De van voor de oorlog aanwezige boerderij had ongeveer acht koeien en enkele varkens. Iedereen vindt het 'vreemd' maar er verdwijnen zomaar steeds meer dieren. Door de uitbreiding van het ziekenhuis komt op 16 mei 1942 de 95-ste zuster er werken. In dezelfde maand kwamen ook dr. Vetter en de chirurg dr. M. Bauer naar Oss om in het ziekenhuis te werken. Op 09 november 1942 krijgt het ziekenhuis de erkenning om als opleidingsplaats voor het diploma A ziekenverpleging te fungeren. Hoewel de verbouwingsplannen op een laag pitje staan gaat het leven in het ziekenhuis gewoon voort. Uiteraard had het ziekenhuis wel met melk tekort en een schaarste aan textiel te kampen. Ze kregen extra voedselbonnen, ook valt te lezen dat de Duitsers alles en vooral het beste wegsleepten naar Duitsland. Moeder Willibrordina bleek vindingrijk te zijn en er was in vergelijking met andere plaatsen alles in overvloed. Dat viel andere zusters die in Oss langskwamen altijd op.

⁴⁸ Rien van der Heijden, *Sint Anna Ziekenhuis 160 jaar Zusters van Liefde in Oss*, Drukwerk Ten Brink, Meppel, 2016, ISBN 978-90-8962-012-5, NUR 680, P126 -157

Het verzet in Oss en omgeving

Het verzet in Oss inleiding

In heel Nederland maar ook in Oss en omgeving werd 'verzet' tegen de bezetter gepleegd. Dat verzet vond in verschillende vormen plaats zoals: diefstallen; overvallen; sabotage; spionage; vervalsen van documenten; stelen van voedselbonnen; onschadelijk maken van 'lastige' personen. Er waren actieve groepen zoals KP Nuland en KP Herpen en de spionage groep 'Albrecht'⁴⁹, deze laatste was in heel Nederland actief. Er waren ook groepen of personen die hielpen met onderduikers, het wegsluizen van piloten en onderbrengen van Joden. Het werd niet enkel door mannen maar ook door vrouwen uitgevoerd.

Op het distributiekantoor van Oss waren de meeste werknemers actief bezig anderen te helpen. De chef van het kantoor Jan van Rosendaal was niet te vertrouwen en dus moest iedereen zeer omzichtig te werk gaan. Politieagenten deden ook mee waar onder Kees Snethorst. Met Kees Snethorst had Mia van den Bergh een speciale band.

Er was een voorval in het zwembad, Kees Snethorst was daar tevens badmeester. Mia zag dat Marie Kemps in het zwembad was gedoken maar niet meer boven kwam. Mia bedacht zich geen moment en haalde Marie naar boven. Na veel gedoe werd Kees Snethorst er bij gehaald, hij was tot dat moment ergens anders op het bad bezig geweest. Door de hulp van Mia liep het voor Marie Kemps gelukkig allemaal goed af. Kees vroeg aan Mia om van het voorval niets verder te vertellen omdat hij anders zijn baan zou verliezen. Mia heeft dat nooit gedaan maar ze hadden wel hierdoor een bijzondere band. Dit zou dus tijdens de oorlog goed van pas komen.

Naarmate de bezettingstijd vorderde nam de aversie tegen de bezetter toe. Dat had allerlei oorzaken, te veel om op te noemen maar een ervan was dat ze steeds onvriendelijker werden en de gemeenschap uitzogen.

Zoals altijd na een oorlog krijgen mensen een onderscheiding voor hun daden zo ook de burgemeester van Oss Louis de Bourbon. Niet iedereen in Oss en het verzet was hiervan gecharmeerd. De Bourbon had weliswaar op allerlei manieren al dan niet met succes geprobeerd de bezetter te dwarsbomen. Hij had een stevig oogje dichtgeknepen voor het illegale werk wat onder andere op het distributiekantoor gebeurde. Maar hij kreeg ook de eer toebedeeld van verzetsdaden die hij misschien niet had verricht.

Dit heeft onder de bevolking veel kwaad bloed gezet, er waren verzetsstrijders die daarom helemaal niets meer met het verleden te maken wilden hebben. Jammer en wel om twee redenen: ten eerste verdienden die mensen evenzogoed het respect, eer en een Verzetshedenkingskruis. Ze hadden immers hun leven in de waagschaal gesteld een niet te onderschatten daad; ten tweede, omdat ze er verder het zwijgen toe deden raakten ze na verloop van jaren soms gefrustreerd.

Vrouwen in het verzet

Vrouwen zijn in alle documenten van na de oorlog wat onderbelicht gebleven, dat 'wat' is een understatement. Een van hen, Nel Botden, moet ook vermeld worden. Nel was onder andere actief voor de pilotenhulp en bracht achter op de fiets geallieerde piloten naar veilige adressen. Ze werkte ook mee aan de illegale krant De Sirene, dat gebeurde ook in de huidige Groene Engel.

⁴⁹ L. (Lou) de Jong, *Het Koninkrijk Der Nederlanden In De Tweede Wereldoorlog*, Ander illegaal werk, groep Albrecht, 1939 – 1945, Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, Amsterdam, uitgever Staatsdrukkerij 's-Gravenhage, 1969 – 1994, Deel 07, Band 2, P894 - P903.

Nel Botden was het er niet mee eens dat Louis de Bourbon een Verzetshedenkingskruis kreeg daarom heeft zij de hare geweigerd. Volgens haar zus was ze het er absoluut niet mee eens.

Dit blijkt ook uit de brief⁵⁰ die Mia Scholten van den Bergh aan Agnes Lewe van het Stadsarchief Oss heeft gestuurd. In eerste instantie wilde ze niets over haar oorlogsverleden kwijt. Maar op aandringen van onder andere haar achterneef John van den Bergh is het toch allemaal opgeschreven en voor het nageslacht bewaard gebleven.

John van den Bergh, <http://www.tweede-wereldoorlog.org/mia-van-den-bergh.html>, meldt: *“Louis de Bourbon zijn allerlei verzetsdaden toegedacht op grond van enkele aantoonbaar onjuiste getuigenissen. Volgens Mia van den Bergh, maar ook volgens de overtuiging van anderen is dit beslist onjuist. Tegen Mia zei hij letterlijk “Ik ben geen soldaat, geen held en wil schilderen”.* Zou Louis langer geleefd hebben, dan zou hij deze verhalen over hem in het verzet met stelligheid hebben weersproken, zo zeggen mensen die hem in de Osse periode persoonlijk kenden.

De volgende opsomming van vrouwen is zeker niet compleet en zonder de anderen te kort te doen nog enkele namen: Reina Prinsen Geerling; de zussen Oversteeg; Jacoba van Tongeren; Truus van Lier; Mia van den Bergh, de zus van fotograaf Leo; ‘Zus’, die op de dijk in Lith in een vuurgevecht kwam; Dr. Margareth Danby die met roodvonk de Duitsers weghield; en de ‘hemel’ van de zusters J.M.J. in Ravenstein.

De iligaliteit, De Sirene⁵¹

Toen de radio's moesten worden ingeleverd, besloten K.A.M. Veltman, H.O. Clerkx en Mej. H.P. Clerkx een blad uit te geven. Het doel: de bevolking van de streek regelmatig van het belangrijkste en het laatste nieuws op de hoogte houden. Dat was te Heusden op 07 juni 1943. Er werd gearzeld tussen de naam IRENE⁵² en SIRENE, tenslotte werd de laatste naam gekozen. De eerste naam lag er ook in besloten. Het blad werd met het oog op de veiligheid voornamelijk in zelfvervaardigde dienstenveloppen buiten Heusden per post verspreid.

Oss.

DE SIRENE werd in eerste instantie in Oss door M.J. van der Loop verspreid. Al heel spoedig werd dit te gevaarlijk geacht. Er werd daarom één exemplaar gedeeltelijk overgenomen en met plaatselijke mededelingen aangevuld. Dit geschiedde door G.J. van Balveren en Nel Botden. In eerste instantie gebeurde dit op het Waterschap ‘De Maaskant’ waar Nel Botden werkzaam was. Wat later bij Van Balveren in zijn huis en nog later bij de Fraters in de Begijnenstraat. Toen dit gebouw door de Duitsers in beslag werd genomen, lukte het maar net om de illegale materialen weg te voeren. Na de arrestatie van Van der Loop, om andere redenen, vond men het veiliger weer te verhuizen. Ze kwamen in de stookkelder van de Visserskerk terecht, daar is tot de bevrijding van Oss verder gewerkt. Ook in Oss geschiedde de verspreiding in dienstenveloppen. Na de bevrijding van Oss, twee maanden eerder dan die van Heusden, werd deze laatste uitgave legaal voortgezet. Er ontstond na het bekend worden van dit feit tussen beide redacties grote meningsverschillen.

⁵⁰ Mia Scholten van den Bergh, *brief aan Agnes Lewe*, de datum 01 juli 2009, Canada, in het bezit van het Stadsarchief Oss, Map Mia Scholten van den Bergh.

⁵¹ L YDIA E. WINKEL Geheel herzien door Drs. HANS DE VRIES, *De Ondergrondse Pers 1940-1945*, deze publicatie is op 15 augustus 2014 door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) vrijgegeven onder een CC-BY-SA 3.0 licentie, - <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/nl>, VEEN, UITGEVERS, Eerder verschenen 's-Gravenhage, 1954, ISBN 90 218 3746 3, P224

⁵² Noot schrijver: Irene betekent vrijheid.

Een overweging

Met betrekking tot de beleving van een waarheid. Of iemand terecht een onderscheiding heeft gehad, het volgende: Een historicus probeert aan de hand van betrouwbare bronnen tot een reconstructie te komen. Spreken ze elkaar tegen dan moet er een nader onderzoek worden uitgevoerd. Iedereen die iets heeft beleefd komt met zijn eigen waarheid. Die waarheid kan afwijken van andere waarheden. Alleen al door de fysieke plaats van waarnemen kan er een verschil zijn. De Engelsen zeggen het ook heel netjes: a point of view. Een voorbeeld is het verhaal wat ik heb opgeschreven na een gesprek met Maria (Ria) van Eertwegh en Cor Otten. Beide hebben de overval door de geallieerden bij de Vissers kerk beleefd. Ria vanaf de Berghemseweg en Cor vanuit de Klaphekenstraat. Het zelfde moment maar twee andere verhalen. Echter het gebeuren bij de kerk wordt door alle twee hetzelfde verteld. Helaas zijn de meeste mensen die in dit verhaal voorkomen al overleden en dus is het nu lastig om achter een juist feit te komen. Daar komt nog bij dat de vrouwen in het verzet helaas zwijgzamer waren dan mannen. Onder die mannen was er minstens een die goed met zijn pen was. Een oud gezegde luid: “waar rook is, is vuur”. Met andere woorden, dat iemand een Verzetsherdenkingskruis om een bepaalde reden weigert is ook iets om in overweging te nemen.

Het verzet bij Bergoss

Zoals we uit het verslag van de heren Van Dijk en Kalkman hebben kunnen opmaken was hun tactiek die van rekken en er bij blijven. Naarmate de oorlog duurde leerden ze ‘het systeem’ kennen en maakte degelijk gebruik van de fragmentatie van al die door de bezetter opgerichte kantoren. Je kunt wel stellen dat die kantoren ofwel organisaties door niet samen te werken bijzonder ineffectief waren. Zelfs na ruim vier jaar bezetting hadden ‘ze’ nog geen grip op Bergoss. Sterker nog de directie van Bergoss had het bedrijf levenswichtig gemaakt. Dit kwam onder andere door de vele producten van het bedrijf. De ‘niet belangrijke’ post werd zonder pardon naar de prullenbak verwezen, kwam er een keer een vraag dan was het antwoord: “zeker door de onbetrouwbare sorteerposten verdwenen”.

Het verzet bij Organon

Er werd door de directeuren moeite gedaan om Organon een economisch gezond bedrijf te laten blijven. Edoch er werden ook inspanningen gedaan om de meeste preparaten in Nederland te houden. Zelfs het Rijksbureau voor geneesmiddelen stond regelmatig aan de kant van Organon en verbood export. Men zag er een zekere troost in dat men tussenproducten voor hormonen produceerde maar geen munitie.

Een aantal mensen van het personeel zaten volgens de bezetter in de ‘Oranjewacht’. Volgens de telastlegging was de Oranjewacht in hoofdzaak een clandestiene voortzetting van de verboden burgerwachten, waarvan de leden voornamelijk oud-militairen waren. Als doel werd vermeld, het zich inzetten voor het herstel van een onafhankelijk Nederland onder het huis van Oranje en het voorkómen van onlusten en bloedvergieten tijdens het verwachte vacuüm tussen het vertrek van de Duitsers en het binnenrukken van het Engelse leger. Voor deze taken zouden al in een vroege periode wapens, munitie en springstoffen aangeschaft worden.

In een verslag van 01-05-1947 van de Gemeenschap Oud Illegale Werkers Nederland Kring Oss, staat dit ook vermeld. Op vervolgblad 3, De Oranje Wacht door de groep Boerrigter – Geerling.

Het waren de Organonmedewerkers: J.H.J. Boerrigter, M.C. Geerling en A.W.F. Middelberg. Ook de medewerkers J.C. Leuring, H. D. Verdam en A. Middelbeek, die niet voor de krijgsraad hoefden te verschijnen en er met enkele maanden concentratiekamp van afkwamen. D.J.J. Bos, werd niet

gearresteerd. De vonnissen van de krijgsraad luidde: twaalf jaar gevangenis voor Boerrigter, vier jaar voor Geerling en drie jaar voor Middelberg. Deze uitspraak behoeft de bevestiging door de Wehrmachtbefehlshaber in den Nederlanden, General der Flieger Fr. Christiansen, die deze aan de te milde veroordeling van Boerrigter onthield. Hij werd in een tweede proces door dezelfde krijgsraad ter dood veroordeeld en terechtgesteld.

Meneer A. Middelbeek

A. Middelbeek (*Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978) meldt: *“met kale kop en een kleine vermindering van gewicht. De terugkeer bij Organon was hartverwarmend: Mr. Van Geuns begon direct met ons een lijst te geven van personen die we op geen enkele wijze mochten vertrouwen. De heer Duden was erg mak. Hij gaf de raad voortaan buiten schot te blijven! De drie weken vakantie die ik kreeg deden me veel goed: mijn gewicht nam toe met 9 kg..... Tijdens ons verblijf in Amersfoort hebben we veel steun aan elkaar gehad: het was een echte Osse bende⁵³, volkomen potdicht bij het verhoor. Bij ons brak de keten van de arrestaties af”*.

Jan Elibert van der Helden

In de zomer van 1942 werd een Nederlander uit Engeland overgevlogen en met een parachute neergelaten om van hieruit de Engelse legerleiding van inlichtingen te voorzien. Een van de adressen waar hij vaak zijn verslagen typte en de nachten doorbracht was het huis van medewerker J. E. van der Helden Anjelierstraat 12 te Oss. De spion is op 01 december 1944, toen Brabant al lang bevrijd was, in een Duits concentratiekamp overleden.

Jan Elibert van der Helden was in 1940 als reserveofficier gemobiliseerd. Zijn weduwe vertelde aan Marius Tausk hoe hij ernaar verlangde iets voor het land te doen. Het onderdak verschaffen aan een Nederlandse agent van de Engelse inlichtingendienst leek hem een belangrijke taak. Zijn vrouw was even enthousiast als hijzelf.

In de nacht van 14 op 15 juli 1944 werd Jan van der Helden opgehaald. Hij kwam na een verblijf in het kamp Oranienburg in Neuengamme terecht, waar hij een infectie aan een knie opliep. Aan deze infectie is Van der Helden 32 jaar oud, in het concentratiekamp Aurich overleden.

Marius de Langen

Marius ‘Jus’ de Langen uit Bilthoven, was een verzetsman die al een tijd ondergedoken was en het nietsdoen niet meer uithield. Hij kwam in 1943 in contact met onze personeelschef Mr. Van Geuns, die hem een baan bij Organon kon verschaffen. Daar heeft hij zich zeer nuttig gemaakt, maar hij begon ook al spoedig weer aan zijn illegale werk. Hij werd gearresteerd en naar het concentratiekamp Vught gebracht, waar hij op 11 augustus 1944 werd gefusilleerd. Oss heeft nu een Marius de Langenstraat.

De aandelen van Organon

Toon van den Akker was 15 jaar oud toen hij bij Organon kwam en had als taak de distributie en verzending van de post.

Voor Van Geuns stond vast dat de door Schering in strijd met alle eisen verworven aandelen niet uit handen moesten worden geven. De enige man die dat kon verhinderen was Toon van den Akker. Toon heeft Marius Tausk 32 jaar later in alle details verteld, hoe hij zijn zeer ongewone opdracht heeft uitgevoerd.

⁵³ Een toespeling op de criminaliteit, en zwijgzaamheid, waarvoor Oss in de dertiger jaren berucht was.

Karl Ruppert gaf op zijn kantoor in aanwezigheid van Van Geuns aan Toon instructies voor het inpakken en verzegelen van de aandelen. Hierop zag Ruppert scherp toe.

Toon moest er een aangetekende zending met aangegeven waarde van maken. Volgens voorschriften van de P.T.T. van ongebroken lakstempels voorzien en het adres moest op het pakpapier zijn geschreven. Opgeplakte adreslabels waren niet toegestaan. Toon had lak en stempels bij zich en begon om half twaalf aan zijn werk dat binnen enkele minuten feilloos voltooid werd. Hij verontschuldigde zich voor het feit dat zijn handschrift niet goed genoeg was. Hij stelde voor dat het adres door een ervaren correspondent zou worden geschreven.

Dit gebeurde en Toon vertrok met het pakje. Hij moest voortmaken omdat het uurstempel op het postkantoor, dat op het volle uur verzet werd, nog dat van 11 uur moest zijn. Tussen het inpakken en het ter post bezorgen mocht namelijk geen noemenswaardige tijd verlopen zijn. Binnen enkele minuten wist hij de aangebrachte lakstempels te verwijderen. Hij verwisselde de aandelen tegen een in formaat en gewicht daarmee overeenstemmend exemplaar van de Deutsche Zeitung in den Nederlanden. Met het van nieuwe lakstempels voorzien pakket was hij ruim vóór 12.00 uur op het postkantoor. Hij liet de ambtenaar de intactheid van de zegels controleren. Terwijl deze uit de hem aangeboden shag een sigaretje draaide kon Toon door een zachte druk de lakstempels langs de touwtjes onopvallend breken.

Een telefoontje uit Berlijn bracht Ruppert, zijn helper, de directeur van het postkantoor, de Osse politie en de Sicherheitsdienst in 's-Hertogenbosch tot verwoede actie. Toon van den Akker kon geen verklaring voor het raadselachtige verdwijnen van de aandelen bedenken, evenmin als een van de anderen. De oud-secretaris van de heer Saai verklaarde in alle oprechtheid dat hij slechts één keer het adres had geschreven. De zegels waren kennelijk na de verzending gebroken. Waarschijnlijk dat de aandelen onderweg, waar tewerkgestelden van alle nationaliteiten de poststukken hanteerden, waren geroofd. Van den Akker en Van Geuns moesten bij de Duitse SO in Den Bosch komen en werden gescheiden verhoord. Men wilde Toon in een val laten lopen door hem een bekentenis met de vervalste hand tekening van Van Geuns te laten zien. Hij kon er niets van maken en bracht zijn ondervrager bovendien tot grote woede door hem een kwartier lang Duits te laten praten. Daarna verklaarde hij heel kalm dat hij die taal niet verstond. Hij en Van Geuns mochten weer gaan.

De aandelen werden aan de metselaar F. W. Muller in bewaring gegeven, die in een van de arbeidershuisjes woonde, die toen nog als een soort enclave op het fabrieksterrein stond. Hem werd beloofd, dat hij daar zou mogen blijven wonen. Muller is in 1953 gepensioneerd en in 1962 overleden. De arbeidershuisjes werden gesloopt, maar Organon betaalde voor zijn weduwe tot aan haar dood de huur voor een bejaardenflat.

Springstoffabriek

Het verslag van de Osse verzetsgroep vermeld verder op vervolgblad 4 een incident met een van de medewerkers van Organon. Het was J. H. de Roos. Hij was op de heide in een hutje bezig met het produceren van springstof. Mede door zijn springstof is het bevolkingsbureau van Amsterdam opgeblazen. De springstof werd door vrouwen naar Amsterdam gesmokkeld. Het verslag maakt er verder gewag van dat Roos op een Duitse officier schoot maar hem niet raakte. De Roos schoot zes (6) keer door het raam naar buiten maar raakte enkel de hoed. De Duitse officier was Dr. Zastrow die waarschijnlijk, zo valt in het boek van Marius Tausk (P243 – 244) te lezen, een tip had gekregen. Die tip zou dan van Horlborg de Treuhänder van de Zwanenberg's Fabrieken afkomstig zijn. Zastrow zond op 27 april 1943 een verslag naar Duitsland.

Hierop volgde een aantal huiszoeken en arrestaties. Een van de gearresteerden was de drieëntwintig jaar oude analist C. L. Breukhoven. Deze had veel contact met De Roos en bekende (volgens het verslag van Zastrow) hem bij zijn werk geholpen te hebben. Ze hadden samen ook in Oss een tijdschrift 'Rattenkruid' gedistribueerd, waarin ze opriepen tot sabotage.

Ook bij de familie Hes viel men binnen. Daar vond de Duitse politie een zuster van Guus Hes Greet en haar man Simon den Hartog. Simon had als administrateur in verschillende Organenbedrijven gewerkt en had het laatst op de salarislijst gestaan. Hij stond ook op de lijst van drieëntwintig (23) joden en op die van de groep van zestien, die in november 1941 ontslagen waren. Zij werden beiden door de politie meegenomen en zijn nimmer teruggekomen.

De productie van oestron

De oestronproductie, Menformon, ging zienderogen achteruit. Het werd van paardenurine gemaakt, en die arme paarden hadden een steeds slechtere voeding!

Er liep ook veel van de oestronproductie in het riool. Als er een 'vliegeralarm', een aankondiging van een eventuele luchtaanval, telefonisch werd afgegeven dan moesten alle chemische processen worden gestaakt. De instructie werd nauwgezet opgevolgd, terwijl er normaal gesproken niet zo veel animo was om instructies op te volgen. Er liep dus veel van de halffabricaten het riool in.

Uiteraard gebeurde er nog veel meer op dit vlak bij Organon. Personeel⁵⁴ wat van 's-Hertogenbosch naar Oss heen en weer reisde namen wel eens Deutsche Dienstpost mee naar Oss. Zo kwamen er af en toe 'aangepaste' signalen bij anderen terecht.

C. Fontein⁵⁵ Molenstraat 56

C. Fontein F. Fontein-Eldering (Ik men dat 't vort zat is) melden: *"De Maatschappij voor Geneeskunde moet een paar leden van de NSB-artsenkamer in het bestuur opnemen. Wij, als leden, voelen daar niets voor. De enige oplossing is de Maatschappij op te heffen. Daartoe wordt een kringvergadering in Den Bosch uitgeschreven.*

Tijdens de rondvraag vraagt iemand hoeveel er nog in kas is. Een paar duizend gulden! Staande de vergadering wordt besloten de kas leeg te eten. Ik ga er heen met de oude Verbeek achterop mijn motorfiets. Na afloop zijn we zo "bewogen" door het geestrijk vocht, dat ook gratis vloeit, dat enige collega's met ons meelopen tot we vaart genoeg hebben om niet meer om te vallen. Moet je je de stijve Verbeek met zijn hoge puntboord voorstellen, achterop de motorfiets! Overigens: we leveren geen gevaar op, want we zijn de enigen op de volledig donkere weg.

Als mijn motor eens echt goed kapot is, kan ik er een lenen van een patiënt, die geweigerd heeft zijn motor in te leveren. De man wordt echter verraden en krijgt de Grüne Polizei aan de deur. Hij verwijst naar mij. Zodra de Duitsers weg zijn, gaat hij er als een haas vandoor met de motor, die ik net tevoren heb teruggebracht. Intussen komen de Grünen bij mijn vrouw, die zich kapot schrikt maar zich er gelukkig uit weet te redden. Ik ga naar de NSB-burgemeester en krijg het gedaan dat de man niet vervolgd wordt, als hij zijn motor alsnog inlevert voor gebruik door de Osse politie. De man, die met motor en al is ondergedoken, komt dan gauw boven water".

⁵⁴ Het waren vooral de heren J. A. H. van den Broek A. A. P. Schraven. Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978 Dekker & Van de Vegt Nijmegen, ISBN 90 255 9901 X, Druk: Van Gorcum B.V. Assen, P248

⁵⁵ C. Fontein F. Fontein-Eldering, *Ik men dat 't vort zat is*, Herinneringen aan 40 jaar artspraktijk in Oss, uitgever C. Fontein, redactie Jos Neomagus, druk Wim Janssen, 1978, P1 - 14

Clandestien vervoer

C. Fontein F. Fontein-Eldering (Ik men dat 't vort zat is) melden: *"Het ziekenvervoer levert in mijn eerste jaren in Oss nogal problemen op. De ziekenwagen bestaat uit een oude bestelauto met een paar schragen, waarop een brancard kan worden gelegd. Maar de wagen wordt ook voor andere doeleinden gebruikt.... [...] Op een zaterdagmorgen, er ligt een dik pak sneeuw, bel ik dokter Nuboer in Den Bosch voor een acuut geval. Hij belooft direct te komen. Ik waarschuw intussen de ziekenvervoerder om de patiënt op te halen. Als Nuboer met zijn Fiatje met gas generator bij het ziekenhuis komt, is de patiënt er nog niet. Nuboer en ik dus naar het huis van de patiënt, aan een weggetje achter de afvalberg van Zwanenberg. We kunnen er door de sneeuw niet dichtbij komen. Geen nood, we zetten de patiënt op een stoel en dragen hem naar de achterbank. Zo wordt hij naar het ziekenhuis gebracht voor de operatie. Nuboer is woedend! Later blijkt de ziekenauto op dat moment gebruikt te zijn voor het vervoer van klandestien geslachte varkens.... Iedereen is blij als Jo Rosmalen de zorg voor het ziekenvervoer op zich neemt, ook al kan hij geen druppel bloed zien!"*

Het schijningsbeen

C. Fontein F. Fontein-Eldering (Ik men dat 't vort zat is) melden: *"Een patiënt die moet onderduiken doet zijn auto aan mij over. Als huisarts behoor ik tot de weinigen met een vergunning. Er wordt op mij wel eens een beroep gedaan om de auto voor "bepaalde werkzaamheden" uit te lenen aan een van de paters Karmelieten. Ik vraag niet waarvoor, maar voel wel aan dat het om verzetswerk gaat. Op een dag vraagt men mij in te vallen als chauffeur. Het blijkt om het vervoer van ondergrondse kranten te gaan, die ik op moet halen in de Begijnenstraat. Als ik me meld zijn de gebroeders Van Loosbroek met opgestroopte mouwen samen nog bezig de hand te leggen aan de laatste exemplaren. De achterbank gaat uit de auto, de kranten erin, plaid eroverheen. Een vriend van mij met een schijningsbeen gaat daar bovenop zitten en zo vertrek ik met mijn "patiënt" naar Den Bosch. Daar moet ik op een bepaald punt uitkijken naar een man, die mij om een vuurtje zal vragen voor zijn eigenteelt-sigaar. Hij vertelt mij waar het vrachtje heen moet". [...] "In februari 1942 kan ik met de auto haast niet meer door de sneeuw komen. Ik zeg voor de grap tegen Jo Rosmalen, bij wie ik benzinetank: "Een arreslee zal het eigenlijk veel beter doen!" Diezelfde middag heeft hij een arreslee voor me, compleet met paard en koetsier. Ik doe er praktijk mee tot de sneeuw gesmolten is".*

De benzine is op

"We zien het wonder gebeuren Kort voor de bevrijding is alleen de fiets nog over als vervoermiddel. De auto heb ik gedeeltelijk gesloopt om in beslag nemen te voorkomen. Er is trouwens geen benzine meer. Op een bepaalde dag word ik geroepen bij een vrouw met een miskraam. Ze is flink aan het vloeien. De enige manier om haar snel naar het ziekenhuis te krijgen is achter op mijn fiets. Daar zit ze dan, mij stevig om het middel vasthoudend. Zo rijden we zo hard als het kan naar de Begijnenstraat. Tot overmaat van ramp stopt de lift daar tussen twee verdiepingen in. Het duurt gelukkig maar een minuut of vijf. Naar mijn idee zijn het uren. In ieder geval kan ik haar nog op tijd helpen.

In diezelfde tijd zet ik een keer mijn fiets bij een patiënt in de donkere voortuin. Ik kom na tien minuten terug: fiets weg! Een ware ramp".

Een week later komt er een patiënt bij huisarts Fontein, die net terug is uit de cel. Hij hoort het verhaal van de fiets en zegt wat spijtig: "Wa zund da'k net effe vastzat! Anders hadde 'm achtermekaar teruggehad, of 'ne betere".

KP Nuland

Jan Verberne tijdens de oorlogsjaren 1940 – 1945 was zijn schuilnaam Jan van Nuland. Hij zat vanaf 1939 bij het III-de legerkorps vijfde divisie in het 17-de Regiment infanterie. Jan was in Erp gelegerd en heeft de strijd bij Mill meegemaakt. Op 11 mei 1940 is hij krijgsgevangen genomen. Na zijn krijgsgevangenschap woonde Jan in Helmond maar kon daar vanwege bepaalde activiteiten niet meer blijven. Daarna is hij naar Oss vertrokken. Vanaf de begin jaren van de Tweede Wereld oorlog zat hij in het verzet bij de Knokploeg Nuland (KP Nuland). Bij de KP Nuland was Jan van Nuland de commandant. De knokploeg is voor heel veel daden verantwoordelijk, ze gingen er letterlijk en figuurlijk tegen aan. De groep opereerde vanuit Nuland maar had overleg met het 'verzamelpunt' in Lithoijen. Het was hun hoofdkwartier en wapenopslagplaats de boerderij⁵⁶ van Tiemissen te Lithoijen.

Er werden door de groep overvallen en sabotagedaden verricht. Ze hebben meermaals de spoorlijn Oss 's-Hertogenbosch gesaboteerd. Soms wel op drie plekken tegelijk. Hierdoor konden er geen transporten van de bezetter plaatsvinden.

Tijdens een van deze sabotagedaden werd een trein tot stoppen gebracht met daarin gevangen verzetsmensen. Deze waren door de bezetter op transport gezet. Onder hen Drs. Frans van Gulick verloofde van Mia van den Bergh. Deze ondergedoken medewerker van het distributiekantoor in Oss werd in den Haag gearresteerd . Helaas konden ze juist hem niet uit de trein krijgen.

Liberation Sugar Town

De 17-de september werd het plan geboren 'Liberation Sugar Town' de bevrijding van Oss. Door een wapendropping was de groep in het bezit van een mitrailleur en duizenden patronen gekomen. Sugar Town was de codenaam voor de stad Oss met al zijn in de magazijnen opgeslagen levensmiddelen. Op maandag middag ongeveer drie uur zijn de voorbereidingen zover dat ze Oss aan willen vallen maar dan horen ze vliegtuigen aankomen. Het plan wordt door de geallieerden in de war gestuurd. Jan van Nuland zijn groep kreeg het tijdens operatie Market Garden bijzonder druk met het oppikken van in de polder gestrande geallieerde militairen. Deze werden opgepikt en in veiligheid gebracht, daarna doorgetransporteerd naar hun eigen troepen in de Corridor. Het oppikken van gesprongen vliegtuigbemanning en paratroepers kreeg de naam 'Pick up Umbrella'. De Duitse militairen die door het geheel niet meer wisten waar ze aan toe waren en in de polder zwierven werden opgepakt. Op een zeker moment was er bij wijze van spreken een krijgsgevangenkamp ontstaan. De gevangen genomen militairen werden later aan de geallieerden overgedragen. Kortom ze hadden het er de laatste dagen van de bezetting maar druk mee.

KP Herpen

KP Herpen commandant Ben Arts schuilnaam Hein de Leeuw. De knokploegen in het Maasland werkten zoals eerder geschreven samen. Bij Tiemissen was tevens de wapenopslag, de meeste wapens waren van overvallen op Duitse militairen afkomstig.

In maart 1944 werd Hermanus Apeldoorn benoemd tot burgemeester van Oss. Het benoemingsdocument was ondertekend door Generalkommissar für Verwaltung und Justiz Wimmer, die de burgemeestersbenoemingen voor Seyss Inquart regelde. Apeldoorn was een prima instrument voor de bezetter, in zeer korte tijd had hij, conform het nazificatieproces, het stadsbestuur hervormt. Hij had een kaartsysteem opgesteld met daarop de namen van personen van wie hij dacht dat ze in de illegaliteit werkten. Een uittreksel van dit kaartsysteem is bewaard gebleven. Nagenoeg het voltallige personeel van het distributiekantoor in Oss zat daardoor

⁵⁶ Noot schrijver: Op deze plek zat ook De Bourbon ondergedoken.

ondergedoken. Mia van den Bergh, ex medewerkster van het distributiekantoor, vervulde daarna een taak bij de KP Nuland. Later is ze door omstandigheden naar Tilburg vertrokken.

De moord op Hermanus Apeldoorn

Burgemeester Apeldoorn was in juni 1944 al zover om de hele Osse groep op te rollen en te liquideren. Ook in het politiekorps kwamen de actieve goeden onder een zware druk te staan zo valt te lezen in het boek *Collaboratie of Verzet*. Enkelen van hen waren: Hendrik Verreyt; Jan Leemhuis; Piet Deijnen; Hendrik Zeegers; Bart de Ruiter; en Kees Snethorst. Op aandrang van drie agenten werd het plan opgepakt om in samenwerking met de verzetsgroepen burgemeester Apeldoorn uit de weg te ruimen.

Apeldoorn zou als Dijkgraaf naar een vergadering van het Waterschap De Maaskant gaan. Dit vond in het hotel van de Pfaltz, later 'De Keurvorst' plaats. Een prima locatie om de man te liquideren.

Op 10 augustus 1944 wordt burgemeester Hermanus Apeldoorn dan ook in Ravenstein om het leven gebracht. De aanslag vond in de namiddag in hotel De Keurvorst plaats. Er werden in Ravenstein direct mensen opgepakt en als wraak werd Jo Meulemans door de SS doodgeschoten.

De SD in Den Bosch komt meteen in actie. SD'er Albert Rösener⁵⁷ na de oorlog, meldt: *"We reden eerst naar NSB'er Cornelis de Jongh in Grave, die ons een lijstje gaf van Duitsvijandige lieden. We besloten de vierde van de lijst dood te schieten"*. Vier anderen gaan als gijzelaars naar Kamp Haaren.

Om 22.45 uur bellen ze aan bij de familie Meulemans, van het gelijknamige veevoederbedrijf. Jo (ongehuwd, 38 jaar) doet open in pyjama. SD'er Michael Rotschopf, meldt: *"Ik stond vlak voor hem. Toen ik de zekerheid had dat hij de goede persoon was, schoot ik op hem met mijn pistool. Ik zag hem vallen"*. Moeder, Anna Meulemans, meldt: *"Toen de voordeur werd opengedaan, vielen meteen de schoten. Mijn zoon riep nog: "o God, ik ga dood""*! De schutter is een afgekeurde Duitse frontsoldaat die was overgeplaatst naar de SD in Den Bosch.

De aanslag op Apeldoorn zou door de KP van 's-Hertogenbosch, Margriet, zijn uitgevoerd.

Later werd door de Sicherheitsdienst nog één van de vermeende daders in Den Bosch gearresteerd. Hij werd in Kamp Vught terechtgesteld.

J. Pulles waarnemend burgemeester

Op 10 september 1944, na de dood van N.S.B.-burgemeester Apeldoorn, brak voor Pulles de tweede periode van waarneming aan. Deze duurde tot 19 september 1944 toen Oss werd bevrijd, op die dag dook J. Pulles onder. Op de deur van zijn woning in de Molenstraat nummer 60 zat een karton met de tekst⁵⁸: *"Hier woont Mr. Pulles, die na de oorlog het eerst de lul is"*. Op Jan Pulles kom ik nog terug.

⁵⁷ Brabantsdagblad, *De Bloederige zomer van 1944: "o God, ik ga dood"!*, Regio P6 – 7, 17-08-2019

⁵⁸ W.A.H. den Ridder, *Collaboratie of Verzet?*, Onderzoek Houding Osse Burgemeesters (1940-1945), Uitgever Ridder, 1995, ISBN 90 9008942 X, P35 en verder.

Verzet artsen ziekenhuis

Ook zijn er zo valt in het boek van Rien van der Heijden te lezen onderduikers aanwezig geweest. De bezetter wist soms toch iemand te vinden maar trof de patiënt steeds “ziek” aan. Later hielp een bordje met daarop de tekst besmettelijke zieken voldoende om de Duitsers te weren. Andere huisartsen waaronder L. Stoltz zaten ook in het verzet of hielpen hier en daar.

Mia Scholten van den Bergh

Mia is tijdens de oorlog actief geweest in het verzet ze heeft hiervoor verschillende onderscheidingen ontvangen. Een ervan is het Verzetsheldenkruis. Na de oorlog is ze in Canada gaan wonen, Mia is in 2010 overleden. Op aandringen van haar achterneef John van den Bergh heeft Mia haar verhaal opgeschreven, haar relaas is op de website⁵⁹ te lezen. Het Stadsarchief van Oss is in het bezit van een hardcopy, nummer 2181. Mia's verhaal is haar beleving van de Tweede Wereld Oorlog. Hier volgt een samenvatting.

Mia was toen de oorlog uitbrak 26 jaar, Leo van den Bergh de fotograaf was de oudere broer van haar. Ze woonden op het adres Molenstraat 44 te Oss. Mia kende door haar werk als vrijwilligster veel mensen in Oss. Ze was een graag geziene gast. Ze kon goed organiseren en van onbegrijpelijke artsentaal een Jip en Janneke verhaal maken. Eerder is haar speciale band met de politieagent Snethorst al beschreven.

Leo van den Bergh heeft tijdens de oorlog en met name tijdens de bevrijding van Oss heel veel foto's gemaakt. Deze samen met alle documenten en verhalen zijn een ware bron voor de geschiedschrijving van Oss.

Het Distributiekantoor van Oss

John van den Bergh, Het Verzet, Mia Scholten van den Bergh, meldt: *“Toen haar werkzaamheden voor de “distributie” begonnen was het zoete leven voor Mia afgelopen. Voor dit werk werd zij gevraagd door onder anderen Jan Bijvoets, die bij de gemeente Oss in dienst was. “Als ge goei feesten kunt organiseren dan kun ge dit ok wel” zo werd ze binnen geloodst en kreeg er een vaste baan. Dit was in 1939 de tijd waarin de oorlogsdreiging toenam en de Rijksoverheid voor de bevolking voorbereidingen trof met het oog op de te verwachten voedselschaarste.*

Dat men Mia koos voor deze functie was niet vrijblijvend. Zij kreeg direct bij haar aanstelling te horen: “en je weet wat je nog meer te doen staat”. Zoals Mia het toen al interpreteerde was dit een aanzet om de werkelijke behoeften boven de regelgeving te laten te gaan. Er werd kennelijk al rekening gehouden met de problemen die dit “instrument” van de overheid in het dagelijkse bestaan van mensen zou kunnen veroorzaken. Gedachten die veel verder zouden gaan dan men aanvankelijk kon vermoeden”.

De regering had besloten om distributiekantoren in het leven te roepen. Alle families werden geïnventariseerd en er moesten stamkaarten worden aangemaakt. Mia had veel eigen initiatief en daardoor breide haar taak steeds verder uit. Toen de oorlog eenmaal was uitgebroken bleek dit wel goed uit te komen. Er waren zoveel te ondertekenen documenten dat ze dat maar zelf deed. Mia werd op deze manier afdelingshoofd en werd voor alle waardepapieren verantwoordelijk. Mia kende de regels goed en wist ze vaak in haar voordeel te gebruiken. Het kantoor verhuisde uiteindelijk naar het oude kantoor van Jurgens in de Kruisstraat. De huidige (2019) Groene Engel.

Het distributiekantoor moest maandelijks de verwachte hoeveelheid inwoners van Oss opgeven.

⁵⁹ <http://www.tweede-wereldoorlog.org/mia-van-den-bergh.html>

Maar ze vroegen elke maand voor 500 inwoners extra aan. Een aanvraag was goed voor een maandvoorraad. Waren er meer illegale bonnen nodig dan werden deze door een drukkerij aangeleverd. Mia verwisselde de legale en illegale bonnen die in een kluis lagen opgeslagen. Jacques van der Heyden was verantwoordelijk voor de kluis maar speelde het spel mee. De hoogste chef van het distributiekantoor was Jan van Rosendaal, deze was volgens vele van het verzet: “heel erg fout”.

Het Distributiekantoor aan de Kruisstraat speelde na augustus 1942 een belangrijke rol in het plaatselijk verzetswerk. Burgemeester De Bourbon liet dat oogluikend toe. Ook dat was een daad van verzet. Zelf had hij geen daadwerkelijk aandeel in de illegale activiteiten. Zo valt te lezen dat de distributieleider, Jan van Rosendaal, hem dat zelfs kwalijk nam.

Het illegale materiaal werd over heel het Maasland verspreid. De ontvangstbewijzen voor de voedselbonnen schreef Mia zelf, met fictieve namen en adressen, uit. Ze moest het vaak 's avonds doen en was daardoor hondsme. Hierdoor zo valt te lezen viel Mia vaak achter haar bureau in slaap. Jan van Rosendaal terroriseerde al het personeel en dreigde vaak dat hij de mensen naar Kamp Vught zou sturen. Door toedoen van Van Rosendaal werd ook maandelijks haar huis onderzocht. Het was oppassen met die man.

Mia met ziekte verlof

Van Rosendaal wilde een val opzetten om Mia erbij te lappen, maar Mia had hierover een tip gekregen. Mia moest af en toe legaal afwezig kunnen zijn en hierbij is ze door haar overbuurman, Dr. Oscar Wasman, geholpen. Mia kreeg op die manier tijd voor alle andere illegale activiteiten. De dokterverklaring bleek hier heel handig voor te zijn.

Mia's familieleden werden ook bedreigd en beschuldigd maar ze gaven geen krimp. Sterker nog ze hielpen Mia zo af en toe. Het huis werd met de regelmaat doorzocht, behang afgescheurd, matrassen opengesneden en overhoop gezet. Bij Jo Kocken de buurman lagen de wapens en munitie opgeslagen.

Dwangarbeid

John van den Bergh, Het Verzet, Mia Scholten van den Bergh, meldt: *“In Oss werd Mia betrokken bij “ondergrondse activiteiten”. Zij was geen lid van een bepaalde grotere knokploeg of verzetsgroep. Een georganiseerd illegaal werkend groepje was het “driemanschap”. Dit bestond uit Clemens Roeffen, Jan Buijvoets en Mia. Daarnaast had Mia verstandhouding met Kees Snethorst die via haar over een uitwijkplek voor de razzia's beschikte.*

Vanaf 7 mei 1943 moesten alle mannen van 18 tot 35 jaar zich melden voor arbeidsinzet in Duitsland. Iedereen van deze groep die geen “goedgekeurd” werk in Nederland had, moest zich vervoegen bij het arbeidsbureau. In Duitsland was immers een groot tekort aan werkkrachten omdat de Duitse mannen sociaal verplicht soldaat moesten worden. Alle beschikbare mannen werden gedwongen om in Duitsland in fabrieken als Krupp en Dürkopf en anderen te werken. Na de oorlog bleek dat meer dan 500.000 mannen dwangarbeid hebben verricht. Veel Nederlanders wilden dit werk principieel niet doen voor de vijand in het gevaarlijke Duitsland. Ook waren de huisvesting en werkomstandigheden meestal zeer erbarmelijk. Bovendien was verblijf daar zeker niet zonder gevaar vanwege de aanvallen van de geallieerden op de oorlogsindustrie”.

Veel Ossenaren zijn door Mia en Kees Snethorst geholpen. Als er een razzia aanstaande was dan waarschuwde Kees Mia die op haar buurt ervoor zorgde dat de zolder van de kistenfabriek van haar vader bereikbaar was. 's Nachts kwamen dan, via de Klaphekenstraat, de onderduikers het terrein op om via een geheime ingang de zolder op te klimmen. Nu (2019) is het de Oostwal 30 – 84. Zodra het weer daglicht was vertrokken ze ook weer even onopvallend. Mia looft in haar verhaal ook de boeren die vaak grote aantallen onderduikers, waaronder Joden, belangeloos onderdak boden.

Mia en de KP Nuland

Mia maakte door omstandigheden ook kennis en later deel uit van de verzetsgroep in Nuland. De verzetsgroep in Nuland had zich met geen enkel andere groep aangesloten. Dit in tegenstelling tot de “Landelijke Organisatie” die van hun leden gegevens bijhielden. Levensgevaarlijk was dat, er zijn hierdoor veel mensen door de Duitsers opgepakt. De knokploeg Nuland bestond uit verschillende cellen. Sommige leden van een cel zaten in een andere cel en zo was de groep als een honingraat⁶⁰ met elkaar verbonden. De verbindingsmensen waren vaak ‘goede’ politiemensen. Er waren geen lijsten met namen ook niet van de onderduikers. Mia’s groep stond onder leiding van Piet van Dreunen. Ze was daarmee via Nelleke van Zwanenberg in contact gekomen. Nelleke werd door Mia de ‘Moeder’ van de ondergrondse in Oost- Noord-Brabant genoemd.

Duitsers en de vleesfabrieken

Tegen het einde van de bezetting kwamen Mia en Jan van Zwanenberg, samen op één fiets, Duitsers tegen die naar de vleesfabrieken van Oss wilden gaan. Jan gaf zijn fiets aan Mia en die vertrok richting waterleidingpompstation. Dat lag aan de bosrand van Nuland. Het waterleidingnet had een ‘eigen’ telefoonlijn. De Duitsers hadden hier gedurende de gehele bezetting geen weet van, wat handig was voor het verzet. Mia belde naar Oss en waarschuwde voor het konvooi wat er aan stond te komen. De Duitsers werden in het gebied van Gasstraat en Molenstraat warm ontvangen. De nog in leven zijnde bezetters keerden ’s avonds weer terug naar hun kwartier in Nuland.

Zoals al eerder gememoreerd pleegde de KP Nuland sabotage aan het treinverkeer. Vanaf de kruidenierswinkel van de familie Zwanenberg, waar men verzamelde, ging men de spoorlijn te lijf. Ook Mia was bij enkele van deze acties betrokken.

John van den Bergh, Het Verzet, Mia Scholten van den Bergh, meldt: *“Uit een opgemaakt rapport blijkt dat op een nacht soms zes keer het spoor werd gesaboteerd. Zo werd een belangrijk treintransport met vlees tegen gehouden wat door dit oponthoud in handen van de geallieerden kwam”.*

Uiteindelijk is Mia naar Tilburg vertrokken en werd uiteraard ook daar in het verzet actief. Omdat het niet verboden was om per trein door Nederland te reizen maakte ze daar vaak gebruik van. Later met de bevrijding van Oss kwam ze er weer terug. Doordat het front net naast Oss tussen Oss Geffen en Nuland lag werkte de KP Nuland vanuit Oss. In het leegstaande café van “van Goey” op de Heuvel hadden ze hun hoofdkwartier. KP Nuland⁶¹ heeft erg aan de bevrijding van Oss bijgedragen onder andere toen de 25-ste september de Duitsers een tegenaanval op Oss openden. Mia werkte toen samen met Jan Verberne schuilnaam Jan van Nuland.

Mia’s verloofde Drs. Frans van Gulick

In het voorjaar van 1944 kwam een waarschuwing via Kees Snethorst. De NSB-burgemeester Apeldoorn had een lijst met namen van in zijn ogen ‘foute’ ambtenaren. Verschillende ambtenaren moest uit gaan kijken naar een onderduikadres.

⁶⁰ Noot schrijver: de huidige terreurcellen in de Wereld steken heel vaak op deze manier in elkaar. Soms gaat de link tussen twee cellen via boodschappers waarvan per cel er maar één (1) bekend is. Er wordt, om de opsporing te bemoeilijken, in de regel geen gebruik van mobiele verbindingen of internet gemaakt.

⁶¹ John van den Bergh, <http://www.tweede-wereldoorlog.org/mia-van-den-bergh.html>, (bron: getuigenissen van 5 voormalige leden van de KP Nuland in 1989 en 1994). In 1947 is een officieel rapport opgemaakt waarin de grote rol van de KP Nuland bij de bevrijding van Oss is vastgelegd. (zie literatuurlijst)

Drs. Frans van Gulick was Mia's verloofde en werkzaam op de gemeentesecretarie.

Gemeentesecretaris Gerard Konig dook samen met Frans van Gulick in Den Haag onder. Mia gaf hen vervalste papieren mee met daarop andere namen, dit in het geval dat ze onder hun eigen namen gezocht zouden worden.

Frans werd ten onrechte verdacht en Mia wist zeker dat Frans onschuldig was, maar ze zweeg. Van Apeldoorn dacht dat Frans artikelen voor de ondergrondse schreef. Frans van Gulick stond dus niet op de zuiveringslijst maar was wel een verdachte.

Mia zag Frans voor de laatste keer toen hij haar in een rijdende trein duwde. Dat deed hij om te voorkomen dat ze zou worden gevolgd. Gerard Konig kwam tegen beter weten in iedere zaterdag naar Oss. Gerard drong er bij een van zijn bezoeken aan Oss op aan dat Mia voor Frans een brief zou schrijven. Op de eerste trein op maandagochtend naar Amsterdam werd hij in die trein opgepakt. Hij gaf zijn eigen identiteit op en werd gearresteerd. Via de brief kwam men bij Frans van Gulick uit, die vervolgens in Den Haag op zijn beurt werd gearresteerd. Frans van Gulick kwam via Kamp Vught in het concentratiekamp Bergen-Belsen terecht. Daar is hij tegen het einde van de oorlog omgekomen.

Mia heeft voor Frans een aanvraag gedaan voor het Verzetshedenkingskruis. De aanvraag is gehonoreerd en de erkenning is postuum aan zijn kinderen uitgereikt. Het transport van Vught per trein naar Bergen-Belsen, waarin ook Frans zat, zou langs Nuland komen. De KP Nuland, waar Mia ook in meedeed, probeerde deze trein te laten ontsporen zodat de gevangenen konden worden bevrijd of ontsnappen. Doordat de Duitsers echter een locomotief vooruit stuurden ontspoorde deze locomotief en niet de bedoelde trein. De rails kregen een noodreparatie waardoor de andere trein, hoewel langzaam, door kon rijden.

Frans maakte geen gebruik van de gelegenheid om uit de trein te springen. Wel is er in Oss een briefje uit de trein gegooit. Mia hoorde achteraf, via een ontsnapte gevangene, dat Frans wist dat zij in veiligheid was.

Familieleden van Frans van Gulick gaven Mia de schuld van zijn dood. Na de oorlog trouwde ze met Harry Scholten, ze emigreerden naar Canada waar ze drie kinderen kregen.

In 2009 schreef ze Agnes Lewe een brief waarin ze sprak van leugens zo onmiddellijk na de oorlog. Ze keek verbitterd op deze periode terug. Ze wilde er zo min mogelijk over kwijt, maar: "Het verleden komt altijd weer naar boven...". Toen ze in 2010 overleed vond men in haar tas een foto van Frans van Gulick.

Eindelijk, de bevrijding

September 1944 Market Garden

De Britse bevelhebber veldmaarschalk Bernard Montgomery pleitte tijdens de geallieerde opmars vanuit Normandië voor een bruggenhoofd in de Duitse linies. Na enige twijfel ging opperbevelhebber Eisenhower akkoord met dit gewaagde plan.

Om de oorlog eerder te kunnen beëindigen was het plan geboren om een snelle doorstoot naar de Rijn te maken. Belangrijk was hierbij dat de bruggen over rivieren en kanalen intact bleven. De bruggen waren van levensbelang om het grondleger zo snel als mogelijk te kunnen verplaatsen. Het einddoel was Nunspeet om zo het Duitse leger in het westen van ons land in de tang te nemen. Operatie 'Market' was de luchtlanding langs verschillende delen en bij bruggen die behouden moesten worden.

'Garden' was de opmars over land vanaf het bevrijde België naar Arnhem. De route liep globaal van Luik naar Eindhoven, Son, Veghel, Uden, Grave, Nijmegen en vandaar naar Arnhem. Bovendien omzeilde men zo de Westwall tussen Frankrijk en Duitsland. Het Ruhrgebied, het industriële hart van Duitsland, kon men dan vanaf het oosten van ons land aanvallen. Oss kwam in het hele verhaal niet voor.

Het hele plan was erg gewaagd en hing van een paar onzekerheden aan elkaar. Een daarvan was het weer en een andere de inlichtingendienst (Intelligence). Intelligence was van levensbelang: waar stond de luchtafweer; waar waren Duitse troepenconcentraties; hoe zat het met de hulp van 'lokalen' ofwel het verzet; en zo nog veel meer. De operatie was in zeven dagen in elkaar gezet en dat op zich was een huzarenstuk.

Twee factoren hebben ervoor gezorgd dat de operatie niet de doelstelling haalde. Het weer, de mist in Engeland, hierdoor kon niet op tijd de bevoorrading worden geleverd. Ook in Nederland was het soms slecht weer en vielen de voorraden bij de Duitsers neer. De andere oorzaak de felle Duitse tegenstand vooral in en rond Arnhem.

De rijksweg was erg smal en er moesten heel veel troepen en materieel overheen. Bovendien was er op verschillende plaatsen onverwacht veel weerstand van de bezetter. Vooral rond Veghel, her en der lag nog een SS pantser divisie. Door een doorbraak van die Duitsers over de weg bij Veghel kwam de colonne in Velp tot stilstand. Dit was café bij de 'Kleine Elft' bij Grave. De Guards Armoured Division moest hier even halt houden. Ze wachtten op hun kameraden die moesten vanuit Veghel en Uden naar hen toe komen. Tot zover.

Zondag 17-09-1944 D-day

D-day, zondag 17 september

D-day⁶² Operatie Market gaat beginnen, besloten is om verkenners en gevechtsvliegtuigen over de twee aanvoerroutes te sturen en het Duitse Flugabwehrkanone (Flak) onschadelijk te maken. De Noordelijke aanvliegeroute komt ook over Oss en daarom viel er hier in de stad schieten en kanongebulder waar te nemen. Er was voor gekozen om de operatie tijdens daglicht uit te voeren. Dit was ondanks de handicap van Flak het meest veilig. Veilig om grote aantallen zweefvliegtuigen (gliders) heel kort bij elkaar naar de landingsplekken te trekken (tow). De gliders konden overdag veiliger landen en dat was ook voor de paratroepers van toepassing. Dit was namelijk een van de lessen die men van de landing in Normandië had geleerd.

De zusters van Liefde

Rien van der Heijden (Sint Anna Ziekenhuis 160 jaar zusters van Liefde kroniek⁶³) meldt: *“'t Is Zondag 's middags half drie. We horen 'n buitengewoon geraas van vliegtuigen; honderden komen overgevlogen richting Nijmegen, Arnhem. Op het plat bij de kraamafdeling staan de doktoren met kijkers toe te zien: parachutisten zien ze van verre neerkomen; arme jongens ; ze vergisten zich in de plaatsen en daalden te vroeg, werden door de Duitsers dadelijk achterhaald en neergeschoten of gevangen genomen. De zusters gaan naar 't Lof niet zonder enige spanning. 't Is 'n invasie duizenden parachutisten dalen te vroeg neer met bovengenoemd noodlottig gevolg. 's Avonds hadden we hier al enige in 't ziekenhuis , die in de polders dood of gewond waren neer gekomen. De Duitsers weerden zich geducht en waren woedend”.*

Pater Simplicius

Op de zondagmorgen zijn al jachtvliegtuigen boven Oss en omgeving geweest om de Flak uit te schakelen. Voor hem is de middag om kwart voor twee (13.45 uur) begonnen met het aanhoren van kanongebulder en beschietingen door vliegtuigen. Het kan niet anders zijn dan dat de Flak voor de tweede keer rond Oss wordt aangevallen. Hierna worden grote aantallen vliegtuigen en gliders waargenomen. Sommigen vliegen zo laag dat men de sleepkabels kan zien. Het geeft hem en zijn collega's hoop dat de bevrijding en daarmee de vrede dichtbij is.

Vliegtuigen boven Oss

De noordelijke vliegroute⁶⁴ van Market D-day plus 1 en D-day plus 2 over Oss.

Hoe kwam het dat in de eerste dagen van operatie Market Garden zoveel vliegtuigen boven Oss vlogen? Wel doordat de 'Noordelijke route' precies over Oss heen liep.

⁶² Noot schrijver: deze aanduiding werd bekend door de invasie in Normandië, maar wordt ook voor andere operaties gebruikt.

⁶³ Rien van der Heijden, *Sint Anna Ziekenhuis 160 jaar Zusters van Liefde in Oss*, ISBN 978-90-8962-012-5, NUR 680, Drukwerk: Ten Brink, Meppel, 2016, P145

⁶⁴ John C. Warren, *Airborne Operations in World War II European Theatre*, Planning and execution of large-scale airborne operations by the Army Air Forces in the European theater, SEP 1956, USAF HISTORICAL STUDIES: NO. 97, Organization Name(s), Air University, USAF Historical Div, Research Studies Institute, Maxwell AFB, AL, 36112, P 90 – 91

De meest gebruikte vliegtuigen waren de C-47 Dakota's. Dakota is een Amerikaanse jongensnaam en betekent: Vriend; bondgenoot. Het is een tribal naam. De C-47 was de vrachtvariant van de Douglas DC 3. Een tweemotorig vliegtuig wat voor de paratroepers en het bevoorraden en het trekken (tow) van de gliders werd gebruikt.

De tijd die werd gebruikt was Greenwich Mean Time (GMT) plus 1 uur, dat is onze huidige wintertijd. Tegenwoordig wordt GMT Universal Time Coordinated (UTC) genoemd en bij de NATO Zulu. De tijd is dus in het Verenigd Koninkrijk die van de nul meridiaan. De NATO aanduiding van nul (0) is Zero en de aanduiding van de letter 'Z' is Zulu vandaar dat het bij de NATO Zulu wordt genoemd.

De Noordelijke route begon in de kustplaats Aldeburgh naast het Aide estuarium. Daarna ging het 94 mijl⁶⁵ recht over de Noordzee naar de Westelijke punt van Schouwen. Op de Noordzee lag een schip dat als routepunt voor Schouwen diende. Schouwen viel als routepunt door de bijzondere vorm van het eiland niet te missen. Daarna ging het zonder de route te verleggen 18 mijl naar het oosten van Schouwen. Vandaar uit ging het 52 mijl naar het Identification Point (IP), wat als codenaam ELLIS had gekregen. ELLIS lag ongeveer 3 mijl ten Zuiden van 's-Hertogenbosch. Het was door de verschillende snelwegknooppunten makkelijk visueel te herkennen. ELLIS lag ongeveer 30 mijl Zuidwest van de dropzones bij Arnhem, en ongeveer 25 mijl Zuidwest van de dropzones (DZ) van Nijmegen. De droppunten van Eindhoven lagen ongeveer 10 mijl Oostzuidoost hiervan.

De gliders (zweefvliegtuigen) werden ongeveer 1000 voet⁶⁶, ± 300 meter, boven de Amerikanen naar de dropzones (DZ) gevlogen. Zo hadden de toestellen met de Amerikaanse- en Engelse paratroepers ook hun eigen specifieke hoogte. Op de retourvlucht gebruikte ieder vliegtuig zijn 'eigen' vlieghoogte en aldus was er een smalle vierbaanse (in lagen) luchtweg gecreëerd.

Hierdoor konden er tijdens de eerste airlift in 65 minuten tijd 1055 vliegtuigen met para's en 478 met gliders worden afgeleverd. Voorwaar een hele prestatie. Met deze vliegtuigen vloog ook een grote groep escorte mee om hen voor vijandelijke vliegtuigen en antiluchtafweer, Flak, te beschermen. De Amerikanen vlogen op 1500 voet, op de dropplekken 500 voet en om geen last van het inkomende verkeer te hebben terug op 3000 voet.

Amerikaanse paratroepers vlogen met 9 vliegtuigen in V-formatie, of in series van 27 tot 45 toestellen.

De Britse tow's met de gliders vlogen in aantallen van 30 – 50 per 2 gegroepeerd. Tussen de groepen zat een interval van 10 seconden. Op de heenweg op 2500 voet en de terugweg van de C-47's lag tussen de 5000 – 7000 voet. Voor de kaart, map 6, zie pagina 93 van het boek Airborne Operations in World War II European Theatre.

De foto's van vliegtuigen die Leo van den Bergh tijdens de eerste dagen van operatie Market heeft gemaakt laten onder andere de Dakota's zien.

Na twee dagen werd besloten om geen gebruik meer van de Noordelijke route te maken. Er waren door het geweervuur en de luchtafweer van de Nazi's te veel verliezen geleden. De zuidelijke route

⁶⁵ In de luchtvaart worden zeemijlen gebruikt. 1 zeemijl ofwel 1 nautical mile, afgekort NM is gelijk aan 1852 meter. De snelheid wordt in knots (knopen) aangeduid, dit zijn zeemijlen per uur.

⁶⁶ Hoewel de voet geen SI-eenheid is, is de lengte ervan in 1958 internationaal vastgelegd via de inch (geldig sinds 1 juli 1959). Een inch is exact gelijk aan 2,54 cm en er zitten 12 inches in één voet. Hiermee is een voet 304,8 mm = 0,3048 m. Eén meter is dan dus 1/0,3048 ofwel ongeveer 3,28 voet.

ging over het bevrijde Belgische grondgebied en dan van ongeveer Luik volgde de vliegtuigen de corridor van 'Garden'. Dit bracht minder verliezen met zich mee. De Duitse luchtmacht speelde in het hele verhaal geen enkele rol van betekenis.

Ook anderen hebben in de voormiddag het beschieten van de Flak waargenomen. Het Duitse luchtafweer zo staat te lezen knetterde wanhopig. Allerlei soorten jagers kwamen steeds lager. Het viel in het niet wat ze even later te aanschouwen kregen.

In Oss lagen op dit moment veel Duitsers ingekwartierd. Ze waren voornamelijk uit België gevlucht en probeerden in Oss op adem te komen.

De Sirene

Volgens de onbekend gebleven schrijver van de Sirene was het hele spektakel 's ochtends om tien uur begonnen (10.00 uur). De Luftwaffe schitterde van afwezigheid. Van half elf tot half twaalf (10.30 uur – 11.30 uur) was er luchtalarm. Na de middag om 13.30 uur was er weer een luchtalarm, de Duitsers vluchten naar binnen en de Ossenaren naar buiten. Bijna iedereen stond buiten om het schouwspel 'een luchtshow in optima forma' gade te slaan. Na twee uur werd het luchtsignaal veilig gegeven, maar voor de Ossenaren werd het toen weer gevaarlijk. Het werd weer oppassen voor de bezetter.

Tegen 22.00 uur 's avonds vertrokken er veel Duitse militairen uit Oss. Het verzet was in de polder, zo als je hebt kunnen lezen, bezig met het plannen van operatie Liberation Sugar Town. Ze waren ook druk met Pick Up Umbrella.

Maandag 18-09-1944 D plus 1

In de vroege ochtend brengt de KP met een puffende houtgasgenerator vrachtauto ook Duitse krijgsgevangen naar Grave. Op dat moment is het Maasland bevrijd en de hele route naar Grave schoongeveegd.

De knokploegen hebben het in de polder druk met het oppakken van vluchtende Duitse militairen. Het levert hen ook weer extra wapens en munitie op. Om 10.00 uur komt een koerier vertellen dat er een grote groep terugtrekkende Duitsers, wel honderd man sterk, richting Lith aankomt. Ze zijn te voet naar het pontveer, het moreel is er uit er wordt niet gezongen! Helaas is deze groep te groot om met een 'schepnetje' op te pakken. De verzetsgroep is simpelweg te klein van omvang.

Door hun activiteiten in de polder van het Maasland hadden de Knokploegen op een gegeven moment circa 120 krijgsgevangen. Ze werden in Grave aan de Engelsen overgedragen.

Ze gaan weer verder met operatie Pick up Umbrella.

In de voormiddag was het boven Oss er stil er was geen vliegtuig te bekennen. In de verte werd wel kanongebulder en soms mitrailleurvuur gehoord. Rond een uur of drie (15.00 uur) in de middag begon het weer. Er vlogen ongeveer zes jachtvliegtuigen rond en boven Oss. Daarna begon het immense gebrom weer op te zwellen en weldra hingen er duizenden vliegtuigen boven Oss. Iedereen die dat kon zat op een dak naar de vliegtuigen te kijken. De hele operatie duurde tot ongeveer 16.15 uur.

Henk Neuschäffer weet te melden dat één glider op 'Den Brand' is geland. Dat de Duitsers de magazijnen met levensmiddelen bewaken. En dat er één Ossenaar is neergeschoten omdat die wilde plunderen.

Johannes Post vermeld verder dat bij de glider op Den Brand dokter L. Stoltz en De Bourbon zijn waargenomen. Dat de terugkerende vliegtuigen zo laag vliegen dat er soms takken van bomen worden meegesleept. Dat is duidelijk te zien door de mensen die op de daken van de fabrieken staan. De vliegtuigen gaan over de Bosschebaan heen en over Oss terug. De piloten zwaaien naar de mensen beneden.

De Sirene. In de Sirene staat een uitgebreider verhaal te lezen met meer relevante informatie. Er is ook bekend hoeveel vliegtuigen er gisteren boven Oss hingen en dat waren er meer dan duizend. Het Tweede Leger rukt vanuit België op Brabant in.

's avonds 22.00 uur. Pater Simplicius schrijft dat burgemeester De Bourbon weer is opgedoken. En dat zijn auto uit het Engels zweefvliegtuig wat op 'Den Brand' lag kwam.

Crashes⁶⁷ in de buurt van Oss

Het luchttransport op de 18de ging naar Arnhem, D plus 1 ging onder leiding van 126 Amerikaanse vliegtuigen. Twee series van 36 van de 314th- en twee van 27 van de 315th Transport Group. Ze

⁶⁷ John C. Warren, *Airborne Operations in World War II European Theatre*, Planning and execution of large-scale airborne operations by the Army Air Forces in the European theater, SEP 1956, USAF HISTORICAL STUDIES: NO. 97, Organization Name(s), Air University, USAF Historical Div, Research Studies Institute, Maxwell AFB, AL, 36112, P 125 – 126

moesten 2119 Britse paratroepers van 4 parachutebrigades op DZ Y brengen. Samen met hen 51 ton aan voorraden waaronder 407 parapacks (hingen buiten aan de Dakota). In de Dakota's in totaal 24 deur pakketten. Hun reis vanaf het vertrek om 11.23 uur verliep voorspoedig tot dat ze boven Oss kwamen, zes mijl vanaf ELLIS ('s-Hertogenbosch). Een van de vliegtuigen werd door geweervuur geraakt en crashte met alle inzittende aan boord. Flak zette een ander vliegtuig in brand, waarvan de inzittende met hun parachute sprongen, en daarna op pad gingen naar de corridor. Nog een andere C-47 werd ongeveer 10 mijl verderop (Reek?) door Flak geraakt en begon te branden. De parachutisten en tenminste één (1) van de bemanningsleden kwamen er uit en werden door Nederlanders richting Nijmegen gebracht.

Hans den Brok⁶⁸

Hans den Brok heeft onderzoek gedaan naar de Troop Carrier C-47 losses in Market Garden en de rol van de Nederlandse ondergrondse beweging. In zijn boek "Wings of Freedom" wat een grote bron van informatie is er valt ook veel te lezen over de crashes nabij Oss. Hans is expert en word door velen geprezen om zijn werk. In 2012 heeft hij een onderscheiding gehad voor het vele werk dat hij heeft gedaan voor The National WWII Glider Pilots Association. Hij kreeg daarvoor de: 'S. Tipton Randolph Memorial Award' for outstanding service in the interest of the National World War II Glider Pilots Association, Inc. <https://www.ww2gp.org/research/ResearchTeam.php>

Hans den Brok, e-mail 10-10-2019, meldt: *"Het toestel waarbij alle inzittende sneuvelden is in de Betuwe terecht gekomen. Hoewel het toestel van Tucker ook in de Betuwe terecht is gekomen (hoewel dit bewijs destijds - 2000-2005 - flinter dun was), is die bemanning wel bij Lith in de polder terecht gekomen, en via Megen in Grave".*

Crash C-47 42-100734 Brobbelbies nabij Schaijk

Een van de gecrashte C-47's op de 18de had als serie nummer 42-100734 de locatie was 51°43'5.88" N - 5°36'25.53" O. Dit is nabij de Brobbelbiesweg in Schaijk. De C-47 was van het 97 squadron aan boord onder andere Lt E. B. White. Van deze crash is door Cor Guntlisbergen⁶⁹ een ooggetuigenverslag opgenomen. De bron is de Heer Van Lingen en het gesprek heeft op 04 november 1983 te Uden plaatsgevonden.

Van Lingen meldt: *"Het trok een zweefvliegtuig dat, na sleepkabel breuk, neerkwam aan de Brobbelbiesweg. In deze glider was een jeep met enkele manschappen. De neus kon omhoog en de jeep eruit. De C-47 is de dag erna door de Duitsers tot ontploffing gebracht en daardoor geheel uitgebrand. Grad v.d. Wetering (uit Uden) heeft de volgende dag de rubber (voor op de vleugel) geprobeerd eraf te halen. (Deze was voor ijsafzetting en kon worden opgeblazen.) Grad heeft er toen een lamp uit gehaald. (Is een landingslamp)".*

De WACO (zweefvliegtuig) is Noordoost van Slabroek geland.

⁶⁸ Hans den Brok, *Wings of freedom*, Troop Carrier C-47 losses in Market Garden and the role of the underground movement, 2008, copyright Blurb Inc., P188 - 189

⁶⁹ Ruud Wildekamp en anderen, *Werkgroep Projectgroep Luchtoorlog Oost-Brabant* (PLOB), Traditiekamer "De Typhoon" vliegbasis Volkel, 2000

De C-47 43-15498. In het boek van Hans den Brok valt te over dit vliegtuig het volgende te lezen. Het behoorde bij de 316th Troop Carrier Group en serial A-42. Aan boord zat de volgende bemanning: PIL 2ndLT Jack A. Murrel; COP 2ndLT Robert G. Lancaster; R/O PFC William A. Kabaker; C/C T/SGT Edwin G. Tuman. Andere collega's verloren het vliegtuig boven de landingszone uit het zicht. De crew eindigde als prisoners Of War (POW). In het boek op pagina 188 van Hans den Brok staat een verklaring van Ed Tuman.

Ed Tuman, *Wings of freedom*, Hans den Brok, meldt: *"[...] After a while we pulled out again. We went to a railroad station and then we crossed a river. Later I did see the British paratroopers marching by. [...]"*.

In e-mail contact met Hans den Brok is hij duidelijk van mening dat het toestel van Murrel bij Biezemortel is neergekomen. Het is dus niet waarschijnlijk dat deze bemanning in Oss op het station stond. Er reden de 18-de september geen treinen op de lijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen. Bij Berghem stond een aangeschoten trein en tussen Oss en 's-Hertogenbosch was de lijn door KP Nuland gesaboteerd. Het was te gevaarlijk om je te verplaatsen, de geallieerde gevechtsvliegtuigen schoten op alles wat los en vast zat. En al helemaal op treinen en auto's. Reizen van Biezemortel naar Oss zou zelfmoord betekenen, omgekeerd trouwens ook.

Het is dus niet waarschijnlijk dat de gevangenen op het station van Oss Murrel en zijn makkers waren. Bovendien geeft Ed Tuman niet aan op welk station ze stonden. En hij verhaalt ook niet over de manier waarop ze de rivier overstaken. Tussen Biezemortel en 's-Hertogenbosch waren in die tijd genoeg stations om op te stappen. Bovendien lag het verder weg van de Corridor en had het wat minder prioriteiten bij de geallieerden. De bruggen bij Hedel waren toen nog in handen van de Duitsers. De polder van het Maasland was al vanaf de 18de in handen van de verschillende Knokploegen. Zo rond de 19-de hadden ze al ± 120 Duitsers krijgsgevangen gemaakt. De KP's hebben in hun verslag van 1947 niets vermeld over Engelse- of Amerikaanse krijgsgevangenen op het station van Oss.

De Engelsen bevrijders op hun beurt hebben in Oss in de namiddag geen krijgsgevangenen aangetroffen. Ondanks alles wat er over is geschreven blijven er genoeg vragen open staan. De Duitsers hadden overal lijstjes van, een van die lijsten is van gevangen genomen militairen. Misschien dat die lijst uitkomst biedt, wordt vervolgd.

Ondertussen is het weer slecht, er is weinig zicht en er is veel laaghangende bewolking. Hierdoor worden de droppings, met alle gevolgen van dien, niet accuraat genoeg uitgevoerd. In de buurt van Best is veel small arms fire (geweervuur) waar de vliegtuigen en hun bemanning veel hinder van hebben.

Een andere veiligere vliegroute

De teruggekeerde piloten weten een gedeelte van hun verliezen aan het gebrek aan ondersteuning van jachtvliegtuigen en bommenwerpers. Ze hadden geen enkel 'vriendelijk' vliegtuig boven het IP gezien. Hierop werd door de leiding besloten om voortaan van de zuidelijke route gebruik te maken. De route liep over een gedeelte van het bevrijde België, boven Oss zou het dus stiller worden.

Dinsdag 19-09-1944 D plus 2

De Knokploegen. Ondertussen is heel vroeg in de ochtend de operatie Pick up Umbrella tot een goed einde gekomen. De hele Maaskant tot en met het gehucht Het Wild is nu stevig in handen van het verzet. Misschien komt er 's middags nog een wapendropping en versterking naar Lithoijen van de KP Nuland. Dan kan men de uitgestelde operatie Liberation Sugar Town weer aan de orde brengen. Ze willen na de middag als de dropping heeft plaatsgevonden Oss gaan bevrijden.

Een wakkere politieagent⁷⁰

Het is vroeg in de morgen en een politieagent die op die dag dienst had maakte door Oss een rondje op zijn fiets. Het was J. P. Maertens uit Oss. Maertens was Marechaussee en aan het Osse korps toegevoegd. De ronde maken deed hij om te kijken hoe de Duitsers waren opgesteld. Bij de Vissers kerk had hij in de kerktoren Duitsers met een mitrailleur gezien. Toen hij langs het station kwam zag hij een groep Duitsers staan met naar zijn mening Engelse krijgsgevangenen. Van een andere toeschouwer, een jongen, kreeg hij te horen dat er ook Amerikaanse officieren bij stonden.

Op het bureau aangekomen kreeg hij de opdracht om samen met een collega in Schaijk melk voor het St. Anna ziekenhuis op te gaan halen. Zijn collega was T. F. A. Smeets. Samen gingen ze met een menner en paard en wagen op weg naar Schaijk, hun fietsen achter op de kar. In Berghem kwamen ze mensen van de Ordedienst tegen die hun vertelden dat in het zuiden alles was bevrijd. Maar aangekomen bij Schaijk merkten ze er niets van, sterker nog er hing een lugubere sfeer. Een achtergebleven inwoner van Schaijk vertelde hen dat de Schaijkenaren naar 'De Elft' (café De Kleine Elft) waren. Er zouden daar Engelse tanks te zien zijn, dus op de fiets naar de rijksweg.

De gepantserde divisie stond even vast, en onder de bomen, daar op de rijksweg geparkeerd. Het was de Armoured Division van de Grenadier Guards. Ze stonden daar omdat ze moesten wachten op hun collega's die in Veghel vastgepind waren. Er stond een hele mensenmenigte waaronder ook enkele fraters. Op aandringen van zijn collega vertelde Joop aan hen van de krijgsgevangenen op het Osse station. De Engels sprekende fraters vertelde het voorval op hun beurt door aan een motorordonnans. Maertens moest op de motor mee en werd naar Zeeland (dorp) gebracht. In de stafwagen van generaal Dempsey moest hij zijn verhaal weer doen. Om het verhaal te verduidelijken maakte hij een tekening met daarop de positie van de Duitse soldaten. De Engelsen wilde hun kameraden wel bevrijden maar maakten duidelijk dat er van een permanente bezetting van Oss geen sprake kon zijn. Joop Maertens vertelde dat er grote hoeveelheden vlees lagen. Maar ze maakten duidelijk dat ze zelf genoeg te eten hadden.

Ondertussen liep het al na de middag. Er werd een patrouille onder leiding van Kapitein O' Donovan op pad gestuurd, Joop Maertens moest achterblijven. Volgens hem voor het geval dat het mis zou gaan.

Pater Simplicius. Er werden geen vliegtuigen meer gehoord. Dat klopt de Osse route werd gemeden. Volgens de geruchten zouden de Engelsen een corridor tussen Eindhoven en Nijmegen tot stand hebben gebracht. Leden van 'Vrij Nederland', de ondergrondse, hadden 's ochtends het klooster bezocht. Ze hadden om 'den Zegen' gevraagd, want volgens hen zouden ze vanmiddag in actie komen. Ondertussen was het 13.45 uur en ging de pater maar even rusten.

⁷⁰ Paul Spanjaard en Anja van Esch e.a., *Het Maasland in de oorlog*, uitgever Jan Cunencentrum gemeente Oss, 1985, druk Witsiers B.V. Oss, Lithografie repro stadhuis Oss, ISBN 90 6763 010 1, P57 P58

Het verzet was inderdaad van plan tot actie over te gaan met de operatie Liberation Sugar Town. De bevrijding van Oss, maar ook voor hen zou de dag nog een verrassing in petto hebben. Hoewel, ze zouden wel tegen de Duitsers ten strijde trekken. In Nuland krijgt de KP Nuland te horen dat de geallieerden bezig zijn Oss te bevrijden.

De strijd om de vrijheid

Om 14.55 uur schrok pater Simplificus door kanongebulder en lawaai wakker. Twee Engelse tanks waren in volle vaart door de Molenstraat gereden. Ze waren in de binnenstad verdwenen. Hij hoorde aan de andere kant van Oss schieten. Vanaf het spooremlacement hadden een paar Duitsers wel op de tanks geschoten maar de Engelsen hadden dit genegeerd. Ze waren doorgereden in de richting van de Vissers kerk. De Engelse tanks en de mensen van het verzet waren daar met de Duitsers slaags geraakt. Volgens Frater Helenus waren de “snode bakkertjes” als eerste aan de beurt.

Marius Tausk, Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming, meldt: *“Op 19 september verschenen de eerste Engelse tanks. Ze werden binnengeloodst door twee employés van Organon, Wim van der Boom en Fer van Helden, die fietsende de Engelse voorposten bij Reek hadden weten te bereiken”.*

Cor Otten⁷¹ in de Klaphekkenstraat

Cor Otten: *“ik was 6 jaar oud en woonde op de hoek Klaphekkenstraat Kazernestraat, in de Klaphekkenstraat 9a. Onder hen zat de kruidenierswinkel van Johan en Agnes van Hoogstraten, later is dit een Spar winkel geworden.*

Op een geven moment is er na de middag veel lawaai in de straat en komen er tanks aangerold. Ze rijden in de richting van de Vissers kerk. De eerste tank stopt ter hoogte van hun huis op 9a en richt zijn loop langzaam maar zeker op de toren van de kerk. De dreiging alleen al is genoeg om de Duitsers uit de kerktoren te krijgen”.

Vanuit de toren is wel op de tanks geschoten, kapitein O’ Donovan rende daarop de hal van de kerktoren in en schreeuwde de twee Duitsers naar beneden.

Cor Otten: *“Ze zijn verder gereden en hebben op de Berghemseweg dwars door de ‘meisjesschool’ geschoten. Aan de achterzijde daarvan stond de gezamenlijke gymzaal van de jongens- en meisjesschool. In de gymzaal waren nogal wat Duitsers gelegerd. De daar aanwezige Duitsers hebben zich overgegeven. Na afloop van de schermutselingen waren er heel veel mensen op de been. Het was feest, en sommige mensen huilden van blijdschap”.*

Een paar dagen later kreeg Cor geld om bij Speet een Nederlands vlaggetje en een feestmuts te gaan halen. Cor Otten: *“Plotseling kwamen er vanuit de Kruisstraat twee (2) Duitsers aanlopen. Iedereen die in de buurt van het “Gengske” was vluchtte de kelder van slagerswinkel Willemse in. Dat deden ze om te schuilen voor de eventuele schietpartij. Het was een angstig moment. Na verloop van tijd kwam iedereen weer naar boven en buiten, er was schijnbaar niets gebeurd.*

Later in september schoten de Duitsers van over de Maas naar Oss we schuilden dan in een kelder

⁷¹ Verslag gesprek van Cor Otten, bibliotheek Oss, 04 juni 2019.

van het pakhuis wat achter onze woning stond. Het pakhuis had een betonnen vloer en stond parallel aan de Klaphekenstraat”.

Maria (Ria) van Eertwegh⁷²

Ria woonde aan de Berghemseweg, haar vader was de eigenaar van de molen. De molen stond toen komend van het centrum aan de rechterzijde van de weg. Net voorbij de huidige rotonde Berghemseweg, Professor Regoutstraat en Burgemeester van den Elzenlaan.

Ria van Eertwegh: De Engelsen kwamen zo tussen 14.00 uur en 16.00 uur bij de kerk en hebben inderdaad op de Duitser geschoten. De Duitsers zaten naar alle waarschijnlijkheid niet meer in de kerktoeren maar in de meisjesschool die strak naast de kerk op de Berghemseweg stond. De geallieerden hebben wel dwars door de meisjesschool op de Duitsers geschoten. Maar beslist niet op de kerk. Er was ook nog een jongensschool die stond destijds op de Linkensweg (ligt haaks op de Berghemseweg) en hoorde bij de zelfde parochie. Er waren heel veel mensen op de been om het een en ander gade te slaan.

Weken later toen de Duitsers uit Oss en het Maasland weg waren schoten ze van over de Maas op Oss. We schuilden dan in de molen in een geparkeerde auto. Een T- Ford, de molen maalde toen al elektrisch en niet meer met wind, dat windspul was er al allemaal vanaf. De reden om in de restanten van de windmolen te schuilen was vanwege de dikke muren”.

Kapitein O’ Donovan gaat in zijn veldtocht verder door Oss. Naarmate hij meer Duitsers gevangen neemt volgt een grote schare Ossenaars zijn verrichtingen. Dat is niet zonder gevaar ook onschuldige toeschouwers worden door rondvliegende kogels getroffen.

Bergoss Eindelijk vrijheid

Ir. H.E.P. van Dijk en D. Kalkman (2019 Bergoss tijdens de bezetting 1940 – 1945, Verslag betreffende N.V. Gebr. Van den Bergh’s Kon. Fabrieken te Oss) melden: *“Eindelijk, 19 September 1944, werd Oss bevrijd! Het voor ons bedrijf gestelde doel was bereikt. De gebouwen, machines en installatie’s waren volledig intact. Alle machines en apparaten waren behouden met uitzondering van één 5 P.K. electromotor, die door de D. Weermacht (Festungs Pionierstab Amsterdam) was gehuurd op voorwaarden, neergelegd in een zwaarlijvig contract van 14 bladzijden, doch waarvan wij nimmer de huurpenningen ontvingen!*

Het wapenschild hebben wij tijdelijk van ons kantoorgebouw moeten verwijderen, maar het praedicaat "Koninklijke" hebben wij steeds kunnen handhaven. Op Dinsdag 19 September 1944 kwamen Engelse tanks Oss bevrijden met behulp van de Partisanen. In verband met de gevechtshandelingen werd het bedrijf te ca. 3 uur n.m. gesloten. Ons bedrijf werd in de gevechtshandelingen betrokken doordat twee tanks, op zoek naar den vijand, op onze weide reden tusschen het kantoorgebouw en het fabrieksterrein en aldaar gevecht leverden tegen met machinegeweren bewapende Duitsers. Hierbij kwamen eenige kogels terecht in een grooten stapel takkebossen, die op het fabrieksterrein aan de zuidzijde van de rijterij was opgeslagen. Tengevolge hiervan vloog deze stapel te ca. 4 uur in brand.

Dank zij het directe ingrijpen van onze brandweer en de spoedige hulp van de Gemeentebrandweer, kon voorkomen worden, dat de felle brand oversloeg op de fabrieksgebouwen. De brandweergasten

⁷² Verslag gesprek van Ria van de Eertwegh, Lithoijen, jachthaven, 17 mei 2012.

vervulden dapper hun plicht, ofschoon de kogels hen om de ooren floten. Niet voorkomen kon worden, dat bijna onze geheele voorraad takkebossen in vuur opging (± 380, ton) en dat tevens een gedeelte van de open loods, met wat zich hieronder bevond, een in het hout voor de Duitsers verborgen wagen en een stapel hooi, verbrandde.

Door de gevechtshandelingen werd ook schade aangericht aan de noordzijde van het kantoorgebouw (glas- en houtschade). Bovendien vernielden de tanks een gedeelte onzer terreinafscheidingen

Deze bevrijding geschiedde “en- passant” door 2 Engelsche tanks en de patriotten van Oss en omstreken op dinsdag 19 september 1944. De ariseeringskwestie was van de baan.

Wij waren bevrijd! De naaste toekomst was voor ons bedrijf echter weinig hoopvol. Het spoorwegverkeer was gestaakt, het transport over weg en water gestremd. Electriscche energie was niet meer beschikbaar. De grondstoffen waren grootendeels verbruikt en ons restte nog slechts een klein beetje brandstof. Hoe verder? Op 2 October 1944 werd de fabriekspoort heropend en het matrassenbedrijf hervat. But that is another story”.

Er zaten ook veel Duitse soldaten in de fabrieken aan het spoor. Op het rangeerterrein schoten enkele Duitse soldaten op de Engelse tanks waarop deze de Duitsers onder vuur namen. Na enige tijd komen er twee grotere tanks aan. Toen de Duitsers nog meer verzet toonden schoten deze met het kanon een paar keer dwars door de wagons en was het gevecht over. Op de Spoorlaan is één huis door de gevechten zwaar beschadigd en enkele andere waren licht beschadigd. Van de Spoorlaan ging het gevecht naar de Molenstraat over.

L/Sgt. Lionel (Len) William Mons Brown⁷³, Grenadier Guards, HQSqdn, GAD

De Engelsen onder bevel van kapitein Patrick O’ Donovan hadden weinig moeite om de Duitsers op te rollen. Ondertussen werden ze ook door het verzet geholpen, toeschouwers verbaasden zich over hun grote aantal wapens. Een sluipschutter verwondde in de Molenstraat ook de Engelse de sergeant Lionel (Len) William Mons Brown, van de Grenadier Guards Armoured Divison.

Mons is de Franse naam voor een plaats in het zuiden van België. Hier was zijn vader tijdens de Grote Oorlog bij de geboorte van Lionel gelegerd. De schutter die hem verwonde had zich vermoedelijk in het spoorhuisje aan de Molenstraat – Spoorlaan verscholen. Lionel Brown zou in het Sint Annaziekenhuis in de Begijnenstraat komen te overlijden. In Oss is ter ere van Lionel een straat, de ‘Sergeant Brownstraat’, naar hem vernoemd.

Dr. M. Bauer

Dr. M. Bauer: *“Op 19 september de bevrijding van Oss. Engelse militairen verjagen na een vuurgevecht van amper 45 minuten de kleine groep achtergebleven Duitsers. Bij de gevechten raken twee Engelsen gewond. Zij worden naar het Sint Anna ziekenhuis gebracht; Sergeant Brown, één van de twee, bezwijkt aan zijn verwondingen na enkele uren. Drie Ossenaren worden gedood, acht raken gewond. Aan Duitse zijde zijn acht gewonden”.*

Bert Wattenberg

Bert Wattenberg, Tussentijds 2014_2 Osse nieuwe boek, ingezetenen geraakt door de Tweede Wereldoorlog, meldt: *“Bij de bevrijding van Oss op 19 september 1944 vuurden de Duitsers in de*

⁷³ J.W.G.M. Thuring, *Vleespotten en Kippeketten*, Spectaculaire bevrijding van Oss en Heesch september 1944, tweede druk 1994, Uitgever Bevrijdingsmuseum 1944 Rijk van Nijmegen, Groesbeek, P29 – 31.

stad op iedereen die voorbij kwam. Frans van Nuland liep met Antoon van Bakel en Jan Hendriks bij de kruising Klaphekken- Bram van den Berghstraat toen Duitsers vanuit de richting van het kantoor van Bergoss op hen schoten. Jan werd in zijn onderlichaam getroffen en viel dood neer. Frans werd in zijn bovenbenen geraakt en viel op de grond. Antoon dook weg maar werd toch nog geraakt en liep lichte verwondingen aan een van zijn bovenarmen op. Enkele Ossenaren schoten te hulp en droegen Frans naar het Sint-Annaziekenhuis in de Begijnenstraat. Toen zij met hem op de Molenstraat kwamen, ter hoogte van de Houtstraat, werd er weer geschoten door Duitsers die in het hoge seinwachterhuisje (een tiental jaren geleden afgebroken) bij de spoorwegovergang bij hotel- restaurant Van Alem positie hadden ingenomen”.

[...] “Zij raakten Adriaan Maas. Frans van Nuland kon dankzij snel ingrijpen door chirurg dr. Bauer en dr. Vetter van het Sint-Annaziekenhuis zijn been behouden. Wel bleef hij zijn hele leven last houden van een ‘stijf been.’ Adriaan Maas was helaas niet te redden. Hij kreeg een kogel door het hoofd en was op slag dood. Hij was melkventer van beroep en wilde die dag zijn klanten in de stad vertellen dat er geen melk bezorgd kon worden omdat er gevochten zou worden om Oss. Waarschijnlijk is hij door dezelfde Duitse soldaten onder vuur genomen die van uit hetzelfde seinhuis op 19 september sergeant Len Brown wisten te raken op de Molenstraat / hoek Boterstraat toen hij met zijn kleine strijdmacht Oss bevrijdde van de bezetter”.

Het gevecht op de hoek van de Boterstraat

Op de hoek van de Boterstraat en de Molenstraat zijn twee militairen in gevecht met Duitsers wat verderop. Het zijn liggend: Guardsman Lumpsden (met helm) en Luitenant Claude Duclos van de Welsh Guards. Ze zijn in gevecht met Duitse militairen die zich in het wisselwachterhuisje bij de spoorwegovergang Molenstraat hebben verschanst. Duidelijk is de rook van het vuren van de Brengun te zien. De militairen hebben de nieuwsgierige Ossenaar, die eerst naast hen stond, met zijn fiets naar achteren weten te krijgen. Zie foto BCO010323⁷⁴, Stadsarchief Oss.

De Nederlandse vlag wappert op het Gemeentehuis

De gemeentebode Henk van der Lee wist waar een Nederlandse vlag verboden zat pakte hem en hing de vlag uit. De meeste ambtenaren die in het gemeentehuis waren hadden dit niet mee gekregen. De vlag is op de vele foto's van Leo van den Bergh duidelijk te zien.

In het jaarverslag van dr. Vetter van 24-02-1945 valt te lezen dat het lang verwachte moment om 15.00 uur aanbrak. Dokter Vetter, Verslag d.d. 24 februari 1945, meldt: *“Het binnentrekken der Engelschen in het door de Duitschers vrijwel geheel opgegeven Oss. De nog aanwezige Duitse eenheden boden ongeveer 45 minuten tegenstand, helaas onder dergelijke belangstelling der Ossenaren, dat het aantal gewonde en gedooide burgers dat der militaire slachtoffers overtrof. Wij namen die dag twee Engelse militairen op, waarvan een 's nachts overleed, tevens 8 Duitse krijgsgevangenen; 3 burgers werden dood binnengebracht en 8 gewond. De krijgsgevangenen werden verpleegd op zaal 8, later op zaal 7. Voor Engelsche militairen werd zaal 12 beschikbaar gesteld; hun aantal steeg gelijdelijk tot 9. Ook werden 24 september nog 2 Duitschers opgenomen. Half oktober werden de geallieerde militairen en de Duitse gevangenen overgebracht naar ziekenhuizen in Nijmegen, zodat alle zalen weer voor burgers beschikbaar konden worden gesteld. Eenige schade door de oorlogshandelingen werd aan het ziekenhuis in dit jaar niet toegebracht.”*

⁷⁴ Van deze foto is een origineel exemplaar aanwezig, een later afgedrukte foto (BCO010323 A), afmeting 10,5 x 14,5 cm. en nog een origineel exemplaar (BCO010323 B), verkregen in mei 1994 van Mw. Den Brok-Loonen (Venray)

Frater Helenus: *“Ondanks de ernstige toestand was het toch een komisch gezicht op de Heuvel. Hele drommen mensen trokken op naar het strijdtoneel. De straten zagen zwart van het volk. Een kanonschot was echter voldoende om de straat weer schoon te vegen. Om alle hoeken en kanten van elk portiek staken neuzen naar buiten. De kogel was nauwelijks de loop uit of het volk kwam weer tevoorschijn”.*

De gevangen genomen Duitsers werden onder het overdekte terras van café Weduwe de Smit geparkeerd. Het waren er al aardig wat. Het café werd ook als noodschool voor de jeugd gebruikt. Maar volgens Cor Otten werden ze nogal eens naar huis gestuurd met de mededeling dat de les niet door ging.

Ook Philips werd bevrijd van Duitsers en daarmee werd een magazijn met heel veel lekkernijen toegankelijk. De KP Nuland is actief met het helpen van de Engelsen. Op een van de foto's van Leo van den Bergh staat hun leider Jan van Nuland (Jan Verberne) achter op een tank de tankcommandant aanwijzingen te geven.

De Bourbon terug in Oss

In de Maaskroniek verteld Jan Leemans dat onder een kakofonie van proestende zuigers een kleurige karavaan in beweging komt. Het gaat richting Oss. Ze worden door een 'dolgezwierde' menigte uit gezwaaid. De burgemeester is ook weer terug in Oss. Onder begeleiding van een klein konvooi en een vrachtwagen met houtgasgenerator is hij van Lithoijen naar Oss gebracht. Er is feest in Oss.

Jan Leemans, Maaskroniek⁷⁵, meldt: *“Nog binnen een uur zal ook de Osse burgerij haar laatste reserve aan opgespaarde emoties prijsgeven en haar bevrijdingsroes uit kunnen leven, het moment is psychologisch juist gekozen, je beleeft maar één keer Bevrijdingsdag, het familiefeest van ons allen”.*

's Avonds feest heel Oss, de vlaggen hangen uit en alle Ossenaars denken dat ze zijn bevrijdt. De burgemeester De Bourbon gaat ook naar de Heuvel waar het feestgedruis is.

In de kroniek van de zusters staat op 19 september: *“Door de inmiddels georganiseerde KP uitgenodigd, zelfs geforceerd, waarbij dokter L. Stoltz, die daarbij een voorname rol speelde en zich voor Oss verdienstelijk maakte. Er komen enkele Engelse tankwagens (tanks) 's middags Oss binnengereden. Er ontstaat een gevecht tussen Engelsen, Duitsers en Nederlanders met vele doden en gewonden. Op zaal één (1) liggen aan de ene kant Duitsers en aan de andere kant Engelsen en Hollanders; ook mensen die niets vermoedend op straat liepen waren gedood of gewond. Het Was een dulle dinsdag die avond. De Duitsers hebben zich teruggetrokken en 't volk joelt en juicht om de bevrijding. Oss is vrij! Zo meende men, maar nu begon het pas goed, want de Duitsers hielden zich even schuil”.*

De krijgsgevangen waar het allemaal om was begonnen werden niet gevonden, ze waren op de een of andere manier van de aardbodem verdwenen.

Het ziekenhuis kampt met plaatsgebrek en er wordt in het Sint Nicolaas instituut een noodziekenhuis ingericht.

⁷⁵ Redactie, Rikie de Vries, Piet van Hees, *Wereldoorlog II aan de Maaskant*, Uitgever, Heemkundekring, MAASDORPEN IN DE GEMEENTE LITH, 18de jaargang nr. 42, 05 mei 1995, Hoofdstuk 4, *Dagboek van een Lithenaar P32*

Joop Maertens mocht weer naar Oss. Aan Joop en zijn collega Smeets danken we dat Oss is bevrijd. De vleesfabrieken en magazijnen waren tot dan toe voor de Grenadier Guards niet interessant genoeg. Hun gevangenen genomen kameraden echter wel. Joop Maertens en collega Smeets hebben hoe het ook zij in grote mate bijgedragen aan de bevrijding van Oss.

De bevrijding van Oss wordt gevierd op 19 september, toen twee Engelse tanks een drietonner en een peloton grenadiers verschenen. Wat later is er nog versterking bijgekomen. 's Avonds waren ze allemaal weer vertrokken en 's morgens, de 20-ste, was Oss weer 'Duits'.

O ja en mocht u zich afvragen hoe het met de bestelling melk voor het ziekenhuis is afgelopen. De melk is daar die dag bezorgt.

Woensdag 20 september 1944 en verder

Ze komen terug.

De enige angst die sommige mensen hadden, was dat de Duitsers terug zouden komen. Helaas bleek dit vermoeden terecht. De Engelsen waren druk bezig met de strijd om de weg van Eindhoven, naar Nijmegen en konden Oss niet bezet houden.

De Duitsers lieten de 20-ste september al merken dat ze nog niet verdreven waren. In de prille ochtend reed een 19 man sterke groep Duitsers Oss weer binnen. Bij voorkeur schoten ze op gebouwen waar Nederlandse en Amerikaanse vlaggen hingen. Burgemeester De Bourbon verwittigde de KP Nuland. Deze kwamen naar Oss en na een kort fel gevecht werden twee (2) Duitsers gedood en gaf de rest zich over.

Een ander groepje Duitsers kwam later op de middag, via de Hescheweg terug. Ze reden naar de vleesfabrieken en laden vervolgens hun auto's weer vol. Via de telefoon van het waterleidingbedrijf werd de KP Nuland gewaarschuwd. Die waarschuwing kwam van de Heer Hengel, directeur van een van de fabrieken.

De KP Nuland had vervolgens de drie vrachtwagens bij Nuland onderschept en de Duitsers onschadelijk maakt. De spoorlijn naar 's-Hertogenbosch was toen al onklaar. De Duitsers hadden een trein vol geladen met rantsoenen en wilde die via 's-Hertogenbosch naar Utrecht opslepen. Van Utrecht moest de trein dan naar Duitsland. Het spoor naar Ravenstein was door een aangeschoten locomotief geblokkeerd. Ook dit feest ging voor de bezetter niet door. De KP Nuland die via de waterleiding telefoon een bericht had gekregen blies de spoorlijn op. En zo valt in het verslag van 1947 te lezen tot wel vijf (5) maal toe! Verder op bij Rosmalen stond ook een aangeschoten trein.

Later tegen de avond kwamen zeven (7) Engelse tanks Oss binnenrollen, wat er voor de Ossenaren geruststellend uitzag.

Donderdag 21 september 1944

Om ± 13.00 uur kwamen er ongeveer 30 Engelse vrachtwagens Oss binnen. Ze kwamen bij Zwanenberg vlees ophalen en werden door een flink aantal gevechtswagens beschermt. Het was weer feest in Oss, de mensen juichten de bevrijders toe. Die op hun beurt sigaretten uitdeelden. Volgens een kenner heel wat anders dan "eigen teelt".

Vrijdags 22 september 1944

De 22-ste kwamen er weer Duitsers met vrachtwagens aan. Ze probeerden bij de Philips fabriek te komen om daar het magazijn te plunderen. De Orde Dienst (OD) en een Engelse tank overtuigden hen om het niet te doen.

Bernardus Welting en de brief van Jan Pulles

Bernardus Johannes Hendrikus Welting is in 1896 geboren te Grave, zijn vader was volgens zijn geboorte acte muziekdirecteur van beroep. Hij is in 1930 in het huwelijk getreden met Maria Theresia van Leeuwen. Mevrouw Van Leeuwen is in 1895 geboren, haar vader was kuiper van beroep. Maria Theresia is vernoemd naar haar oma, haar vader was geboren in Oijen. Haar opa was van beroep landbouwer. Toen Bernardus met Maria van Leeuwen in het huwelijk trad was hij adjunct commies bij de posterijen. Hij woonde in Oss.

Jan Pulles was sterk pro- Duits en geassocieerd met de NSB, in de praktijk was Pulles een marionet. Mia van den Bergh: *"Elke dag kon je zijn moeder de trappen van het stadhuis in de Molenstraat op*

zien hobbelen naar haar zoon. Zij oefende sterke invloed op haar zoon uit. Dit was geen geheim.”

Burgemeester Apeldoorn werd op 10 augustus 1944 te Ravenstein door de KP Margriet uit Den Bosch doodgeschoten. De reden voor zijn executie is al eerder besproken. Over Jan van Rosendaal schrijft Apeldoorn: “zeer correct in houding”. Rosendaal zou zich na de oorlog uit zijn belastende positie praten en schrijven en kreeg zelfs een Verzetsheldenkruis!

Verraad per post

Jan Pulles typte de anonieme brief begin september 1944 en adresseerde die aan: “DIE SICHERHEITSDIENST KAMPF VUGHT”. De brief ging bij het postkantoor aan de Molenstraat in Oss in de bus.

Helaas voor Pulles was er een oplettende postambtenaar de Bernardus Welting. De man had de bijnaam ‘Pasrijk’. Welting begreep door de adressering, Kamp Vught, dat deze brief desastreuze gevolgen kon krijgen. Hij schoof persoonlijk de brief onder de mat, buiten het bereik van anderen. Verder zweeg hij als het graf over de brief.

Mia vertelde: “Na de bevrijding van Oss ging ik naar het postkantoor om wat postzegels te kopen. Welting hield de ingang in de gaten en vroeg me om een minuut te wachten. Hij ging naar achterkant van het gebouw waar de betreffende brief lag. Met de opmerking; “dit zal uw belangstelling hebben”, overhandigde hij mij de bewuste brief”.

Jan Pulles verhaalde over ondergrondse praktijken maar er klopte niets van. Er werden diverse personen in vermeld, waaronder personen die nergens bij betrokken waren. Onder de genoemde namen waren ook Adriaan Ploegmakers en Mia van den Bergh. De vermelde personen maakten het de NSB volgens Pulles erg moeilijk en moesten om de rust in Oss te herstellen opgepakt worden.

De brief was opgemaakt in het Duits. Mia kon, nadat ze de brief had gelezen, haar ogen niet geloven. Door manier van schrijven ontstond direct het vermoeden dat de ‘brief’ door Jan Pulles was geschreven. Dit heeft Guil Marijnissen, de vader van de latere Jan Marijnissen van de SP, geverifieerd. Dit deed hij door vergelijking van het typewerk dat met de typemachine van Jan Pulles was gedaan. De brief bleek inderdaad op die typemachine te zijn vervaardigd. Jan Pulles zat na de bevrijding in de Koornstraat in detentie. Toen Mia hem met deze brief confronteerde biechtte hij op dat hij hem geschreven had.

Het laat zich raden wat er zou zijn gebeurd als de brief bij de Sicherheitsdienst was aangekomen. Er zouden onschuldige mensen zijn gedeporteerd en daarna omgebracht.

Na de oorlog is Pulles, evenals de in het begin 1944 aangestelde burgemeester Hermanus Apeldoorn, schuldig bevonden aan landverraad.

De bewuste brief van Jan Pulles.

Er is helaas geen betere versie van de brief, het origineel bestaat niet meer.

16. september 1944

Herrn Chef der Sicherheitsdienstes
Marienhof
V U G H T .

Ich möchte Ihnen folgendes zur Kenntnis bringen aus Oas.:

Es fällt auf dass einige Personen sich immer wieder zusammen treffen und auch zu zwei Besprechungen halten. Der Verdacht besteht dass es um eine Geheimorganisation handelt, die beim Abzug der Deutschen Terroristataten ausüben will. Die Personen sind dazu allerdings im Stande und Ihre Auslassungen und Mitteilungen an dritte Personen lassen darüber kein Zweifel. Es sind folgende Personen:

Adrianus Ploegmakers; kann. Notar, Molenaars 28, Oas. Dieser war Offizier in ehemaligen niederl. Wehrmacht und geht immer noch hervor gegen alles, was deutsch ist. Er ist das Haupt der Organisation und unterhält enge Beziehungen zur Römischer Geistlichkeit. Er gibt die Befehle weiter.

Plagmans, Steuerempfänger, Molenaars 1, Oas. Dieser ist vielleicht der grösste Hetzer. Ist sehr befreundet mit Ploegmakers und kommt oft mit diesen und anderen zusammen. Der Bruder seiner Frau ist in 1940 durch ein Deutsches Gericht wegen Grausamkeiten zur langjähriger Zuchthausstrafe verurteilt worden. Deshalb hat er grossen Hass gegen die Deutschen.

Van, Teeffelen, Fabrikangestellter, Molenaars 1 Oas. Dieser hat mehrere Monate Festgeessen durch den Sicherheitsdienst, vermutlich wegen Mitglied einer Geheimorganisation oder Verbreitung illegaler Blätter. War Feldwebel in der ehemaligen Niederländische Wehrmacht. Bekommt sein Aufträge von Ploegmakers.

Jansen, Bondgebouw, Heuvel 35 Oas, Inhaber eines Restaurants, war bei den Eisenbahnruppen der ehem. Niederl. Wehrmacht. Hatte den Auftrag die "Untertaucher" zu warnen, wenn Kontrolle durch die Deutsche Polizei ausgeübt würde. Geht scharf gegen die Deutschen hervor. Gehört zum Kreis um Ploegmakers.

H. van Heugten, Correspondent einer Bank, Klaphekkenstraat 1 Oas, hat zu gleicher Zeit wie van Teeffelen in Gefängnis gesessen schon 1941 oder 1942 auf Last des Sicherheitsdienstes.

M.M. van Hengel, Fabrikdirector Hartog's Fabriken, Burgemeester van den Elzenlaan 1 Oas, gehört zum Kreis um Ploegmakers, scharf antideutsch und immer in Gesellschaft antideutsch Leute. Die beiden Letztgenannten sind augenscheinlich mit der Organisation von Ploegmakers.

Die Verdankung besteht, dass diese Gruppe Attentate auf Eisenbahnen ausübt. Nachts wird man diese Leute kaum zu Hause treffen, da sie meistens bei anderen schlafen. Ausrottung dieser Bande sollte die Ruhe unter alle Deutschfreundlichen in Oas und Umgebung wieder herstellen. Ploegmakers ist eine Neffe der Fräulein Mia van den Bergh, die Sekretärin der Untertauchorganisation. Diese Mia van den Bergh ist die Verlobte des Franz van Glick, der vor 14 Tage zusammen mit den ehem. Gemeindesekretär aus Oas, Mr. König, durch den Sicherheitsdienst fest genommen wurde und der jetzt noch im Konzentrationslager zu Vught verbleibt. So sieht man dass all diese Leute mit einander in irgendwelche relation stehen.

Heil Hitler!

Afbeelding brief met dank aan:

John van den Bergh <http://www.tweede-wereldoorlog.org/mia-janpulles.html>

18 september 1944

Herrn Chef des Sicherheitsdienstes
Marienhof
V U G H T

Ik wil u het volgende onder uw aandacht brengen uit Oss:

Het valt op dat sommige personen steeds weer samen komen en ook met tweeën besprekingen houden. De verdenking is dat het een geheime organisatie betreft, die terroristendaden wilt uitvoeren tegen de Duitsers. Deze personen zijn daar alleszins toe in staat en hun uitlatingen en mededelingen aan derde personen laten daarover geen twijfel.

Het betreft de volgende personen:

Adrianus Ploegmakers; Kandidaat notaris, Molenstraat 68. Hij was officier in het voormalig Nederlandse leger en is daarom tegen alles wat Duits is. Hij is het hoofd van de organisatie en onderhoudt nauwe betrekkingen met de Rooms Katholieke geestelijkheid. Hij geeft bevelen door.

Plasmans, belastingontvanger, Walstraat 1, Oss. Hij is waarschijnlijk de grootste ophitsers. Is zeer bevriend met Ploegmakers en komt vaak met hem en anderen tezamen. De broer van zijn vrouw is in 1940 door een Duits gerecht tegen "Creuelberichterstattung"⁷⁶ tot jarenlange tuchthuisstraf veroordeeld. Daarom heeft hij een grote haat tegen de Duitsers.

Van, Teeffelen, fabriekswerknemer, Molenstraat 1, Oss. Heeft meerdere maanden vastgezet bij de Sicherheitsdienst, vermoedelijk wegens het meedoen aan een geheime organisatie welke illegale nieuwsberichten verspreid. Was sergeant in het voormalige Nederlandse leger. Hij krijgt zijn opdrachten van Ploegmakers.

Jansen, Bondsgebouw, Heuvel 35, Oss. Eigenaar van een restaurant, was ingelijfd bij de voormalige spoorwegafdeling in het voormalig Nederlandse leger. Hij heeft de opdracht "onderduikers" te waarschuwen als controle door de

Duitse politie uitgeoefend wordt. Gaat sterk in tegen de Duitsers. Behoort tot de groep van Ploegmakers.

H. van Heugten, correspondent van een bank, Klaphekenstraat 1, Oss. Heeft gelijktijd met van Teeffelen in de gevangenis gezeten in 1941 of 1942 op last van de Sicherheitsdienst.

M.M. van Hengel, Fabrieksdirecteur bij Hartog's fabrieken, Burgemeester van den Elzenlaan 1, Oss. Behoort tot de groep van Ploegmakers, sterk anti-Duits en is altijd in gezelschap van anti-Duitse personen. De beiden laatst vermelde personen zijn ogenschijnlijk betrokken bij de organisatie van Ploegmakers.

De verdenking bestaat dat deze groep daden tegen de spoorwegen uitvoert. s' Nachts zal men deze mensen bijna nooit thuis aantreffen, omdat de meesten bij anderen slapen. Het uitroeien van deze bende zal de rust bij alle "Duits-vrienden" in Oss en omgeving weer herstellen. xxxxxxxxxxxx

Ploegmakers is een neef van Mevrouw Mia van den Bergh, de secretaresse van de onderduikorganisatie. Deze Mia van den Bergh is de verloofde van Frans van Gülick, die 14 dagen geleden samen met de voormalige gemeentesecretaris van Oss

Mr. König, door de Sicherheitsdienst in hechtenis zijn genomen en momenteel in concentratiekamp Vught verblijven.

Zo ziet men dat al deze mensen met elkaar op enigerlei wijze in relatie staan.

Heil Hitler!

⁷⁶ Wrede rapportage

Zaterdag 23 september

De Sirene verschijnt openlijk

De Sirene: [...] "Zo is onze „Sirene" hedenmiddag officieel en openlijk verschenen. Waarlijk, vooral voor hen, die er tot nu aan hebben meegewerkt, en die dit blad hebben verspreid, een groots moment. Om het eens met heel eenvoudige woorden te zeggen: Het deed je „ouwe" hart goed. Met hoeveel gevaar was het blaadje lange tijd in elkaar gezet, en met welke voorzichtigheid had het zijn weg naar bepaalde adressen moeten vinden. Ditmaal was het in Oranje-kleur gedrukt, de kleur, welke ons nu meer dan ooit dierbaar is, omdat deze ons zoveel weet te vertellen, omdat deze naast de kleuren van de Nederlandse vlag zulk een schitterende kleur is. Geen wonder dat de exemplaren van onze „Sirene" hen die zo aanboden, uit de handen vlogen! Overigens was dit in het openbaar verschijnen voor mij een volkomen verrassing. Nooit heb ik mij tijdens de illegale periode er in verdiept, dat de „Sirene" nog eens op deze wijze aan de man gebracht zou kunnen worden, Toch is het idee om het in het vervolg zo te gaan doen, een goed idee". [...] "Wij voor ons kunnen God slechts danken, dat de Gestapo ons nooit op het spoor is gekomen. En daarom gaan onze gedachten vooral uit naar één van onze groep, die deze blijde dagen niet mag meemaken"... [...] "Het had voor hem zo geheel anders kunnen zijn! De herinnering aan deze kameraad tempert ons enthousiasme. Als er één recht had om nu glorijs de Oranje-Sirene te verspreiden, dan zeker hij, wiens naam we thans kunnen noemen, omdat het voortaan geen gevaar meer oplevert: Martien! Voor zover bekend, verblijft hij in de S.D.-gevangenis te 's-'Bosch. Martien, of je al of niet voor je opofferend en gevaarlijke arbeid voor de Sirene bent vastgezet - hoogstwaarschijnlijk heeft het inderdaad een andere oorzaak gehad". [...] "Het nummer van vandaag bevat o.m. een proclamatie van H.M. de Koningin, een artikel van de hand van onze burgemeester, waarin deze „De Sirene" voor de toekomst ziet uitgroeien tot een groot streekblad; een artikel geschreven door de hoogeerw. Deken en andere stukken. Het wordt uitgegeven door de Sectie Voorlichting van M.G. Dit was voor wat Oss aangaat, de gebeurtenis van vandaag".

Doordat de Sirene op deze dag zichzelf legaal verklaarde en er waarschijnlijk geen overleg was geweest met de redactie in Heusden is er een meningsverschil tussen beiden ontstaan. Heusden waar de andere redactie zat moest toen nog worden bevrijd.

Maandag 25 september hevige gevechten aan de Hescheweg.

Op de 25-ste deden de Duitsers een felle tegenaanval op Oss. Om 18.00 uur startte een groep van ongeveer driehonderd soldaten het gevecht. Ze gebruikten gedeeltelijk burgers uit Nuland en Heesch als dekking. Ze stichten behoorlijk wat branden, voornamelijk op de Hesche weg, die lag toen aan de rand van Oss.

De Engelsen onder leiding van Kapitein Clark met zijn manschappen en tanks plus de KP Nuland sloegen de aanval af. Doordat het oorlogsfront tussen Oss, Geffen en Nuland lag werkte de KP Nuland vanuit Oss. Omdat ze hun hoofdkwartier in het leegstaande café van 'Van Goey' op de Heuvel hadden opgeslagen waren ze direct ter plaatse. Aan de Engelse kant was helaas één dode te

betreuren, bij de Duitsers vijftig (25) en vele gewonden. Bij de KP Nuland vielen twee gewonden te betreuren.

Pater Simplicius, meldt: *“Het was ongeveer half zes, toen de aanval begon. We waren juist klaar met ons koorgebed. Op bevel van Pater Prior moesten we allemaal naar de kelder toe, welke hier onder het klooster doorloopt.*

Om ongeveer 8 uur was de aanval afgeslagen. Vanuit de kelder hoorden we het tank-geschut en het geratel van de mitrailleurs. De Duitsers kwamen vanuit de richting Heesch en drongen steeds dicht op. De bedoeling was blijkbaar beslag te leggen op de Vleesfabrieken van Zwanenberg en Hartog. Op deze fabrieken hadden de Engelsen hun mitrailleurs opgesteld. De Duitsers bestookten de fabrieken voortdurende met vuurkogels om de gebouwen in brand te schieten. Intussen zaten wij in de kelder te wachten en enkelen van ons waren zeer bang. Om een uur of acht begaf ik mij met enkele andere voor een zekere boodschap naar boven en toen zagen we vanuit de gang een geweldige vuurgloed op een 300 meter afstand van ons klooster. De vlammen sloegen met geweldige golven omhoog in de schermachtige avond. Het was een vreselijk schouwspel.

Terwijl wij daar zo stonden te kijken, werd plotseling hard aan de bel van de voordeur getrokken. Wij gingen kijken en zagen verschillende mensen onder geleide van Engelse soldaten, die uit de omgeving van het geschut en de brand gevlucht waren en bij ons in het klooster onderdak zochten. Enkele ogenblikken later brak ook op andere plaatsen brand uit. De Engelse soldaten vertelden, dat de aanval afgeslagen, maar dat de Duitsers nog wel weer een nieuwe aanval zouden doen. Daarom hadden zij in Grave versterking aangevraagd. De Duitsers hadden zich wel teruggetrokken, maar ook hadden zich vele Duitsers zich de huizen verborgen. Er kwamen nu ook nadere bijzonderheden binnen over de huizen, die door de Duitsers met handgranaten en lucifers in brand gestoken waren.

Gedeeltelijk was de brand ook veroorzaakt door de Engelsen, die de huizen, waarin de Duitsers verscholen waren, onder vuur hadden genomen. Zo zijn acht of negen huizen afgebrand. Gelukkig was de wind gunstig. Anders waren nog veel meer huizen afgebrand. De Engelsen hadden één dode en enkele gewonden. Ook waren enkele burgers gewond. Zoals begrijpelijk is, lag heel de kloosterlijke dagorde door elkaar. Ieder at zijn boterham op eigen houtje. Meerderen van ons brachten koffertjes, dekens en andere waardevolle dingen naar de kelder, want ieder van ons verwachtte een nieuwe aanval. Pater Prior gaf aan verschillende mensen hieruit de buurt, ook vrouwen, verlof, om binnen het Slot te komen. Toen kwamen er veel mensen met koffertjes, dekens, pakken, mantels, enz. ons klooster binnen en betrokken onze kelders. Het was een mooi gezicht. Ze waren vastbesloten, vannacht bij ons in de kelder te blijven.

Wij Paters verlangden echter naar onze gewone slaapkamers boven weer te betrekken en daarom ging ook ik om ongeveer half elf naar boven. Nadat ik me geschoren had, maakte ik mij juist gereed om in bed te stappen, toen we allemaal gewaarschuwd werden, dat de Duitsers weer op komst waren. Toen zijn we maar weer naar de kelder verhuisd, in de mening, dat we de nacht in de kelder moesten doorbrengen. In de kelder waren, zoals gezegd is, reeds veel mensen hier uit de buurt. Deze mensen zijn de gehele nacht bij ons in de kelder gebleven. De meeste Paters gingen echter om half één weer naar boven, omdat het toch rustig bleef. Enkelen zijn de gehele nacht opgebleven. Gedurende de nacht is er veel geschoten, maar ik had zó'n slaap, dat ik er niets van gehoord heb”.

Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming P271*, meldt: *“Er waren echter nog honderden Duitsers in Oss. Er werd dagenlang geschoten en op 25 september gingen Duitse troepen vanuit Heesch tot een tegenaanval over, waarbij vele woonhuizen vernield of zwaar beschadigd werden, waaronder ook die van de Organonmedewerkers D. de Vries (gedurende tientallen jaren hoofd van de Boekhouding), Dr. Prinsen Geerligs en ir. Scheijgrond. Hele straten werden geëvacueerd. De fabrieken lagen grotendeels stil. Op 27 september sloeg een projectiel vlak bij onze Farmacologie in en één uur later, omstreeks 6 uur 's middags bij de hoofdingang van de*

fabriek, vijf minuten nadat Van Iersel en twee medewerkers daar weggegaan waren. De meeste ruiten van het toenmalige hoofdgebouw sneuvelden en werden twee dagen later door karton vervangen. De kolen- (en dus stoom-) voorziening baarde grote zorgen. Op zondag, 1 oktober werd in de kerken een boodschap van de vier grote bedrijven voorgelezen, waarin de werknemers gevraagd werden maandag weer aan het werk te gaan, hetgeen veelal niets anders kon betekenen dan schoonmaken en opruimen”.

In een gesprek gehouden in de bibliotheek van Oss op 15 maart 2019 met Jack van der Pas. Jack woonde daar ook familieleden en hij hadden met gevaar voor eigen leven moeten vluchten. *“Een Duitser die in het huis zit wijst met zijn duim de beste weg aan, door het raam naar buiten. Hij vertelde dat de mensen daar in de buurt er berooid bij zaten. Het zou nog jaren duren voordat de beschadigde huizen weer waren opgebouwd. Zijn vader was aannemer en had in no time, zoals later zou blijken tegen de regels in, zijn huis weer opgebouwd. Daar werd hij voor beboet. Hij had gewerkt in strijd met de ‘Wet Nederland Wederopbouw’ de boete was fl. 600,00”.* De meesten uit de straat schuilden heel vaak in de kelder van het Klooster in de Molenstraat, dit staat ook in het verslag van de Fraters te lezen.

Woensdag 27 september 1944

In de bevrijdingsdagboeken valt te lezen dat er een behoorlijk aantal tanks in Oss is bijgekomen. Waren het er al zestig nu tegen de tweehonderd. De bezetting in Oss wordt ook met vijfhonderd Polen vermeerderd. Twee wagens van de Prinses Irene Brigade zijn Oss binnen gereden en weer vertrokken. De gevechten zijn op deze dag in Heesch het gaat er daar zeer heftig aan toe. De BBC radio heeft Oss officieel als een bevrijde stad genoemd. Maar het kanongebulder en mitrailleurvuur zijn niet van de lucht.

Grote voorraden in Oss

PLOB: *“De Britse Daily Mirror wist op 27 september 1944 te melden dat de Britten in Oss het voedseldepot van het gehele Duitse leger in Nederland hadden buitgemaakt. Daarmee waren, volgens de correspondent, 10 miljoen rantsoenen, waaronder 8.000 ton vlees, complete bakkerijen en een grote voorraad drank in hun handen gevallen”.*

Uit het dagboek van de 11th Hussars: 27/9/1944⁷⁷ RHQ. B & D Sqns (squadrons) carried out patrols West of VEGHEL. SCHINDEL was strongly held by the enemy and 131 Bde (Brigade) were unable to take it, and the enemy had a strong line North from DINTHER. The Guards Armcd (Armoured) Div (Division) reported OSS clear of the enemy and at 1700 hours RHQ Tac (Tactical) moved to MENZEL where the Regt (Regiment) concentrated in pouring rain.

30/9/1944 11th Hussars were to be responsible for the defence of OSS by day and night with day patrols up to the line of the river MAAS to the North. The Regt was ordered to move at first light the following morning and take over from 52nd Recce Regt (52 Div) in OSS area. C Sqn were to remain under command 22nd Armcd Bde.

B Sqn. Orders to move at first light to OSS next day.

01/10/1944 RHQ moved to a textile factory in OSS and were soon joined by D Sqn and C Sqn. [...] At last light the Sqns took up defensive positions around OSS and one Tp (Tactical Position) of the Norfolk Yeomanry (A/Tk (anti tank) guns) came under command. 5th RHA (Royal Horse Artillery) laid down DF (Defensive) lines for us and we also had 100 local patriots under command, with a

⁷⁷ The 11th Hussars, War Diaries, September 1939 To March 1946, http://www.warlinks.com/armour/11_hussars/11huss_44.php

complicated telephone system bringing in information. It was thought that the enemy might try and breakout East through OSS itself after their failure to get through HEESCH a few days previously.

In hun verslag valt te lezen dat de 'Patriots' een gecompliceerde telefoon lijn hadden waar zij hun informatie vandaan kregen. Hiermee bedoelden ze de telefoon van de waterleiding maatschappij.

Food Dump in Oss

The 11-th Hussars; *"Also in OSS itself there was a large German food dump at the HERTOOG factory, which at one time had been shared by both British and German echelons, but was now exclusively for British use. C Sqn reverted to command at 1400 hours"*.

De vleesmagazijnen van Alphons Snoek

Alphons Snoek, beheerder van een van de vleeswarenmagazijnen in Oss leverde iedere dag de gevraagde artikelen, zowel aan de Duitsers als aan de Britten. Na aflevering diende de commandant van de eenheid het magazijnboek af te tekenen. Dit om te kunnen bewijzen dat de gevraagde goederen ook daadwerkelijk waren geleverd. Zo kon het voorkomen dat de handtekening van een Brits officier prijkte onder die van een Duitse Feldwebel. Snoek was nu eenmaal een punctueel man.

Hen Bollen

Hen Bollen⁷⁸, Corridor naar de Rijn, P 207 inzet meldt: *"Duitse depots in Oss: Voorraden voor vriend en vijand"*.

Op 22 september 1944 ontdekte een patrouille van de Household Cavalry onder leiding van kapitein P. O'Donovan drie grote Duitse depots in Oss met vlees, vleeswaren, conserven, jenever, sigaren, chocolade, suiker, boter en benzine.

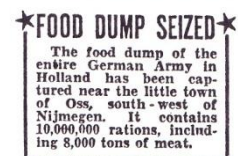
De schrijver Roden Orde van de Household Cavalry noemde het 'een paradijs', dat gedurende langer dan een week het land van belofte zou zijn.

Officieren van andere Britse onderdelen, alsmede oorlogscorrespondenten drukten zich aanmerkelijk minder gematigd uit. Er was sprake van gigantische voorraden, voldoende voor het gehele 2-de Leger, heette het in een rapport van de Coldstream Guards. Op 27 september meldde de Daily Mirror, dat in Oss tien miljoen rantsoenen, waaronder achtduizend ton vlees, lagen opgeslagen.

De depots bevonden zich in een blikfabriek en majoor Willoughby van de Guards werd belast met het toezicht.

De volgende dagen, toen de Duitsers de Corridor afsneden en de bevoorrading van het 30-ste Corps ernstig in gevaar kwam, brachten de depots uitkomst. Oss was nog steeds niet veroverd en dat leidde tot een uiterst merkwaardige situatie. De Nederlandse beheerder Alphons Snoek maakte de Britten erop attent, dat ook de Duitsers iedere dag voorraden uit de depots betrokken. Ten bewijze daarvan toonde hij hun het magazijnboek, waarin diezelfde dag een Duitse officier zijn handtekening had gezet onder een lijst ingeslagen artikelen. Van toen af kregen de Britse Aan- en Afvoertroepen een gepantserd escorte mee naar Oss. Op 24 september brachten de luitenants Hughes en Winterbottom met een kolonne trucks een bezoek aan de depots. Juist wilden zij met de

d en vijand tekenden voor d

⁷⁸ Hen Bollen, *Corridor naar de Rijn*, Operatie Market Garden september 1944, uitgever Terra, 1988, ISBN 9789062553617, P207 inzet.

volgeladen wagens wegrijden, toen een groep Duitsers het terrein naderde. Snoek en de beide officieren sprongen als hazen over een muur en renden een belendend huis binnen. Van daaruit zagen ze, dat de binnenplaats van het magazijn vol Duitsers was. Kort daarna reden Britse pantserwagens onder aanvoering van kapitein Philip Profumo het terrein op. De Duitsers wisten niet hoe snel ze hun benen moesten lichten om aan gevangenschap te ontkomen. Daarna zetten de Britse luitenanten netjes hun handtekening in het magazijnboek. De 'tovenaar van Oss', zoals de Britten Snoek noemden, stond er nu eenmaal op dat vriend en vijand tekenden voor de ingeslagen goederen”.

03/10/1944 Position remained the same during the day and at night three patrols were used to cover roads to the North and East of OSS. SHQ during this period was established just North of OSS.

04/10/1944 Resting, still at OSS. Orders to relieve C Sqn on the morning of the 5th Oct.

Donderdag 5 Oktober 1944 De Sirene Oss

Overlijden Mejuffrouw B. Bierman⁷⁹.

De Sirene Oss: [...] “we maken een sprong van verscheidende dagen, waarvan niet veel valt te vermelden en die daarom juist als goede dagen bestempeld konden worden. Vanuit de omgeving drong het geluid van geschut en ontploffingen tot ons door, het geluid nu eens van verder af dan weer dichterbij. Men raakte hieraan min of meer gewend. Ofschoon het geluid van geschut en de ontploffingen aan oorlogshandelingen moet worden toegeschreven, zegt men dat die dagen “rustig” waren. Rustig voor ons zelf, maar waren ze ook rustig voor anderen?

Met de anderen leven we volledig mee omdat zij met ons tot eenzelfde volk behoren en omdat we hebben ondervonden en weten, wat een oorlog in z'n meest verschrikkelijke gevolgen wil zeggen. Die anderen zullen ons daarom geen egoïsten noemen wanneer we vurig wensen, dat voortaan de krijgsverrichtingen aan ons voorbij zullen gaan.

Vanmiddag echter leek het er bij lange na niet op, dat we de laatste verschrikkingen al achter de rug hebben. Er naderde twee vliegtuigen. Luchtalarm werd er niet gegeven omdat het zoals sommigen ook duidelijk hebben gezien, Engelse toestellen waren. Plotseling doken die vliegtuigen naar omlaag en lieten vijf bommen vallen, die met luid geknal in de directe omgeving van de fabrieken en station ontploften. Dit voorval verwekte natuurlijk veel opschudding. Iedere knal scheurde een stuk van de laatste dagen aan flarden. Na de eerste schrik kwam de vraag naar het hoe en waarom. Waarom juist Engelse vliegtuigen? Men kwam tot verschillende aannemelijke verklaringen. Zo is het heel goed mogelijk dat de Engelse piloten gedacht hebben een aanval te hebben ondernomen op Duitse treinen. Want op het rangeerterrein, was men bezig met een tweetal locomotieven en enige wagons, die hier sedert de spoorwegstaking waren blijven staan. In de war gekomen door het grillig verloop van de frontlijn hebben de vliegeniers zich vergist en gemeend hun plicht te hebben gedaan door de “Duitse treinen” met bommen te bestoken.

De veronderstelling, dat deze aanval bedoeld was voor de fabrieken, is minder goed te accepteren en zeker zijn de piloten er mee op de hoogte geweest, dat Oss in geallieerde handen is. Want ofschoon pas op 27 September over de Engelse radio werd gemeld, dat Oss was bevrijd in dit geval kon men derhalve geenszins van een vlugge berichtgeving gesproken worden daar dit “nieuws” een week “na datum” binnen kwam! Toch hebben de piloten voldoende gelegenheid gehad er kennis

⁷⁹ Agnes Lewe, *De Bevrijding van Oss In Dagboeken*, Verhalen uit het Stadsarchief 5, Drukwerk Vormgeving & Publicatie gemeente Oss, Uitgever Stadsarchief Oss, 2015, P124 - P125

van te nemen. 't Is thans immer 5 Oktober! Hoe dan ook: Deze aanval is des te tragischer, omdat hierdoor slachtoffers zijn te betreuren.

Zo werd er één persoon 'n telefoniste van de fa. Zwanenberg, Mej. B. [Bierman, Berghemseweg] zwaar gewond. (Zij stierf enkele dagen later. Red.) Vervolgens kreeg de goederen loods een voltreffer en liepen gebouwen in de nabijheid van het emplacement nogal schade op. Over het aantal vernielde ruiten zullen we het maar niet hebben. Er hebben het in deze oorlog al zovele ruiten moeten ontgelden. Inderdaad is het de laatste dagen te Oss rustig geweest en hebben we er rekening mee houdend, dat we niet, nog niet altijd ver van het terrein van oorlogshandelingen verwijderd zijn, niet te klagen. Het had zelfs heel anders gekund. Nogmaals: We zijn hiervoor dankbaar. Doch er blijft gevaar en zo nu en dan maken we nog wat mee, dat een heel stuk uitgaat boven de gang van zaken van een normale tijd. Veronderstel maar eens dat er vóór de oorlog slachtoffers waren gevallen, zoals vandaag is geschied, dat er toen zoveel vernield was zoals vandaag is gebeurd. Dit alles zou een felle weerklank hebben gevonden in ons gehele land en mogelijk zelfs daarbuiten. Nu is het slechts een plaatselijk incident, dat in een heel kleine omtrek beroering brengt.

Wat is een wereldoorlog toch verschrikkelijk, wat heeft de grootheidswaan van een enkeling die anderen weet op te zwepen, toch een ellende gebracht; wat doet een systeem als het niet op hogere waarden is gericht”.

05/10/1944 Also on the 5th⁸⁰, 3 Typhoons suddenly attacked the HERTOG factory in OSS with rockets, wounding about 10 civilians. Div were immediately informed but it was never discovered why this attack took place.

An Officers dance was given on the night of the 5th at which the Burgomaster of OSS (M. de Bombac) who claimed to be the rightful king of France welcomed the British Army, despite the unfortunate incident at the factory.

Inderdaad werd op 05 oktober de telefoniste van Zwanenberg, Mejuffrouw H. W. G. Bierman, door mitrailleurvuur uit Engelse vliegtuigen dodelijk gewond⁸¹. Zij overleed op 07 oktober 1944.

07-10-1944 B Sqn.

3Tp was under fairly heavy artillery fire during the night. One AC (Active Component) was hit but no casualties. At 1500 hours all patrols were withdrawn and the Sqn moved complete into the Phillips Factory at OSS where Capt Lovett had found extremely satisfactory accommodation. The Colonel had decided that 1/6th Queens were using the Sqn in roles only suitable for Infantry and he needed the extra Sqn for the defence of OSS. At night time the Sqn provided two Tps for the perimeter defence of OSS. This was done by 2 and 5 Tps who returned at first light to the Sqn area.

10-10-1944 Lt Nicholson with a Scout car patrol reced (Reconnoitered) the area NE of OSS and saw no signs of the enemy. 2Tp returned at last light and 1Tp and 4Tp did the night patrols. A football match against D Sqn resulted in a draw. Yesterday and today the whole Sqn had hot showers in OSS.

Voetballen in Oss

16-10-1944 B Sqn.

Sqn in same position. We are to paint our cars and do a certain amount of training. Everybody is comfortable accommodated, *baths are available and there are 3 football grounds in OSS*, of which

⁸⁰ Noot schrijver: Vreemd genoeg staat het voorval in het dagboek op de 2de oktober vermeld.

⁸¹ Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, P272

we took advantage. 4Tp and 5Tp were out at night in the normal place. There was a little shelling from the NULAND area.

De Engelsen voetbalden ook vaak tegen teams uit Oss.

17-10-1944 D Sqn.

3Tp right, saw nothing during the day due to the rain except 2 SS officers inspecting the bank, one of them was shot in the thigh by LCpl Rivers.

4Tp left, no movement seen. Rain all day. Tom captured 2 Dutch spies who had been paid 3000 Guilders each to find out who and what we were. Nothing seen during the night.

18-10-1944 RHQ. D Sqn had previously laid booby traps there but it was found out that these had been tampered with and neutralised probably once again by civs (Civilians) in enemy pay. A curfew was imposed on the town from 2100 hours to 0600 hours and any civs leaving or entering OSS were liable to be shot by our patrols.

Enthousiaste gastvrijheid in Oss

27-10-1944 RHQ. (Positie nabij Tilburg.) RHQ pitched up for the night at a Trappist Convent Guest House, and the atmosphere, was perhaps, well-timed to counteract the moral effects of our 3 weeks residence in the enthusiastic hospitality, particularly of the female population, of OSS. Bag for the day 8 PoW and 2 bazookas. (De buit van die dag, 8 krijgsgevangenen en twee in beslag genomen bazooka's.)

Vergeltungswaffe V1⁸²

“Onze Lieve Vrouwke geef hem nog een douwke”, een schietgebed tijdens de Tweede Wereld oorlog.

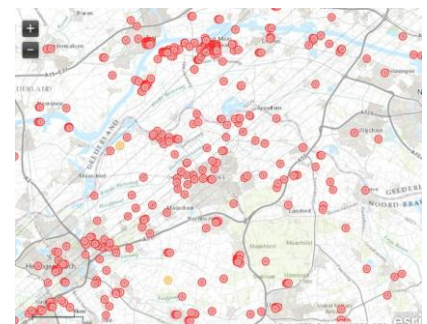
Het was een door de Duitsers veel gebruikt wapen, tijdens en na de bevrijding van Oss zijn er bijna 4000 over onze stad en het Maasland gevlogen. Dat was niet zonder gevaar. In het navigatiesysteem zat onder andere een radiobuis. Ja, je raad het al die werden onder ander bij Philips in Oss voor de Wehrmacht gemaakt. De Philips mensen probeerden, zonder dat het opviel, niet al te beste buizen af te leveren met alle gevolgen van dien. Het gevolg was dat de V1's op de meest onwillekeurige plekken naar beneden storten.

De V1, Vergeltungswaffe 1, was een onbemand straalvliegtuig dat door de Duitse Luftwaffe werd ingezet als vliegende bom. De Fieseler Fi 103, vernoemd naar de Duitse vliegtuigfabrikant van het wapen, had een lengte van 7,9 meter en een spanwijdte van 5,3 meter. De V1 kon een maximumsnelheid van 656 km/h bereiken en had een bereik van 240 tot 400 kilometer. Een V1 woog 2180 kilogram en had een springkop van 850 kilogram. Vanaf 13 juni 1944, een week na de geallieerde landing in Normandië, werden in totaal meer dan 9.000 V1's gelanceerd naar doelen in Engeland, België en Frankrijk.

Zo'n 2.000 V1's kwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog op Nederlands grondgebied terecht.

De inslagplaatsen van de V.1 in het Maasland en omgeving

Print screen website: www.vergeltungswaffen.nl

⁸² <http://www.vergeltungswaffen.nl/v1.html>

Conclusie

Oorlog leidt nergens toe en kent enkel slachtoffers en verliezers. In de geschiedenis zijn er mensen die oorlog als pressiemiddel hebben gepropageerd. Carl von Clausewitz, schreef in 1832 zijn boek 'Vom Kriege', dat het starten en voeren van een oorlog alleen maar goed kon zijn. Als de oorlog eenmaal gaande was, en je was aan de overwinnende hand, dan moest de politiek het maar overnemen. Ook Alfred von Schlieffen 1905 -1914 met zijn 'Schlieffenplan'. Als je goed plande dan kon je volgens hem in no time in Parijs staan en zo de Fransen op hun knieën dwingen. Helaas voor hem veranderde anderen zijn plan. Het origineel was danig aangetast dat het in 1914 niet werkte en het gevolg waren vier dramatische jaren van oorlog. Ook niet te vergeten Erich von Manstein. Hij is de vader van de Blitzkrieg-aanval codenaam, 'Fall Gelb'. Het waren allemaal redenen en plannen voor het Nazi Regime om aan uitbreiding van hun territorium te denken. Helaas hadden de leiders in Duitsland niet van Hannibal en Napoleon geleerd. Ze hadden bovendien door hun successen in eigen land hoogmoedswaanzin gekregen. Je kunt in ieder geval concluderen dat ze op school, met geschiedenis les, niet hun best hadden gedaan. Helaas heeft heel de hele Wereld er onder moeten lijden.

Helaas is er na 1945 23 februari 2022 in Europa weer een oorlog uitgebroken. Ditmaal tussen Rusland en de Oekraïne. De redende president van Rusland Vladimir Poetin wil de Oekraïne 'denazificeren'. Buiten activiteiten in Noord-Ierland en Baskenland is het door toedoen van de Europese Unie tot nu toe rustig gebleven. Ook de NATO heeft daar wel degelijk invloed op gehad. Helaas is het in de Balkan na 1991 wel tot een grootschalig conflict gekomen. Het was voornamelijk een etnische oorlog, en ook daar zijn geen winnaars.

Voor en tijdens de start van het conflict in de Oekraïne is er via het internet al geprobeerd de Oekraïne te destabiliseren. Dit gebeurde door middel van virussen en internetmanipulatie. Ook de stroomvoorziening van de Oekraïne moest het op deze manier ontgelden. Als voorbeeld de Russen, die in juni 2017 hele bedrijven lamlegden met het NotPetya-virus in Oekraïne, met als extra schade grote problemen in de haven van Rotterdam.

Ik hoop dat een reële dreiging dicht bij huis voorlopig uitblijft. 'Ons' leger verkeerde op het moment van uitbreken van het Oekraïne conflict in bijna dezelfde staat als voor de Tweede Wereld oorlog. Dat werd door de politiek 'Vredesdividend' genoemd. Te weinig personeel en te weinig munitie. Van de initieel destijds aangekochte 248 F-16 's vliegen er nog een paar handen vol van rond. Toegegeven ze zijn wel meer dan 40 jaar oud. Ter vervanging zijn er 'wel 38 nieuwe' F-35 gevechtsvliegtuigen aangeschaft. Misschien komen er nog een paar bij. Leopard tanks zijn verkocht en toen het berouw kwam zijn we ze van de Duitsland gaan leasen. Vanwege viezigheid en jaren van achterstallig onderhoud⁸³ is de keuken van de marinierskazerne in Doorn 19 augustus 2019 per direct gesloten! De politiek heeft het schijnbaar het idee; "onze NAVO-partners helpen ons wel". En over die hulp van NAVO-partners daar had de voormalige president van de Verenigde Staten, Donald Trump, toch andere gedachten over. Het defensiepersoneel verdient wel een grote pluim, ze doen al het mogelijke om alle (politieke)missies te laten slagen. Wat de toekomst zal brengen weet ik niet.

⁸³ Brabantsdagblad, *Doorn vieze kazernekeuken dicht: mariniers zitten zonder warme hap*, 20-08-2019, P5.

Literatuurlijst:

Ruud Wildekamp en anderen, *Werkgroep Projectgroep Luchtoorlog Oost-Brabant* (PLOB), Traditiekamer “De Typhoon” vliegbasis Volkel, 2000, <http://www.traditiekamertyphoon.nl/new-page.html> .

F.J.M. van de Ven, *Vierduizend Jaar Oss*, Berlicum 1975, Vormgeving en druk Grosfeld-Offset, Berlicum (N.-Br.).

https://www.verzetsmuseum.org/jongeren/invalid/doden_wo2.

G. Teitler, *Tussen Crisis en Oorlog*, Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30, B.V. uitgeverij De Bataafse Leeuw Dieren, ISBN 90 6707 043 2, 1984.

J. Huizinga, *Een nieuw boek over Jan de Wit*, verzamelde werken II, 75, Haarlem, 1948.

De waarde van Gulden Euro, Internationaal Instituut Voor Sociale Geschiedenis, <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php> .

Jos Smeets, *De affaire Oss*, Van lokaal conflict tot nationale rel, Wereldbibliotheek BV, Spuistraat 283, Amsterdam, 15 juli 2001, ISBN 90-284-1940-3, De strijd tussen de Marechaussee de politie en het openbaar ministerie.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek van den loop der bevolking 1939 – 1940*, 's-Gravenhage, 1943.

Paul Spanjaard en Anja van Esch e.a., *Het Maasland in de oorlog*, uitgever Jan Cunencentrum gemeente Oss, 1985, druk Witsiers B.V. Oss, Lithografie repro stadhuis Oss, ISBN 90 6763 010 1.

C. Fontein F. Fontein-Eldering, *Ik men dat 't vort zat is*, Herinneringen aan 40 jaar artspraktijk in Oss, uitgever C. Fontein, redactie Jos Neomagus, druk Wim Janssen, 1978.

W.A.H. den Ridder, *Collaboratie of Verzet?*, Onderzoek Houding Osse Burgemeesters (1940-1945), Uitgever Ridder, 1995, ISBN 90 9008942 X, Paperback, 70 pagina's.

W.A.H. den Ridder, *Heldenrol voor Burgemeester, Oss 1941 – 1944*, Uitgever: Stichting “Hulplijn voor Oorlogsgetroffenen,” Ontwerp en Realisatie: Printscript Amsterdam, 1999, ISBN 90 802288 2 6.

W.A.H. den Ridder, *Burgemeesters Oss oorlogstijd*, tussentijds1996_2, *De Werkende Mens*, Oss december 1996 Jaargang 2 nummer 2, P3 - 4.

Rotary Club Oss-Maasland, *Fundamenten*, historische krachtenvelden in de stad Oss, Pre-press, Drukkerij Buuts – Nistelrode, Druk Kampert Drukwerk Oss, 2008, www.rotary-oss-maasland.nl .

L. (Lou) de Jong, *Het Koninkrijk Der Nederlanden In De Tweede Wereldoorlog*, 1939 – 1945, Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, Amsterdam, uitgever Staatsdrukkerij 's-Gravenhage, 1969 – 1994, Deel 05, Band 2, P747 – P759, 14 delen plus index, <https://niod.nl/nl/download> .

Agnes Lewe, *Bergoss over de vloer*, Stadsarchief Oss, uitgever Iris Berghem, Burgemeester van Erpstraat 47 5351 AS Berghem, januari 2018, ISBN 978-90-8962-238-9.

Agnes Lewe, *Bergoss tijdens de bezetting 1940 - 1944*, Verhalen uit het stadsarchief 8, Stadsarchief Oss, Uitgever Stadsarchief Oss, januari 2019.

Zie ook BHIC: BHIC 7569, *Bergoss N.V. Oss*, 1898-2006.

Marius Tausk, *Organon De Geschiedenis van een bijzondere Nederlandse onderneming*, 1978 Dekker & Van de Vegt Nijmegen, Druk: Van Gorcum B.V. Assen, ISBN 90 255 9901 X

Randolph S. Churchill, *Into Battle*, Speeches by the Right Hon. Winston S. Churchill, C. H., M. P., publisher Casell and Company, 1941, p. 160.

J. Presser, *Ondergang*, De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, 1ste deel, blz. 120-121, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1965.

Ernst Hoonakker, Farmakopij, 11 (1), P11 – 13, januari 1983, In: *Made in Oss, Verhalen van achter de blauwe wand*, Het kerstpakket P80, eindredactie Gé Ruigt, uitgever Memorylaneorganon, drukkerij Lai-graphics Oss, juni 2011.

J.J. (Jan) Rikken, *Herinneringen Aan De Eerste 15 jaren Philips Oss*, aangeboden aan Ir P. Ch. Kenninck de Achtste directeur. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Philips Oss. 1929 – 1969, de jaren tijdens WO2 Pagina 18 – 39.

NIOD, *Archief illegaliteit*, dossier 190a, Groep Albrecht, map 13E.

Agnes Lewe, *De Tijd van Theodardus*, Verhalen uit het Stadsarchief 6, Oss en omgeving beschreven door frater Theodardus Roelofs (1872-1954), uitgever Stadsarchief Oss, 2016.

Mia Scholten van den Bergh, *brief aan Agnes Lewe*, de datum 01 juli 2009, Canada, in het bezit van het Stadsarchief Oss, Map Mia Scholten van den Bergh.

John van den Bergh, <http://www.tweede-wereldoorlog.org/mia-van-den-bergh.html>, Gouda, april 2009. Hardcopy aanwezig in het Stadsarchief Oss, nummer: 2181.

Redactie, Rikie de Vries, Piet van Hees, *Wereldoorlog II aan de Maaskant*, Uitgever, Heemkundekring, MAASDORPEN IN DE GEMEENTE LITH, 18de jaargang nr. 42, 05 mei 1995, (108) 153 pagina's.

Redactie, Rikie de Vries- van Erp, Piet van Hees, *De bewaking van de Maas*, verslag van 'Het 5' Canadese antitankregiment, vertaling: Nol Reuser, Uitgave van de Heemkundekring MAASDORPEN IN DE GEMEENTE LITH, 36ste JAARGANG Nr. 80, 13 april 2013, 36 Pagina's.

Hen Bollen, *Corridor naar de Rijn*, Operatie Market Garden september 1944, uitgever Terra, 1988, paperback, 272 pagina's, ISBN 9789062553617.

W. Nagel, *De criminaliteit van Oss*, Daamen's Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage, 1949. L. van Nie, Recherche-Zedenpolitie, Strengholt, Amsterdam, 1964.

John C. Warren, *Airborne Operations in World War II European Theatre*, Planning and execution of large-scale airborne operations by the Army Air Forces in the European theater, SEP 1956, USAF

HISTORICAL STUDIES: NO. 97, Organization Name(s), Air University, USAF Historical Div, Research Studies Institute, Maxwell AFB, AL, 36112, 248 pages.

Hans den Brok, *Wings of freedom*, Troop Carrier C-47 losses in Market Garden and the role of the underground movement, 2008, copyright Blurb Inc., 355 pagina's.

The 11th Hussars (Prince Albert's Own), War Diaries, September 1939 To March 1946, http://www.warlinks.com/armour/11_hussars/11huss_44.php.

Joop Thuring, *Tussentijds 2018_2*, De Werkende Mens, Jaargang 24 2_18, Waarom werd Oss eerder bevrijd P4 – 5.

G. Hes, J. Bader, *Opdat zij niet vergeten worden*, <http://struikelstenenoss.blogspot.com/p/boek-opdat-zij-niet-vergeten-worden.html>.

Brongers, E.H. *Inventarisatie uit diverse bronnen van in de meidagen van 1940 tijdens of door de strijd in Nederland neergeschoten of vernielde Duitse vliegtuigen*. www.bhummel.dds.nl/gif/duitseverliezen.html.

Streekarchief Brabant noordoost, Oss, Archief Geffen 1814-1940, Doos 112; NIMH, Archief KLu, Doos WO II, meidagen 1940, Luchtafweer, Luchtverdedigingskringen, meldingencahier van het centrale luchtwachtbureau.

Nierstrasz, V.E. *De verdediging van noord Limburg en Noord-Brabant*. 's Gravenhage, 1953: 392 en tekst bij bijlage kaart 12.

H. J. C. Termeer, *Het geweten der natie*, De voormalige illegaliteit in het bevrijde zuiden, september 1944-mei 1945 (Dissertatie Nijmegen 1994; Assen: Van Gorcum, 1994, 745 pagina's, ISBN 90 232 2907 X), P48 tm P70

Rien van der Heijden, *Sint Anna Ziekenhuis 160 jaar Zusters van Liefde in Oss*, Drukwerk Ten Brink, Meppel, 2016, ISBN 978-90-8962-012-5, NUR 680, P144 -157.

J. van de Heyden J. Driesen, Gemeenschap Oud Illegale Werkers Nederland, District OSS-Ravenstein, Kring Oss, Antwoord op vragen Gemeente Oss, Afd. III.N. No. 331, Oss 01 mei 1947, Gemeente Oss Ingekomen 04 juni 1947, (opsomming verzetsdaden en verzetsmensen), Bij toeval onder een andere stapel in het gemeente archief van Oss gevonden.

NIOD, Archief illegaliteit, dossier 190a Albrecht (29 juli 1944).

17-08-2019 Brabantsdagblad, *De Bloederige zomer van 1944: "o God, ik ga dood"!*, Regio P6 – 7.

Regionaal Archief Tilburg, Foto 013686 Michael Rotschopf

J.W.G.M. Thuring, *Vleespotten en Kippekkotten*, Spectaculaire bevrijding van Oss en Heesch september 1944, tweede druk 1994, Uitgever Bevrijdingsmuseum 1944 Rijk van Nijmegen, Groesbeek.

Lydia E. WINKEL Geheel herzien door Drs. HANS DE VRIES, De Ondergrondse Pers 1940-1945, deze publicatie is op 15 augustus 2014 door het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) vrijgegeven onder een CC-BY-SA 3.0 licentie, - <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/nl>

,VEEN, UITGEVERS, Eerder verschenen 's-Gravenhage, 1954, ISBN 90 218 3746 3, Copyright© 1989 Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam.

Website V.1 & V.2 Inslagen in Nederland. <http://www.vergeltungswaffen.nl/index.html> .

Tips:

Voor foto's van de bevrijding van Oss zie: Stadsarchief Oss / archief, <http://osspubliek.hosting.deventit.net/> zoeken op, beeldmateriaal, Leo van den Bergh.

Of bij beeldmateriaal zoeken: Weergave opties tweede wereldoorlog WOII. De foto's starten met BCOxxxxxx waarbij de x'en een nummer zijn, bijvoorbeeld BCO010476.